

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

1961-2020 YILLARI ARASINDA ALMANYA'DA
YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN
KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

AYŞE GAYIRNAL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

ŞIRNAK/ 2021

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

1961-2020 YILLARI ARASINDA ALMANYA'DA
YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN
KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

AYŞE GAYIRNAL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

ŞIRNAK/ 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Ayşe GAYIRNAL

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“1961-2020 Yılları Arasında Almanya’da Yaşayan Türkiyeli Göçmen Kadınların Kimlik Dönüşümleri” adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ayşe GAYIRNAL

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

Siyaset Ekonomisi ABD Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ danışmanlığında Ayşe GAYIRNAL tarafından hazırlanan “1961-2020 Yılları Arasında Almanya’da Yaşayan Türkiyeli Göçmen Kadınların Kimlik Dönüşümleri” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Ekonomisi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

İmza

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

Üye: : Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sami KALAYCI

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Kurulunun tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ /TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimime başladığım günden tez konusunun belirlenmesine ve yazım sürecinin sonlanmasına kadar desteğini gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÜNDOĞMUŞ'a, yakın ilgisi ve anlayışıyla desteğini unutamayacağım danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ'ye en derin teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Tezin istatistiksel kısmına maddi manevi destek veren ve elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışan, Dr. Öğr. Üyesi Fuat ELKONCA ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammed MARUF hocalarıma da ayrıyeten ve özellikle teşekkür ediyorum.

Yaşadığım her süreç ve verdiğim her kararda duvar misali arkamda dimdik duran babam Abdalbaki GAYIRNAL ve çalışmalarım da her daim yükümü hafifletmeye çalışan, her türlü desteğini benden esirgemeyen arkadaşım Mahmut METE'ye, kız kardeşlerim Meryem ve Rojda'ya minnettarım.

Ayşe GAYIRNAL

1961-2020 YILLARI ARASINDA ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

Ayşe GAYIRNAL

Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Ekonomisi Anabilim

Dalı, Yüksek Lisans/2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ

ÖZET

Genel anlamıyla bir yerden başka bir yere hareket süreci şeklinde tanımlanan ve bu yönüyle insan hikâyesinin bir yansıması olan göç; zaman ve mekân boyutu irdelendiğinde durmaksızın devam eden bir nitelik arz etmektedir. Göç çağı olarak nitelenen 20.yüzyıldan beri göç olgusu, sosyal bilimler alanında popülerliğini düzenli olarak geliştiren bir kapsama sahiptir. 2021 yılı itibariyle dünya genelinde var olan mültecilerin sayısı dahi göç hareketliliğinin boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu araştırmanın konusunu oluşturan göç hareketliliği ise İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerle ilgilidir. Savaş sonrası toparlanma döneminde sanayileşme sürecine giren ülkelerin ihtiyaç duyduğu işgücünü temin etmek için çevre ülkelerden işçi talebinde bulunması, yeni bir göç hikâyesinin oluşmasına kaynaklık etmiştir. 1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında imzalanan İşgücü Antlaşması bu niteliğe haizdir. İlk dönemde kısa süreli olarak planlanan bu işgücü göçü, ilerleyen yıllarda yerini kalıcılığa bırakmıştır. Bu araştırma, yarım asırlık bir geçmişe sahip Türk işçi göçünün ardından Almanya'da yaşamaya başlayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik dönüşüm süreçlerini ele almayı amaçlamaktadır. Almanya'da Türklerin yaşadığı 3 önemli şehirde gerçekleştirilen alan araştırmasında kadınların genel kimlik algıları, kolektif kimlik algıları ve kültürel kimlik algıları kuşak farklılıklarını da göz önüne alınarak ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular; Türkiye'den Almanya'ya giden dört kuşak arasında önemli farklılıkların gözlemlenmediğini, Türkiyeli kadınların Alman kültür ve kimliğine karşı kültürel ve kolektif kimliklerini korumaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, İşgücü Göçü, Uluslararası Göç, Kimlik, Türkiyeli Göçmen Kadınlar, Kuşak Farklılıkları

IDENTITY TRANSFORMATIONS OF MIGRANT TURKISH WOMEN LIVING IN GERMANY BETWEEN 1961-2020

Ayşe GAYIRNAL

**Şırnak University, Graduate Education Institute, Department of Political
Economy**

Master /2021

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Hikmet Salahaddin GEZİCİ

ABSTRACT

Migration, which is defined as the process of movement from one place to another in general terms and is a reflection of the human story in this respect; When the time and space dimension is examined, it has an unceasing quality. The phenomenon of migration since the 20th century, which is described as the migration age, has a scope that has regularly developed its popularity in the field of social sciences. Even considering the number of refugees worldwide as of 2021, it reveals the extent of migration mobility. The migration mobility, which is the subject of this research, is related to the developments experienced after the World War II. During the recovery period after the war, countries that entered in the process of industrialization demanded workers from neighboring countries in order to provide the labor force they need, which has led to the formation of a new migration story. In 1961, Labor Agreement signed between Turkey and Germany has these qualities. This labor migration, which was planned for a short term in the first period, was replaced by permanence in the following years. This research, which has a history of half a century after the immigration of Turkish workers, aims to discuss Turkish immigrant women's identity transformation process that began to live in Germany. In the field research carried out in 3 important cities of Germany where Turks live in, women's general identity perceptions, collective identity perceptions and cultural identity perceptions were tried to be measured by considering generation differences. Findings obtained as a result of the study; reveals that significant differences is not observed between the four generations from Turkey to Germany, Turkish women struggle to protect their cultural and collective identity against the German culture and identity.

Keywords: Germany, Labor Migration, International Migration, Identity, Turkish Immigrant Women, Generation Differences

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ /TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL AÇIDAN GÖÇ VE KİMLİK

1.1.Göç Tanımı ve Göç Kavramları.....	4
1.2.Göç Türleri.....	8
1.3.Kimlik Kavramları.....	11
1.3.1.Kültürel Kimlik.....	12
1.3.2.Kolektif Kimlik	14
1.3.3.Dini Kimlik	16
1.4. Kavramsal Açidan Göç Türleri ve Göç Teorileri.....	18
1.4.1. William Petersen'in Göç Sınıflandırması.....	18
1.4.2.Earnst G. Ravenstein'nin Göç Yasaları.....	19
1.5. Göç Olgusuna İlişkin Teorik Açıklamalar	21
1.5.1. Sosyolojik Göç Teorileri.....	22
1.5.2. Ekonomik Göç Teorileri.....	24
1.5.3. Sosyolojik ve Ekonomik Göç Kuramları.....	27
1.5.4. Coğrafik ve Birleşik Göç Teorileri	29

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ SÜRECİ, KİMLİK OLUŞUMU VE TÜRK İŞÇİ GÖÇÜ

2.1. Küreselleşmenin Göç ve Kimliğe Etkisi	32
2.1.1.Küreselleşmenin Kimliğe Etkisi: “Öteki Olmak”	35
2.1.2. Küreselleşmenin Göçe Etkisi: “Ulusal Kimlikten Ulusötesi Kimliğe”	37
2.2. Türkiye’den Almanya’ya Türk İşçi Göçünün Tarihçesi	40
2.3. 1961 Sonrası Türkiye’den Almanya’ya Göçün Nedenleri	44
2.3.1. İçsel Nedenler	47
2.3.2.Dışsal Nedenler	48
2.4.Göç Politikaları ve Kimlik İnşası	50
2.4.1.Almanya’nın Oluşturduğu Göç Politikaları	51
2.4.2.Göç Politikalarının Kimlik İnşasına Etkisi	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

3.1.Yöntem	59
3.1.1. Araştırmanın Sınırlılıkları	60
3.1.2. Araştırmanın Modeli	61
3.1.3. Veri Toplama Araçları	62
3.1.4. Çalışma Grubu	63
3.1.5. Veri Analizi	72
3.2. Bulgular	73
3.2.1. Açımlayıcı Faktör Analizine (AFA) Ait Bulgular	73
3.3.2.Kimlik Algısı Ölçeğinin Geneli ve Alt Faktörlerden Alınan Puanlara Ait Betimsel Bulgular	86
3.2.3.Kimlik Algısının Katılımcıların Yaşadıkları Şehirlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	87
3.2.4.Kimlik Algısının Katılımcıların Doğdukları Yere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	88

3.2.5.Kimlik Algısının Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	89
3.2.6.Kimlik Algısının Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	90
3.2.7.Kimlik Algısının Katılımcıların Almanya’da Yaşadıkları Yıllara Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	91
3.2.8.Kimlik Algısının Katılımcıların Buldukları Kuşaklara Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular	92
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Göç Türleri.....	9
Şekil 1.2: Göç Teorileri.....	22
Şekil 3.1: Yaşadıkları Şehir Dağılımları.....	63
Şekil 3.2: Katılımcıların Doğdukları Ülke Dağılımları.....	64
Şekil 3.3: Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	64
Şekil 3.4: Katılımcıların Medeni Durum Dağılımları.....	65
Şekil 3.5: Katılımcıların Eğitim Durum Dağılımları.....	65
Şekil 3.6: Katılımcıların İş Durum Dağılımları.....	66
Şekil 3.7: Katılımcıların Ev Durum Dağılımları.....	67
Şekil 3.8: Katılımcıların Hane Halkı Dağılımları.....	67
Şekil 3.9: Katılımcıların Gelir Durum Dağılımları.....	68
Şekil 3.10: Katılımcıların Almanya'da Yaşadığı Yıl Dağılımları.....	68
Şekil 3.11: Katılımcıların Alman Vatandaşlığı Dağılımları.....	69
Şekil 3.12: Kendilerini Nasıl Tanımladıklarına Yönelik Dağılımları.....	69
Şekil 3.13: Katılımcıların Kendilerine En Yakın Hissettikleri Grup Dağılımları.....	70
Şekil 3.14: Katılımcıların Aile İçi İletişimde Kullandıkları Dil Dağılımları.....	71
Şekil 3.15: Katılımcıların Etnik Tanımlamalarına Yönelik Dağılımları.....	71
Şekil 3.16: Faktör Özdeğerlerine İlişkin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot).....	74

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: KMO ve Barlett Testine Ait Bulgular.....	73
Tablo 3.2: İki faktörlü Yapıya Ait Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri.....	75
Tablo 3.3: Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt boyutlarından Elde Edilen Puanların Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Sonuçları.....	76
Tablo 3.4: Aile ve Akrabalarımın Fikirlerine Önem Veririm Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	77
Tablo 3.5: Birden Fazla kültüre Ait Olmak Benim İçin Önemli Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	77
Tablo 3.6: Kendimi Alman Toplumuna Ait Hissediyor Olmak Benim İçin Önemlidir Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	78
Tablo 3.7: Almanya'da Etnik Kökene Dayalı Kimliksel Ayrımcılık Benim İçin Önemli Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	78
Tablo 3.8: Evleneceğim Kişinin Eğitim Düzeyinin Benimle Denk Olmasına İlişkin Sorular.....	79
Tablo 3.9: Irkım ve Özgeçmişim Benim İçin Önemlidir Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	79
Tablo 3.10: Evleneceğim Kişiyle Aynı Dinden Mezhepten Olmak Benim İçin Önemlidir Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	80
Tablo 3.11: Kültürel Farklılıkların Öğrencilerin Akademik Başarıları İçin Bir Avantaj Olabileceğini Düşünüyorum Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	80
Tablo 3.12: Aksanım Telaffuzum ya da İkinci Dil Biliyor Olmak Benim İçin Sorun Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	81
Tablo 3.13: Evleneceğim Kişiyle Kültürümün Benzer/ Aynı Olmasına Önem Veririm Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	81
Tablo 3.14: Almanya'da Milli ve Kültürel Değerlerimi Rahatça Yaşıyor Olmak Benim İçin Önemli Sorusuna ilişkin Sonuçlar.....	82
Tablo 3.15: Hangi Ülkede Yaşadığım ya da Büyüdüğüm Benim İçin Önemli Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	82
Tablo 3.16: Evleneceğim Kişinin Aile Bağlarına Düşkün Olması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	83
Tablo 3.17: Çevremdeki İnsanların Farklı Dilleri Konuşmaları Benim İçin Sorun Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	83

Tablo 3.18: Politik ve Siyasi konulara Olan İlgi Düzeyimin Başkalarını Rahatsız Etmesi Benim İçin Sorun Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	84
Tablo 3.19: Evleneceğim Kişinin Dindar Olması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	84
Tablo 3.20: Almanya’da Yaşadığım Dinin İslam Olması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	84
Tablo 3.21: Eş Tercihimde Ailemin Onayı Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	85
Tablo 3.22: Farklı Kimliklere Sahip Bireylerin Sorunsuz Yaşaması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar.....	85
Tablo 3.23: Ülkemden Gurur Duyma, bir Vatandaş Olarak Övünme Duygusu Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar	86
Tablo 3.24: Katılımcıların Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt Faktörlerinden Aldıkları Puanlara Ait Betimsel İstatistikler.....	86
Tablo 3.25: Katılımcıların Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt Faktörlerinden Aldıkları Puanlara Ait Betimsel İstatistikler.....	87
Tablo 3.26: Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin <i>Doğum Yerlerine</i> Göre Karşılaştırılmasına ilişkin Tek Yönlü Varyans Sonuçları.....	88
Tablo 3.27: Katılımcıların Kimlik Algısı Düzeylerinin <i>Eğitim Durumlarına</i> Göre Karşılaştırılmasına ilişkin Tek Yönlü Varyans Sonuçları.....	89
Tablo 3.28: Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin <i>Gelir Durumlarına</i> Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Sonuçları.....	90
Tablo 3.29: Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin Almanya’da Yaşadıkları Yıla Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Sonuçları.....	91
Tablo 3.30: Katılımcıların Kimlik Algısı Düzeylerinin Buldukları Kuşaklara Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans (One-Way ANOVA) Sonuçları.....	92
Tablo 3.31: Katılımcıların Sorulara İlişkin Dört Kuşak Analiz Sonuçları.....	93

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFA: Açımlayıcı Faktör Analizi

akt: Aktaran

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

çev: Çeviren

DP: Demokrat Parti

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

SPD: Almanya Sosyal Demokrat Parti

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Var olan sınırların ötesine göç etmek insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Ancak tarihi süreçte yeni yaşam alanları bulma, yeni toprak ve yeni kazanç imkânları elde etme noktasında göç edenler eşit fırsatlara erişememiştir. Geçmişte zorunlu nedenlerle oluşan göç hareketliliği, günümüz dünyasında zorunlu nedenler dışında, konforlu yaşam elde etme amacıyla da gerçekleşmektedir. Dünyada yaşanan göç hareketliliği de göz önünde bulundurulduğu zaman ekonomik kaygıların önemli rol oynadığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde işgücü ihtiyacını ülke içinden karşılayamayan Avrupa ülkeleri birçok farklı coğrafyadan işgücü ithaline yönelik ikili anlaşmalar imzalamıştır. Yapılan anlaşmalar gereği geçici süreyle "misafir" statüsünde Türkiye'den Avrupa ülkelerine göç hareketliliği gerçekleşmiştir. Bu hareketler ilerleyen süreçlerde aile birleşmeleriyle birlikte gelişmiş ve yerini zamanla kalıcılığa bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı akabinde liberal ekonomi hâkim ekonomik sistem olarak tüm dünyada kabul görmüştür. Bu ekonomik model küreselleşme sürecinin hız kazanmasında büyük rol üstlenmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle, iletişim sınırlarının kalkması, ülkeler arasında etkileşimin artması, göç sürecini tetikleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. Yüzyıllar boyunca sahip olunan kültürel değerlerden vazgeçemeyen bireyler, göç sonucunda karşılaşılan yeni kültürlerle birlikte "kimlik kargaşası" içerisine düşmüşlerdir. Yaşanan kültürel şok, "kimliksizleşme" sorunu ile "ben kimim?" sorusunu ortaya çıkararak göç edenleri yeni kimlik arayışlarına itmiştir. Ayrıca bu

soru ile sorunlar “yabancı”, “öteki” kategorisinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Literatür incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların kimliksel dönüşümlerine dair çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak kültürel ve kolektif kimliklerini ölçmeye dayalı sınırlı çalışmalara rastlanılmıştır. Bu çalışmanın Almanya’nın üç ayrı şehrinde gerçekleştirilmesi 1961-2020 yılları arasında Türkiye’den göç eden, Almanya’da yaşayan dört kuşak kadınların kuşaklararası karşılaştırılmasına ilişkin bilgilerin yer alması çalışmanın önemine işaret etmektedir.

Ravenstein’in göç yasalarından hareketle kaynak ülke şartlarının itici faktörlerine odaklanıldığı, ülkenin de çekici özelliklerine yer verildiği çalışmalar, göçmenlerin maddi ihtiyaçları nedeniyle göç ettikleri hipotezini savunmaktadır. Nitekim bu tez çalışmasının ilk aşamasında Almanya’da yaşayan dört kuşak Türkiyeli göçmen kadın kimlik dönüşümlerine dair kuşaklar arasında büyük farklılıkların gözlemleneceği varsayılmıştı. Ancak yapılan analizler sonucunda: Almanya’da yaşanan islamofobi, ırkçı saldırılar, sosyal dışlanma gibi çeşitli sebeplerden kaynaklı beklenen sonuçlara ulaşamadık. Öyle ki Analiz neticesinde kuşaklar arasında “Genel Kimlik Algısı” düzeylerinde büyük değişimlerin yaşanmadığı ancak dördüncü kuşağa doğru yaklaştıkça kimlik algısı düzeylerinde düşüşlerin görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kadın katılımcıların Almanya’da yaşam süreleri arttıkça kolektif kimlik düzeylerinde düşüşler gözlemlenirken, kültürel kimliklerinde kayda değer bir değişimin yaşanmadığı sonucuna varılmıştır.

Avrupa’ya doğru gerçekleştirilen göç hareketinin başlangıcında “misafir işçi” statüsünde giden ve kısa süre sonra geri dönmesi öngörülen bireylerin durumları ilerleyen yıllarda yerini kalıcılığa bırakmıştır. Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadın göçmenlere araştırma kapsamında aşağıdaki hususlara ilişkin sorular yöneltilmiştir.

- 1.Almanya’da yaşam süresi uzadıkça Türkiyeli göçmen kadınların kimliksel dönüşümlerinin belirlenmesi.
- 2.Genel kimlik algısı alt boyutları arasında yer alan: kültürel kimlik ve kolektif kimlik dönüşümlerinin saptanması.
- 3.Kuşaklar arası kimliksel dönüşümün yaşanıp yaşanmadığının belirlenmesi.

4.Şehirlerin ekonomik durumlarının kimliksel dönüşüm sürecine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi.

Bu çalışma da 1961 yılında Türkiye’den Almanya’ya yaşanan göç süreci, küreselleşme ve kimliğe etkileri, Almanya’da yaşayan Türk kadınlarının kimliksel dönüşümleri ve kuşaklar arası karşılaştırmalara dair bilgilere ilişkin araştırmalara yer verilmiştir. Bu çerçevede söz konusu literatürün yol göstericiliğinde nicel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Bu tez çalışmasında Almanya’da yaşayan 501 Türkiyeli göçmen kadınla anket yapılmış ve sonuçları analiz edilmiştir. Bu çalışma ile elde edilen sonuçların, Türkiye’den göç edenlerin beşinci kuşağına dair analiz ve tespitlerin yapılmasına katkı sunması ön görülmektedir. Almanya’da yaşanan kimliksel dönüşüm bağlamında beşinci kuşağın değişim sürecinde kilit rol üstlenmesi beklenmektedir.

Arıdıncı (2015) tarafından yüksek lisans tezi olarak sunulan “*Almanya’daki Türkiye Kökenli Göçmen Kadınların Kimlik Algısı Üzerine Bir Alan Çalışması: Hessen Eyaleti Örneği*” başlıklı araştırmada Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli kadınların kimlik düzeyleri irdelenmiştir. Yapılan çalışma neticesinde göçmen kadınların çoğunluğunun kolektif kimlik olarak Türk kimliğini benimsedikleri ve kapalı toplum olmaya devam ederek, Alman toplumuyla uyuma istekli olmadıkları görülmüştür. Aslan’ın (2018) “*Çok Kültürlülük ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği*” adlı araştırması, çok kültürlü ortamda kültürel bilinçleri şekillenen üçüncü kuşak gençlerin, Almanya ile Türkiye arasında düşünsel-kültürel gelgitlerle birçok kültürün yan yana etkileşimde bulunduğu çok katmanlı bir kimlik algısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sirkeci, Şeker ve Çağlar’ın (2015), “*Turkish Migration Identity and Integration*” adlı araştırmalarında Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin dini ve milli politikalarını korumayı amaçladıkları görülmektedir.

Gerçekleştirilen literatür taramasında Almanya’da yaşayan dördüncü kuşak Türkiyeli kadın göçmenlerin kolektif ve kültürel kimliklerini irdeleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle araştırma, Almanya’da yaşayan dört kuşak Türkiyeli kadın göçmenlerin kimlik karşılaştırması alanında gerçekleştirilen ilk çalışma olma özelliğine sahiptir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL AÇIDAN GÖÇ VE KİMLİK

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca göç hareketliliğine katılmayan insan sayısı çok azdır. Geçmişte ve günümüzde yaşanan doğal, ekonomik, siyasal vb. birçok neden insanları sürekli yeni yaşam alanları bulmaya zorlamıştır. Bireyler yaşadıkları çevrede kendilerini göçe zorlayan faktörler olmadan da göç ettikleri yerlere gitmeyi ve kendilerinden öncekileri takip ederek yeni yerler görmeyi arzulamışlardır (Pries, 1999: 1). Ayrıca göçmenlerin büyük çoğunluğu da daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilmek için ekonomik nedenlerden kaynaklı göç etmektedir. Bu tür göç hareketliliğine katılanlar farklı ülkelere ekonomik iyileşme ve “çekici” faktörler için giderler (Spellman, 2008: 8). Yaşanan göçler zamanla kimlik kavramının da tartışılmasına neden olmuştur. Göç, kimlik, mekân kavramları birbirlerinden ayrılmaz şekilde iç içe geçmişlerdir (Linhard and Parsons, 2019: 2).

1.1.Göç Tanımı ve Göç Kavramları

Tarihte farklı zaman aralıklarında değişik milletler birçok nedenden dolayı (hastalık, kıtlık, savaş, işsizlik vb.) göç etmiş ya da göç etmek zorunda kalmıştır. Göç insan hayatının varoluşunun her aşamasında yer almıştır. İnsan hareketliliği tarihin başlangıcından bu yana gerek göç yoluyla, gerek kölelik ve sömürgeleşmeye bağlı olarak yüzyıllardan beri hayatımızın bir parçası haline gelmiştir (Oğuz, 2018: 2).

Türk Dil Kurumu'na (2011: 954) göre göç, “Ekonomik, toplumsal, siyasal sebeplerle bireylerin ve toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme; taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmaktadır.

Göç kavramı, sadece farklı bir mekânsal alanda yaşamak olarak ele alınmamalıdır. Göç mekânsal bağlamın ötesinde sosyo–ekonomik ve sosyo-kültürel dinamikleri de içine alan geniş perspektifli bir kavramdır. Göç süreci kısa ya da uzun vadedeki göçmenlerin; alışkanlıkları, kültürel değerleri, yaşam tarzları ve göçmenlerle birlikte taşınan unsurları oluşturmaktadır (Işıkhana, 2013: 36). Göç ve göçmenler yalnızca ekonomiye katkıda bulunmaz. Etkileri sosyal yaşam ve kültürel alanlarda daha çok hissedilmektedir. Dünyanın her yerinden farklı insanlar, çeşitli uluslar, değişik dilleri konuşan, farklı gelenekler, dinler ve yaşam biçimleri bir arada yaşamaya başlıyorlar. Bu tablo genel olarak göç süreci ile ortaya çıkmakta ve çeşitli krizlerin ve gerilimlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bireylerin yaşadığı olaylar göçmenleri göç sürecine itmektir. Var oldukları yerlerde farklı seçenekleri olmayan göçmenleri, başta zulüm ve ölüm korkusu olmak üzere birçok faktör göçe zorlamıştır (Arango, 2000: 288- 290). Gerçekleşen zulümler göçmenleri, belgesiz, düzensiz, yasa dışı yollarla hareketliliğe yöneltmiştir. Gerçekleşen göç hareketliliği, yeni göç ağlarını ve sistemlerini ortaya çıkarmıştır (Franck, 2005: 15, 172). Bell, Alves, Oliveira ve Zuin (2010: 17) uluslararası göçü, üç ana tema ekseninde sınıflandırmıştır. Bunlar: İşçi göçü, zorunlu göç ve uluslararası göçlerdir.

Göç kavramını açıklamak için binlerce tanım yapılmıştır. Genel olarak sosyal bilimlerde karşılaşıldığı üzere, tek bir tanım üzerinde uzlaşılammıştır. Çağlar arası yaşanan değişimler göç sürecini kaçınılmaz kılmıştır. Göçler demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirir. Ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açar. Castles ve Miller (2008: 7) göçü, “Göçler yaratılmış olgular değildir. Metaların ve sermayenin dolaşımı her zaman insan hareketliliğini de beraberinde getirir” şeklinde ifade etmiştir. Faist (2003: 41) ise göç tanımında insanın evrende yaptığı hareketlerden yola çıkarak görünür bir tanımlama getirmiştir. Faist'e göre göç “en genel şekliyle uzamsal bir hareket, bir mekândan diğerine bir toplumsal veya siyasal birimden diğerine doğru bir aktarımdır”. Castles ve Miller (2018: 32) göçmenlik kısıtlamaları ile özgürlük kısıtlamaları arasında etkileşimsel bağ olduğunu ileri sürmektedirler. Göçmenlik kısıtlamasının bireylerin görmek istedikleri ve yapmak istedikleri diğer faaliyetleri kısıtladığını belirtmektedir. Wickramasinghe ve

Wimalaratana'a (2016: 15) göre göç, insanların yaşamak için bir yerden başka bir yere taşınma ve çalışma amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Murat Aydemir ve Alex Rotas'a (2008: 7) göre göç, göçmenlerin ve yerli halkın deneyimlerini, kâbuslarını, beklentilerini ve hayallerini oluşturmaktadır. Todaro (1977: 276) ise göçü, belirli ekonomik, sosyal ve demografik özelliklere sahip bireyleri etkileyen bir süreç şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca Todaro (1977) göç sürecini ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin göreceli etkisinin ulus ve bölgeler arasında değil aynı zamanda, coğrafik alanlar ve nüfuslar içinde de değişebileceğini belirtmektedir. Lee (1966: 49) göç sürecini, kalıcı veya yarı kalıcı bir ikamet değişikliği şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca Lee (1966) göç kararını etkileyen faktörleri dört başlık altında sıralamaktadır. Bunlar; merkez alanıyla ilgili faktörler, varış bölgesine dair faktörler, araya giren engeller ve kişisel faktörler şeklinde ifade edilmektedir. Chambers ise göçe ilişkin düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir; "her an yeniden yazılabilir, üretilebilir, yeni yeni dayanak ve sebepler çıkarılabilir. Bir bilgi, dil yoluyla inşa edilip, üretilip sürekli yeniden yazılıyor, yeniden zikrediliyor ve yeniden beyinlerimize yerleştiriliyorsa ve göç süreci de iktidarın algısıyla farklı şekillerde yeniden tanımlanarak, tekrardan yazılıp beyinlerimize yerleştirilmektedir" (Chambers, 2019: 55).

Göçü belirleyen faktörler yalnızca bölgenin sahip olduğu olanaklar değildir. Bölgenin sahip olduğu olanakların tercih edilmesini ve bölgenin değerlilik oranına bakılmasını içermektedir. İnsanoğlunun kendi hayatını idame ettirebilmesi için kat etmesi gereken mesafelere pek önem atfetmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra göç süreci hızlı kimliksel dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, Türkiye ve Almanya arasında imzalanan işçi göçü anlaşmasında mesafe kavramı, göçmenler tarafından çok fazla dikkate alınmamıştır. Bunun nedeni, Almanya'nın Türkiye'den daha iyi yaşam koşullarına sahip olmasıdır (Erdem, 2019: 15-16).

Kavramsal açıdan bazı göç çeşitlerinin ifade edilmesi konunun anlaşılması açısından önemlidir. Bu çerçevede, mülteci, sığınmacı, göçmen, hicret ve iltica gibi kavramlar üzerinde durulacaktır. Mülteci, ülkesinde ırk, din, siyasal düşünce ya da ulusal kimliği nedeniyle kendisini baskı altında hissederek, kendi devletine olan güvenini kaybederek ve kendi devletinin ona tarafsız davranmayacağı düşüncesinden hareketle ülkesini terk edip, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi

ülke tarafından kabul edilen kişidir.¹ Dünyadaki mültecilerin beşte dördü gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır (Koser and Laczko, 2010: 119). Maida Cehajic, (2007: 30) “Mülteciler kaya gibidir; düştükleri yerde hoş karşılanmaz” ifadesiyle mültecilerin yaşadığı sorunlara ve toplumların mülteciye bakış açısına işaret etmeye çalışmıştır. Sığınmacı, mülteci kavramında yer alan nedenlerden dolayı ülkesini terk eden ve henüz sığınma talebi, gittiği ülkenin yetkilileri tarafından “soruşturma” aşamasında olan kişi ve kişilerdir. Göçmen ise mülteci tanımında yer alan nedenlerin dışında, genel olarak ekonomik gerekçeler ile ülkesini gönüllü terk ederek farklı bir ülkeye, oranın yetkililerinin bilgi ve izni dâhilinde yerleşen kişi ve kişilerdir. Göçmen kabul eden ülkeler, göçmen politikaları çerçevesinde başvuruları kabul edebilir veya reddedebilir. Aile birleşimi için bir ülkeden diğerine taşınan bireyler “zincir göçmen” olarak kabul edilir. Mülteci statüsü arayan yabancı bir ülkeyi ziyaret eden sığınmacılar “sığınmacı göçmen” olarak kabul edilirler (Wickramasinghe and Wimalaratana, 2016: 17). Sığınmacı, iltica prosedürü hakkında cevap bekleyen kişi olduğuna göre mülteci korumasının temel ilkesi olarak gösterilen “non-refoulement” ilkesinden ve insanca muamele standartlarından yararlanması gerekmektedir. İltica talebi, devletlerarasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler doğrultusunda incelenerek, devletler tarafından konunun ayrıntıları göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir (Kılıç, 2006: 173-177).

Piore (1979: 527) öncelikle, göçmenlerin kendi başlarına gelmediklerini, endüstrisi gelişmiş ülkelere işe alındıklarını düşünmektedir. İkincisi ise göçmenler sınırlı süreler için hareket etmekte, paralarını biriktirme ve evlerine geri dönme arzusunda. Üçüncüsü ise Piore, endüstri yerlilerinin yapamayacağı işleri yapmak için yabancı işçileri işe aldığını söylüyor. Dördüncüsü ise tercih edilmeyen iş kollarında, emek döngüsünün etkisini hafifletmeye yardımcı olan göçmenler, yalnızca endüstri tarafından değil, aynı zamanda tamamlayıcı oldukları organize emek tarafından da istenmektedir. Beşinci olarak, göçmenler hedeflerinde başarılı olduklarında kendileri ve çocukları bir sorun haline gelirler. Zira bu zümre kısmen kültürlenir, kötü işlerde çalışmayı kabul etmezler ve yerli işlerde tamamlayıcı olmaktan ziyade rakip haline dönüşürler.

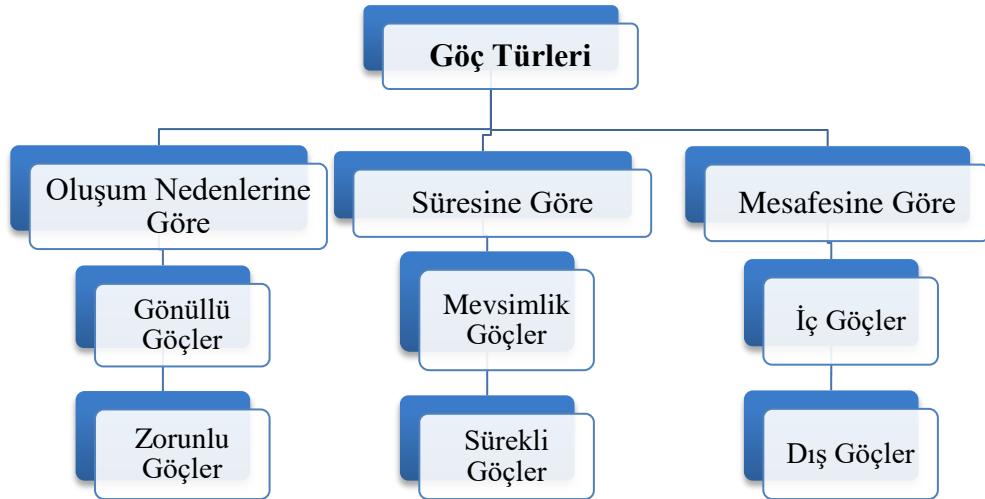
Her geçen gün yasal yollarla sınırları aşmanın zorlaşması, insanların yasa dışı yollara başvurmasını tetiklemektedir. Dolayısıyla, “duvar akıntıyı kesememiş ama

¹ <https://www.goc.gov.tr/multeci>

yeraltından girilmesi için onu yönlendirmiştir” (Karrenbrock, 2006: 166). Ortaylı ise (2005: 19) göç sürecine ilişkin düşüncelerini “insanların toplum olarak başlıca eylemi göçtür” şeklinde dile getirmiştir. Göç olgusu durduğu, toplumlar stabilite kazandığı zaman ölüm belirtilerinin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Göçün durmasını “ölümün ifadesi” olarak tanımlamaktadır. İnsanoğlunun toplum olarak başlıca meşguliyetleri göçtür. Geçmişten günümüze göç ediliyor, ebediyen de göç edilecektir. Bir ülkede ya da toplumda göç olgusu sona ermişse, o toplum eriyor demektir; bugünün Batı Avrupa’sında göç eylemi azalmakta çünkü toplum yaşanmaktadır. Ancak aktif pozisyonda olan, göç eden başka toplumlar oraya sızmaktadır. “Güçsüz bir coğrafya bölgesinde tarihin son sayfaları yazılıyor demektir”. Oberman’da (2016: 32) göçmenlik sınırlandırmalarının özgürlüğü kısıtladığını dile getirmiştir. Bu noktada Oberman ve Ortaylı’nın düşüncelerinin örtüştüğü söylenebilir. Zolberg (2009: 11) ise, “uluslararası göç”ü bir yerden başka bir yere hareket şeklinde sınırlandırmayarak özgünlüğünü dünyanın örgütlenmesinden alan egemen güç şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca Zolberg uluslararası göçün doğası gereği politik bir süreç olduğunun da altını çizmektedir.

1.2.Göç Türleri

Göç türleri hakkında verilecek bilgilerin, göç kavramının daha iyi anlaşılabilmesine imkân tanınması beklenmektedir. Şekil 1.1’de farklı nedenlerden dolayı gerçekleştirilen göç türlerine ilişkin ele alınması planlanan göç türleri ve alt boyutlarına dair bilgilere yer verilmiştir. Göç Türlerinin alt boyutları arasında yer alan; oluşum nedenlerine göre, süresine göre ve mesafesine göre göç türlerinin açıklamalarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Şekil 1.1: Araştırmacı tarafından elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Oluşum nedenlerine göre göç kararının, gönüllü mü? ya da zorunlu mu? olduğu, içinde bulunulan süreçle ilişkilidir. Gönüllü göç kararında, insanlar ve gruplar göç hareketliliğini kendi istek ve arzuları doğrultusunda yapmışlarsa göç “isteğe bağlı göç” tür. Göçmenlerin toplumsal, kültürel, ekonomik ya da doğal ortamında yaşamını kısıtlayıcı, koşulları zorlaştırıcı ve imkânsız hale getiren durumlar karşısında, bireylerin iradesi dışında bölgeden dışarıya yaptıkları göçler de “zorunlu göç” veya “isteğe bağlı olmayan göç” olarak nitelendirilmektedir (Göç Platformu, 2011: 19). Wickramasinghe ve Wimalaratana (2016: 17) sığınmacı, mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişileri zorunlu göçmen olarak kabul ederken, iş ve farklı amaçlar için göç edenleri de gönüllü göçmen kategorisine yerleştirmektedir. Ayrıca gönüllü göçler; bireylerin daha iyi ve daha kaliteli bir eğitim alabilmesi ve yüksek standartlarda bir yaşam sürdürebilmesi umuduyla gerçekleştirdikleri göç hareketlerini de içermektedir (Kömürcü, 2011: 5). Süresine göre göçler ise, yılın belirli dönemlerinde herhangi bir bölgede çalışmak, gezmek, tatil yapmak ya da dinlenmek gibi amaçlar doğrultusunda yapılan yer değiştirme hareketliliğidir (Koçak ve Terazi, 2012: 176). Mevsimlik göçte, göç edilen bölgenin ekonomik faaliyetinin yoğun olduğu zaman aralığında kişilerin yerlerine tekrar dönüş yapacakları zamana kadar terk edip farklı yerlere çalışmak için gitmeleridir. Mevsimlik göçte önemli olan göç katılanların gittikleri yerlerde ne kadar kalacaklarını önceden bilmeleridir (Kömürcü, 2011: 5). Mevsimlik göç hareketlerinde uzun süreli göç amacı güdülmendiğinden sosyal ve nüfusal açıdan değişimin yaşanmasına rastlanmamaktadır (Tüfekçi, 2002: 15). Sürekli göç hareketliliğine baktığımız da,

belirli bir süre kısıtlaması söz konusu olmayıp, daimi yerleşme arzusu doğrultusunda gerçekleşmektedir (Kömürcü, 2011: 5). Sürekli göçler her zaman zorunlu olmamakla birlikte, gönüllü bir şekilde de yapılmaktadır. Mevsimlik ve sürekli göçün etkileri göç alan ve göç veren bölgelere göre farklılıklar arz etmektedir.

Mesafesine göre göç türleri, iç göç ve dış göç olarak ikiye ayrılmaktadır. İç göç, ulusal sınırlar içerisinde yaşanan göç hareketliliğidir. Bölgeler, şehirler ve daha küçük yerleşim alanlarında kısa süreli olabileceği gibi uzun süreli olup zamanla kalıcılık arz edebilir. İç göç toplumsal, ekonomik, siyasal nedenlerden kaynaklı olabilir. Söz konusu göçmenler az gelişmiş bölgelerden çok gelişmiş bölgelere doğru hareketlilik sağlarlar (Günay; Atılgan; Serin, 2017: 42). İç göç sürecinde kısıtlama yoktur. Hareketin mesafesi veya eylemin gerçekleştirilme arzusu sorun teşkil etmemektedir (Lee, 1966: 49). Göç hareketliliği Türkiye’de az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru, insan gücü talebinin yaşandığı sanayi ve ticaretin elverişli olduğu yerler ile turizm merkezlerine gerçekleşmektedir.

Kırsal alanlardan kentsel bölgelere gerçekleştirilen göç, ekonomik kalkınma literatüründe olumlu bir gelişme olarak görülmekteydi. İç göçün, kentsel endüstriyel büyüme için ihtiyaç duyulan insan gücünü sağlamak, emek fazlasının kırsal sektörden çekildiği doğal bir süreç olduğu düşünülüyordu (Todaro, 1977: 274). Ancak iç göç arttıkça kırsal ile kent arasındaki dengenin ciddi manada bozulduğu gözlemlendi. 20.yy toplumlarında göçün en temel nedeni, ekonomik ve sosyal planlamanın Türkiye’de yetersiz olmasıdır. Bu dengesizlik köy, kent ve bölgeler arasında farklılığı artırmaktadır. Sussex Üniversitesi Araştırma Geliştirme Enstitüsü’nün eski yöneticisi Richard Jolly, tarım sektöründe verimliliği artırmaya çalışmanın yanı sıra kentsel sanayileşme için yeterli işgücünün serbest bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Göç, kentlerde artan işgücü talebinin karşılanabilmesi için faydalı bir süreç olarak görülmeye başlanmıştır (Sezal, 1997: 150).

Ülkemizde iç göç 1950’li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Demokrat Parti döneminde kırsal alanlardan kente doğru göç sürecine destek verilmesiyle nüfusta hareketlenmeler yaşanmış ve nüfusun büyük çoğunluğu kentlere göç etmiştir (Ünsaldı, 2017: 61). DP döneminde, tarımsal alanda gerekli yapılanmalar sağlanamamış ve kırsal alanlarda işsizlik oranlarında artışlara neden olmuştur. 1961 yılında Türkiye ve Almanya arasında imzalanan Ankara Antlaşması neticesinde halk çareyi yurt dışına çıkmakta bulmuştur. Legal yollarla yurt dışına çıkamayanlar çareyi

illegal yollarda aramaya başlamıştır. Günümüzde “yasa dışı göç” kavramı ve sınır ötesi göç hareketliliği yaygın bir hal almıştır. Geçmişe bakıldığında, göç hareketliliğin bu denli yoğun olmadığı, son zamanlarda hızlı bir ivme kazandığı aşikârdır (Düvell, 2005: 21). On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar göç sürecinde siyasi müdahaleler ve sistematik bir yönetim şekline rastlanmamaktaydı (Hammar, 1992: 245). Mueller (1982: 40) dış göç sürecinin önemli bir nüfus hareketi olduğunu ve bu göçün en büyük sebebinin ekonomik sıkıntılardan kaynaklandığını belirtmektedir. 1960 Askeri Müdahalesi sonrası yaşanan işsizlik problemleri, ekonomik sorunlar ve döviz darlığı gibi birçok sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik demografik bir çözüm olarak görüldüğü için dış göç seçilmiştir. (Abadan, 2017: 1). Büyük ülkelerin göçmen işçi, sanayi ve girişimci istekleri 1960’lı yıllarda Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine, yapılan anlaşma ile işçilerin önü açılmış, bu sayede en büyük dış göçün yaşanması için gerekli zemin oluşturulmuştur (Altıntaş, 2008: 33). 1961 yılında Almanya ile Türkiye arasında imzalanan İşçi Göçü Antlaşmasıyla Türkiye’de dış göç hareketliliği başlamıştır. 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından “artan işgücü ihracı” konusunda Federal Almanya ile bağlantıların kurulması önerilmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda “insan gücü, istihdam eğitim ve araştırma” bölümünde aşağıda yer alan paragrafa yer verilmiştir: (Abadan, 2017: 1).

“İstihdam politikasının bir başka yönü de işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak Türkiye işgücü fazlalığı olan, fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olması bu kıtlığı artırabilir, bu sakıncanın önlenmesi için tedbirlerin alınması şarttır” (Beş Yıllık Kalkınma Planı, 456).

1.3. Kimlik Kavramları

20. yüzyılın son yirmi yılına damgasını vuran kimlik kavramı, Türkiye’de en çok konuşulan konular arasında yerini almıştır. Bunun nedeni, kimliğin folklorik bir yapı olmaktan sıyrılarak siyasallaşmaya başlamasıdır. Kimlik insanoglunun en temel noktasını oluşturmaktadır. Dünya’nın geçmişle, gelecekle ve diğer insanlarla ilişkilerini anlamlandırma ve kuvvetlendirme noktasında kilit görev üstlenmektedir (Aydın, 2009: 9). Kimlik kavramı, çağdaş ekonomik tartışmalarda her zaman önem arz eden bir kavram olarak var olmuş; “kurumsallık” “aidiyet” gibi kavramlarla da bir arada ele alınmaya başlanmıştır (Linhard and Parsons, 2019: 8). Ayrıca kimlik,

vatandaşlık, milliyet, ırk, etnik köken, cinsiyet, sınıf, mekân ve sınırlar gibi faktörlerle de ilişki içerisindedir. Jacqueline Bhabha'nın (2001: 5) yazdığı gibi, yasal bir kimliğe sahip olmak zorluklarla karşılaşmak anlamına gelir ve kalıcı göçmen statüsünün potansiyel riskini gösterir. Bu nedenle, göç ve kimlik bireyin yasal kimliğinin bir parçası olarak hakların ve sorumlulukların ötesine geçerken yasal kimliği de içerir. Aidiyet veya yabancılaşmanın bir bireyin güvenlik duygusu, benlik duygusu, zihinsel ve fiziksel sağlığı üzerinde de temel bir etkisi vardır. Öyleyse kimlik ne bir gerçek ne de bir üründür, çoğu zaman dağınık ve çelişkili bir süreçtir (Shohat, 2012: 44).

Kimlikler, daha spesifik bir şekilde “göçmen kimliği”, yalnızca farklı milletlerin veya etnik kökenlerin kaynaşması değildir; çatlak ve çelişkili yapılardır (Linhard and Parsons, 2019: 9). Kimlik oluşumu küreselleşme ve göç süreciyle yakından ilişkilidir. Konuyu detaylandırmak ve ele alınacak kimlik kavramlarını sınırlandırmak adına çalışmamızla yakından ilgili olan kültürel kimlik, kolektif kimlik ve dini kimlik kavramlarına dair genel bilgilere yer verilecektir.

1.3.1.Kültürel Kimlik

Kültür her türlü maddi ve manevi tutumlar bütünüdür. Kültür, yaşamın var olduğu günden bugüne doğa ve diğer insanlarla etkileşimi sonucunda ortaya çıkmış birikimlerdir. İnsanoğlunun yaşamını sürdürdüğü toplum ve mekân kültürel yapılarını oluşturarak ait oldukları ülke ve gittikleri ülke kültürünün harmanlanmasına yol açarak dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmaktadır (Arıcan ve Bulut, 2020: 72). Kültür, kimliğin oluşumu noktasında kilit rol üstlenmektedir (Castles ve Miller, 2008: 53). “*Kimlikler, içine yerleştirildiğimiz ve geçmişin hikâyeleri içinde kendimizi yerleştirdiğimiz, farklı yollara verdiğimiz isimlerdir*” (Erkayhan, 2008: 34). Edward Said (1995: 13) 1860'larda Mathew Arnold'ın ileri sürdüğü düşünceden yola çıkarak kültürü, “inceltici ve yükseltici bir ögeyi, her toplumun bildiği ve düşündüğü en iyi şeylerden oluşan dağarcığı içeren bir kavram” olarak tanımlar. Arnold ise (2016: 14) kültürü, kentsel varoluşun yıkımlarını ve bütün kabalaştırıcı unsurlarını hafifletici işleve sahip olduğu şeklinde tanımlamaktadır.

Kültürel aktarım geleneğin kültürel kimlik tarafından tanımlanmaya çalışılması ve bireyin kültürel kimliğini inşa etme aşamasında önemli bir role sahiptir. Kültürel kimlik inşasında “kültür” kavramı yadsınamaz bir öneme sahiptir. Sahip olduğumuz

kültürel yaşantı ve değerlerimiz zamansal çerçevede kültürel kimliğimizin oluşum evresinde en büyük etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte ataları tarafından icra edilen davranışlar, yeni bireyler tarafından sergilenerek kültürel kimliklerini yeniden icra etme noktasında önem arz etmektedir (Pamuk, 2014: 137-138).

Polat (2007: 50) kültürel kimliği bir aileyi meydana getiren fertlerin taşıdıkları isim farklıları şeklinde tanımlamaktadır. Fertlerin taşıdıkları soyadları, aileleri birleştiren siyasal anlamda tanınmalarını sağlayan adlandırmalardır. Genel olarak toplumların kültürel kimlikleri yerleşmiş oldukları coğrafya adları ile tanınmaktadır. Ayrıca Polat, bireylerin kültürel kimliklerinin onları bağlayıcı olduğu oranda bireysel özgürlüklerini de sınırlandırdığını belirtmektedir. Stuart Hall (2000: 233-235) kültürel kimlik üzerine düşünmenin iki farklı yolu olduğunu belirtmektedir. Bu yollardan ilki, kimlik sabit olarak kabul edilmekle birlikte ortak etnisiteye bağlı bireyler arasında ortaklaşa tarih olarak anlaşılır. Kültürel kimlik: İçinde birden çok “öteki” saklayan, “tek gerçek kendisi” (one true self) olan, suni olarak empoze edilen “kendilere” (selves) tek kültüre dayanarak tanımlanır. Bu tanımlama çerçevesinde kültürel kimlikler ortak tarihsel deneyimleri ve paylaşılan kültürel kodları yansıtır. Yaşanılan tarihsel değişiklikler ile birlikte, “tek kişi” (one people) olarak bu referans ve anlamlar sabit ve süreklidir. İkinci olarak, kültürel kimlik benzerlik ve farklılıkların çok taraflı noktaları ile belirlenen kimlik olarak anlaşılmaktadır. Kimliği, tamamlanmış bir gerçek olarak düşünmek yerine, kimliği hiçbir zaman tam anlamıyla tamamlanamayan, her daim oluşum evresinin tamamlanmamış bir “ürün”ü olarak düşünmek gerekir. Üzerinde durulan ikinci durum da kültürel kimlik bir “gelişim” (becoming), aynı zamanda “varlık” (being) meselesidir. Kültürel kimlikler bir anda oluşmaz kendilerine has tarihleri vardır. Tarihsel olan diğer konular gibi süreç içerisinde değişim ve dönüşüme maruz kalır. Kökleşmiş geçmişte ebediyen sabit kalmanın ötesinde, kültür, tarih ve gücün devam eden “oyun”unun piyon konumundaki parçacıdır.

Günümüz koşullarında, kültürel kimlik olgusu kurumsal/siyasal düzeyde modernleşmeye uyarlanma, yaşadığımız dünyayı anlama, yaşanan problemlere kalıcı çözümler bulma, daha güvenilir bir dünya oluşturma imkânı azalmıştır. Belirtmiş olduğumuz durumlar kültürel kimlik olgusunun kurucu ve sistem dönüştürücü bir nitelik kazandığını göstermektedir (Dalbay, 2018: 171). Kültürel kimlik, bireylerin yapması gereken tutum ve davranışları çoğunlukla kendisine empoze etmeye çalışır

ve ona bir çerçeve sunar. Böylece “bireysel özgürlük alanı” kayda değer ölçüde azalır ve mevcut kültür değişime uğrar. Çoğunluğun mensup olduğu kimlik, azınlıkta kalan bireylerin kimliğine baskın gelmektedir (Polat, 2007: 50).

Keyman kültürel kimlik konusunda yaptığı literatür çalışmasında önemli noktalar üzerinde durulması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar öncelikle kültürel kimliklerin anlamları, içerikleri ve sınırlarının belirli özlere sahip, bütünsel nitelikte nesnel varlıklar olmadığı tam aksine söylemsel bir biçimde kurulmuş toplumsal gerçeklikler olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca kültürel kimlikler “siyasal gerçekliği” ifade eder. Bu kimliğe bağlı sorunların çözümünde bastırma, inkâr, dışlama gibi çözüm yöntemleri yoktur. Kültürel kimliklerin inşasında “ekonomik, siyasal, mekânsal, kurumsal ve benzeri ögeler ile ilişkiler” doğrultusunda etki etmektedir. Kültürel kimlik “farklılık” ve benlik, ötekilik ilişkisi çerçevesinde gelişim gösterdiğinden, William E. Connolly’nin *The Ethos of Pluralization* (Çoğulculuk Etiği, 1995) adlı yapıtında dile getirdiği gibi, kimliklerin siyasallaşma süreci, hem çoğulculuk/demokratikleşme çerçevesinde hem de köktencilik/milliyetçilik çerçevesinde olabilmektedir. Kültürel kimlik, vatandaşlık alanının içinde hareket eden toplumsal/siyasal gerçekliktir. Keyman kimlikle ilgili sorun ve taleplerinde, kimliğe dair yaklaşımlarda dışlanma ve sömürü aşamalarının da ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Sömürü sürecinin eşitsizlik dışlanma ve tanınma kavramları ile ilişkili olduğunu nitelemektedir (Dalbay, 2018: 171-173).

1.3.2.Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik, “belirli bir alanda (territorire) kök salmış bir takım grupların (etnik toplulukların) diğer gruplardan farkını ortaya koyma, vurgulama talebidir.” Ancak kolektif kimlik, belirli durumları değil bir süreci yansıtır. Bu kimlik türünün geçmişe dönük bir tarafı bulunmaktadır. Kültürel Kimlik geçmişin mirasından yani kolektif bellekten hareketle oluşturulur (Turhan Tuna, 2015: 233). Kolektif kimlik, sosyo-ekonomik toplumsal sınıf kategorisi içerisinde yer almaktadır (Smith, 1994: 18). Kolektif kimlik sosyal kimliklerin toplumsal düzeyde birbirleriyle bağdaştırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Kolektif kimlik diğer kimlik türlerine göre daha kapsayıcıdır. Bu kimlik türünde önemli olan bireylerin duygu ve düşüncelerinden ziyade, onların topluma hissettiği bağlıdır. Toplumsal çerçeve bağlamında düzen, birlik, yapılanma ve bütünlüğü sağlayan kolektif kimliktir (Arıdıcı, 2015: 17). Kolektif kimlik topluluk tarafından kendi öz niteliklerine sahip

aidiyet duygusudur. Kolektif kimlik bireyin içerisinde bulunduğu grupta sürekli kalmasını/kalıcılığı garanti olarak sunmaktadır. Bu kimlik zamansal çerçeve bağlamında içinde bulunduğu doğal ve toplumsal çerçeve dâhilinde süreç içerisinde grubun sınırlarını oluşturur. Gruba katılan bireylere öncelikle katılma koşullarını, kendini tanıma ve tanımlama kriterlerini sunar. Kolektif kimlik kendiliğinden oluşmamakla birlikte, farklı kolektif kimliklerle etkileşime girdiği zaman ortaya çıkar. Bu kimlik belirli sınırlar içerisinde yaşam alanı bulmaktadır (Pamuk, 2014: 43).

Mouffe'a (2015: 66) göre, "kolektif kimlik yani "biz" bir topluluğun mensupları arasında güçlü bir özdeşleşme yaratan tutkulu bir yatırımın sonucudur". Bilgin'e göre ise, kolektif kimlik belli alanlarda uzmanlaşmış bazı grupların (etnik grupların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma talebi şeklinde belirtmektedir. Bilgin (1999: 59) kolektif kimliği "bir durumun değil sürecin ifadesi" olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayı kolektif kimlik dinamiktir, diğer kimlikler ile ilişki içerisinde her daim kendini yenilemeye ve değişime ihtiyaç duyar. Bireysel kimlik inşasının asıl sebebi sosyal ve diğer ilişkilere bağlı iken, kolektif kimlik inşasının asıl sebebi diğer kimliklerle ilişkisine bağlıdır.

Kolektif kimlik, sübjektif olarak algılanır ve ötekiyle arasındaki farklılıklar belirlenerek kurulur. Derida'nın yaklaşımı da bu yöndedir: Kolektif kimliğin oluşması, daima "onlara" karşı "biz" kavramının oluşturulmasını gerektirir. Her kolektif kimlik biçimi "biz"e ait olanla, dışarıda kalanlar arasında bir sınır çizmenin gerekli olduğunu belirtir (Mouffe, 2015: 65). Kolektif kimlik, belirli insan grubunun kendi hakkındaki bilinç ve duygusuyla ilişkilidir. Dil, din, kültür, yaşamsal alanlar, maddi koşullar gibi öğelerin yanı sıra, topluluğun zihinsel yapısı, kolektif kimliğin oluşumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Dalbay, 2018: 170). Ulusal kimlikler gibi bazı kolektif kimliklerde, uzun süreli çöküş dönemlerinden kaynaklı doğal bir varlık gibi görünmektedir. Aslında kolektif kimlikler; çeşitli eylem, söylem ve dil oyunlarının mümkün kıldığı ve her daim dönüştürülerek farklı kalıplarda ifade edilen olumsuz yapılardır (Mouffe, 2015: 65). Sosyal gerçekliğin inşasında bir eylemin nesnelleşmesi için toplum tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Bireyler kendi benliklerinin farkında olmalı ve kuşaklar arası kimliksel aktarımı gerçekleştirmelidir. Bu aktarımla birlikte hatıralar geleneğe dönüşmüş, eylem tipleri sıradanlaşmış ve kimlik inşası gerçekleşmiş olur (Dalbay,

2018: 170). Marx'a göre sınıf kavramı yüce ve yegâne olan kolektif kimlik tarihinin tek metodu olarak görülmektedir. Belli toplumsal sınıflara ait (muhtelif aristokratlar, burjuvaziler, prolateryalar) belirli askeri ve siyasi hareketin temelini oluşturmaktadır; ancak bunlar sahada her zaman ve sıklıkla değil yalnızca zaman zaman aktif rol oynamaktadır. İşçi sınıfında ise, proleteryanın uluslararası kardeşliği yaygın olarak kabul edilmekte iken, işçiler farklı sanayi dallarına ve farklı beceri düzeylerine göre bölünmüş olduklarından belirli kitlelerdeki işçi sınıfları aynı oranda önemli bir geçerliliğe sahiptir. Marx bu durumu toplumsal sınıfı sağlam bir kolektif kimliğin dayanağı şeklinde ele almanın güçlüğüne, kültürel derinlikten yoksun ve duygusal bakımdan sınırlı çekiciliğe sahip olmasından kaynaklandığını belirtmektedir (Smith, 1994: 19).

1.3.3.Dini Kimlik

Din, toplumsal yapıyı oluşturan en önemli kurumlardan biridir. Dini yaşantılar insanlar için hayatın odak noktasını oluşturmaktadır. Din, sadece bir inanç alanı değildir. Kişilerin inançları, davranışlarına doğrudan etki etmekte ve bu şekilde de din yalnızca bireysel düzlemde kalmayarak topluma da yansımaktadır (Arıcan ve Bulut, 2020: 70). Tillich'e göre din, insan varlığının bütünlük ve eşitsizliğiyle doğrudan ilişkilidir (Vermeer and Furat, 2006: 177). "Dinin tek bir biçimi yoktur". Her dinin kendine göre anlam ve biçimleri vardır. Aynı dinin farklı yorumları bulunmakla beraber kendi alt dini kimlikleri de ortaya çıkmaktadır (Pamuk, 2014: 68).

Dini kimlik, bireyin kimlik edinme sürecinde dil, din, gelenek-görenek, ortak bir tarih ve aynı zamanda sahip olunan değerler bireylerce içselleştirilir. Kimliksel bağlamda sağlam bir kimlik oluşması için, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapı da yer alan "toplumsal dinamiklerle" ve "kültürle karşılık esasına" bağlı ilişki kurması gerekir. Kişinin kendini toplumla bütünleşmiş hissetmesinin farklı bir söylemle "aidiyet duygusu"nun olması gerekir. Aidiyet dediğimiz duygu gelişimi kimliğin oluşumuyla bağlantılı bir şekilde meydana gelmektedir. Dinin benzer paydaşlarla bir araya gelmesi dinsel bir kimliğin var olduğunu hem soyut hem de somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenlerden dolayı kimliğin oluşumunda diğer kimliklerde (etnik, kültürel, geleneksel, kolektif vb.) olduğu gibi dinin etkisinin de var olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Aidiyet duygusunu geliştiren unsurların başında kültür ve din gelmektedir (Arıcan ve Bulut, 2020: 69).

Altena ve bazı yazarlara göre dini kimlik, sürecinin üç yönü bulunmaktadır. Bunlardan ilki; sürecin dini geleneğinin içeriksel olarak benzerlik atfetmesinden kaynaklı bilişsel yönünü vurgulamaktadır. Birey temel dini süreci ve bazı kavramları anlamadan kendi hayat penceresinden olaylara bakamayacak ve kendi perspektifinden yorumlayamayacaktır. İkinci olarak; dini anlamının kişinin kendi yaşamına ilişkin negatif ya da pozitif hissiyatlarına eşlik ettiği duygusal bir yönü de bulunmaktadır. Dini anlatıları kendi hayat felsefemizle harmanlayarak kendi perspektifimizden bakarken aynı zamanda bu anlatılara kişisel bir değer de biçilmektedir. Bu dinin irade ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. “Bu dini öykü bana ne ifade etmektedir?” sorusu, aynı zamanda istenilen ahlaki kabulleri ve iyi bir hayat imajı noktasında bireyi mücadele etmeye davet etmektedir. Böylelikle dini kimlik, birey gönüllü olduğunda ve kendi hayatına ilişkin bir açıdan yorumlayabildiğinde var olur. Bu durumda kişinin, dini figür ve fikir kavramları ile kendi yaşamı arasında köprü kurarak, anlatılan dini bağ üzerine duygusal hislere sahip olması ve neticesinde sosyal hayatında bu şekilde bir rota çizmesi noktasında meyil göstermesini sağlamaktadır (Vermeer and Furat, 2006: 177-178).

Smith’e (1994: 20-21) göre dini kimlik; “iletişim ve toplumsallaşma alanlarından doğar.” Din olgusunun bireyin yaşantısını belirleyen düzenlemeleri toplumun tüm alanını kuşatır. Bu düzenleme “halef” ve “selef”in benzer biçimde yaşamını düzenlemesini gerekli kılar. Sınıf dininin birden çok biçiminin olması sınıfsal ve dinsel kimlikler arasında yakın bağların olduğunu göstermektedir. “Dinsel kimlik”, “toplumsal sınıf” kimliklerinden farklıdır, beşeri ihtiyaç ve eylem alanlarından doğmaktadır. Sınıf kimlikleri üretim ve mübadelenin kendini yoğun hissettirdiği alanlarda ortaya çıkarken dini kimlikler iletişim ve toplumsallaşmanın yoğun olduğu alanlarda ortaya çıkar. Toplumda var olan farklılıkları birbirlerine yakınlaştırmada önemli roller üstlenir. Din olgusu milli kimliğin oluşum ve korunması noktasında üzerinde değişim ve dönüşümlerin gerçekleştirilmek istendiği en önemli unsurlardan biridir. Özellikle de içinde bulunduğumuz süreçte sömürgeci güçlerin gelişmemiş ya da gelişim aşamasında olan toplumlar üzerinde uyguladıkları en önemli stratejilerden biri de hiç kuşkusuz dinsel kimliklere yapılan dönüştürme girişimidir. Kimliklerin değişimine yönelik yapılan dönüştürme girişimlerinin pratikteki adı “misyonerlik” faaliyetidir (Polat, 2007: 43). Misyonerliğin altında yatan asıl amaç bütün dünyanın Hristiyanlaşmasıdır. Hristiyan toplumlar için

hedefleri; onları birlik beraberlik içinde tutmaktır. Hristiyan olmayan toplumları da kendi dinlerinden soğutmak, şüpheye düşürmek ve sonraki nesiller yoluyla dinlerinden döndürme amacı gütmektedir (Arslantürk, 2004: 383).

Misyonerlik temelinde ekonomik amaçlar güden hükümetlerce, siyasi ve kültürel bir savaş olmakla birlikte “din olgusu” da önemli bir işlev olarak kullanılmaktadır. Çünkü bir ülkenin bağımlı (sömürge) hale gelmesi için o ülkede yaşayan halkın boyun eğmeye, itaat etmeye, teslim olmaya hazır, uysal, savunmasız, edilgen, nesneleşmiş ve acınacak hale gelen, gerçekte özgür gibi görünüp ancak zincirsiz köle konumunda olan insanlar kıvamına gelmesine bağlıdır. Kimlik ve çıkar arasındaki ilişkiyi iyi kavramış olanlar kimlikleri dönüştürerek çıkarları da dönüştüreceklerini çok iyi bilmektedirler. Bu yüzden ülkelerin ilk hedef noktaları inanç kimliklerini dönüştürmeye çalışmaktır (Polat, 2007: 44).

1.4. Kavramsal Açıdan Göç Türleri ve Göç Teorileri

Kavramsal açıdan göç türleri ve teorileri başlığı altında William Petersen’in göç sınıflandırmasına ilişkin genel bilgilere ve “genel bir göç tipolojisi” adlı makalede yer alan göçün beşli tipolojisine yer verilmiştir. Ayrıca Earnst G. Ravenstein’in (1885) göç kanunları adlı çalışmasındaki yedi görüş üzerinde durularak konunun çerçevesi belirlenmiştir.

1.4.1. William Petersen’in Göç Sınıflandırması

Petersen göç alanındaki çalışmalarında çoğu zaman analiz yerine tanımlayıcı olma yönünde kendini göstermiş olması sebebiyle dar verilerin içine sığdırıldığı teorik çerçevelerin oldukça basit olduğunu savunmuştur. Nitekim ifadelerinde genel göç teorisi üretme yönünde atılan adım olarak, iç ve dış göçe ilişkin belirli analizleri tek bir çatı altında birleştirme gayreti içerisindeydi. Petersen, Fairchild tarafından yapılan genelleme de tüm insanlar, “doğaları gereği” hareketsiz ise neden bazıları göç ederken, diğerleri etmemektedir?” sorusu ile çalışmaya başlamaktadır (Peterson-1970: 55-65’den akt. Özcan, 2017: 193-194).

William Petersen 1958 yılında yayınladığı (A General Typology Of Migration) “Genel Bir Göç Tipolojisi” adlı makale çalışmasında göçün beşli tipolojisini oluşturmuştur. Bu tipolojiler; ilkel, zorlama, yönlendirilmiş, serbest ve kitlesel göçlerdir (Aydemir ve Şahin, 2017: 365). İlkel göç (Primitive migration), ekolojik baskıların itme etkisi sonucu meydana gelen göçtür. İlkel göç kötü hava koşulları,

kuraklık ve doğal afet gibi elverişsiz koşullar sonucunda mecburi oluşan toplu göçlerdir (Özcan; 2017, 194). Göçebe toplulukların yapmış oldukları göç süreci ilkel göçe örnek verilebilir (Gündoğmuş, 2018; 19-20). Zorunlu Göç (Forced migration) ve yönlendirilmiş göç (Impelled migration), devlet ya da devletle eşdeğer konumda bulunan sosyal kurumların yarattığı itme etkisi sonucunda ortaya çıkan göçlerdir. Yönlendirilmiş göç, göçmen gruplarının gitme ya da kalma konusunda karar verme gücünü ellerinde bulundurdukları göç türüdür (Özcan, 2017: 194). Petersen zorunlu ve yönlendirilmiş iki ayrı göç tipini tek bir başlık adı altında ele almıştır. Bu ayrıma örnek olarak, Nazilerin Yahudileri (1933-1938) dışlayıcı uygulama ve kanunlarla göçe teşvik edip (1938-1954) toplama kamplarına taşıma bahanesi ile göçü mecburi kılması verilebilir (Gündoğmuş, 2018: 20). Serbest göç (Free migration) ise göçmenlerin iradelerinin ön planda tutulduğu göç tipidir. Yukarıda tanımlanan göç türlerinde göçmen iradesi arka planda yer alırken bu göç türünde kesin olarak kararı kendilerinin aldığı söylenebilir (Özcan, 2017: 194). 19. yüzyılda Avrupa'dan deniz aşırı topraklara gerçekleştirilen göçler, serbest göçe örnek olarak verilebilir (Gündoğmuş, 2018: 20). Kitlesele göç (Mass Migration), bir yerden başka bir yere doğru çok sayıda kişinin göç etmesini ifade etmektedir. Kitlesele göçlerin ana kaynağı olarak teknolojiye yaşanan gelişmeler ve ulaşım ağlarındaki ilerlemeler gösterilebilir. Bu süreçte göç bireysel olmaktan çıkarak kolektif bir davranış biçimine dönüşmektedir (Özcan, 2017: 20).

1.4.2.Earnst G. Ravenstein'nin Göç Yasaları

Sanayi devrimi sonrası İngiltere'nin yaşamış olduğu sosyo-kültürel ve ekonomik farklılaşmaya tanıklık eden Earnst G. Ravenstein, sanayileşmenin sebep olduğu göç sürecine dair varsayımlarda bulunmuştur. Ravenstein'in tespitleri göç süreci ile ilgili ortaya atılan ilk kuramsal çalışma olarak kabul edilerek literatürde yer edinmiştir. 1871 ve 1881 İngiliz nüfus sayımlarında kullanılan verilerin elde edilmesi, doğum yeri istatistiksel verilerinden hareket eden Ravenstein 1885 ve 1889 yılları tarihli iki makalesinde İngiltere'deki iç göç hareketliliğinin yönü ve niteliğiyle ilgili tespitlerde bulunmuştur (Ravenstein, 1885: 42-43). Ravenstein 1885'de yayınladığı Göç Kanunları (The law of Migration) adlı makalesinde İngiltere'de yaşanan göç hareketliliğine dair görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

1. **Göç ve Mesafe:** Göçmenlerin çoğunun genel anlamda kısa mesafeyi tercih etmesi düşüncesi Ravenstein'in ilk yarasını oluşturmuştur (Erdem, 2019: 13).

Bu bağlamda göçmen gruplarının büyük bir kısmı daha çok kısa mesafeli yerlere göç etmişlerdir. Nitekim kısa mesafeli hareketlilikte göç dalgaları oluşmuştur. Ortaya çıkan göç dalgaları, daha çok göçmeni içine alabilecek büyük sanayi ve ticaret merkezlerine yönelme eğilimi şeklinde görülmüştür. Ancak uzun mesafeyi kat etmeyi göze alan göçmenler ise genellikle büyük şehirleri tercih etmişlerdir (Lee, 1966: 48).

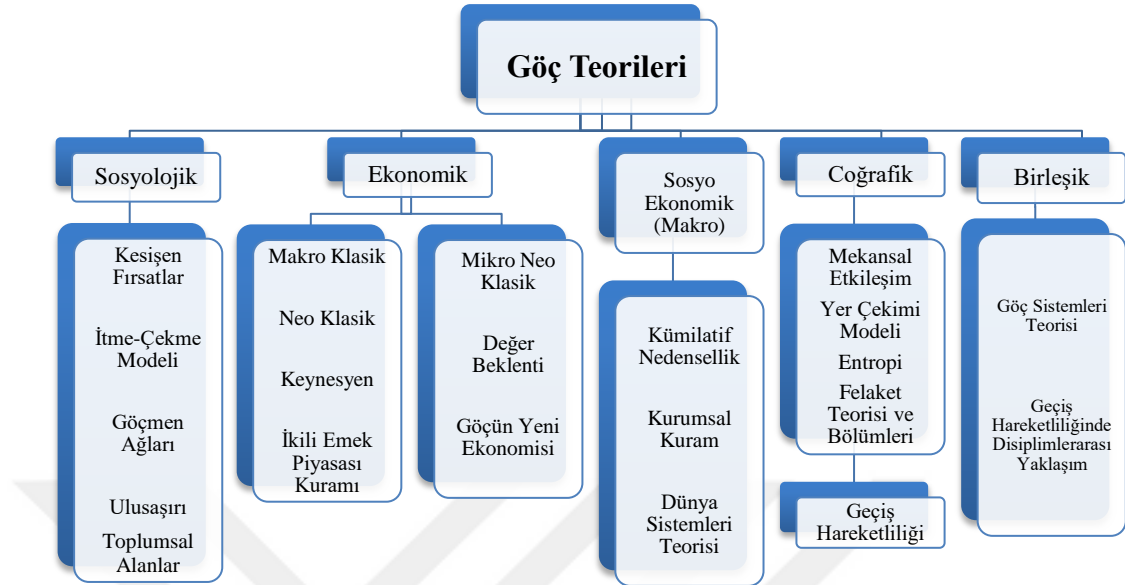
2. **Göç Basamakları:** Sanayi ve ticaret alanında yaşanan gelişmeler neticesinde, kentsel bağlamda ortaya çıkan ekonomik büyüme, kenti çevreleyen yakın yerleşim yerlerindeki bireyleri kısa süre içerisinde kente çekmektedir (Silkin, 2010: 10). Kırsal kesimlerde yaşanan nüfus azalması daha uzak bölgelerden gelen göçmen ve göçmen topluluklarıyla doldurulmaktadır. Yaşanan göç durumu gelişen kentin diğer tüm ülkelere hissettirilmesine kadar devam etmektedir (Erdoğan, 2019: 32). Bu göç akımı, büyüyen şehirlerden birinin çekiciliğinin etkisi sonlanana kadar sürmektedir (Silkin, 2010: 10).
3. **Yayılma ve Emme Süreci:** Bu süreç kendisini yutan süreçten farklı olsa da onunla benzer özellikler göstermektedir (Erdoğan, 2019: 32). Ravenstein'a göre göç, kendiliğinden olmayıp bireylerin göç etme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Göçmenler için amaç, gelişen kentin ekonomik ve ticari faaliyetlerinden pay alabilmektir. Kentin kaynaklarından yararlanmak ve getirisinden kendileri için pay alabilmek, daha iyi yaşam standartlarına sahip olma arzusu, yayılma sürecini desteklemektedir. İnsan işgücünde yeni ve hızlı bir şekilde gelişmekte olan sanayinin talep ettiği işgücü ihtiyacı göçle karşılanmakta ve gelen göç akımları, kentsel sanayi merkezleri tarafından emilmektedir (Silkin, 2010: 10).
4. **Göç Zincirleri:** Ravenstein göç hareketliliğinin zaman dilimi sürecinde zincirleme bir şekilde gelişim gösterdiğini ve göç alan yerleşim yerlerinin süreçle göç verdiğini, göçlerin tek yönlü olmadığını belirtmektedir (Silkin, 2010: 10). Nitekim göç dalgası bunu karşılayan kısa süreli dalgalar oluşturmaktadır (Erdoğan, 2019: 32).
5. **Doğrudan Göç:** Bu göç şeklinde uzun mesafeye göç edenler büyük ticaret ve endüstri merkezlerini tercih etmekte ve basamaksız şekilde, doğrudan bu kentlere yerleşmektedir.

- 6. Kır Kent Yerleşimcileri Farkı:** Kent yerlileri, kırsal kesim yerlilerine kıyasla göç etmeye daha az eğilimlidirler. Kırsal alanlarda yaşayanlar kentlerdeki iş olanakları ve kentin cazibesi sayesinde daha fazla göç etme eğiliminde olmuşlardır (Erdoğan, 2019: 32).
- 7. Kadın Erkek Farkı:** Kadınlar erkelere oranla göçe karşı daha eğilimlidirler. Ravenstein, bu konudaki belirleme sürecinde durumun ilginç bir sonuç olduğunu kabul etmekle birlikte, nüfus sayımı verilerinin kadınların gerçekte olması gereken yerlerinin evleri olduğu yönündeki geleneksel anlayışı bu bağlamda desteklemediğini ileri sürmektedir. 1889 yılında yayınladığı makalesinde Ravenstein, kadınların yalnızca kısa mesafeli göç hareketlerinde erkeklere kıyasla daha etkin rol aldıklarını kabullenmiştir (Erdoğan, 2019: 32).

1.5. Göç Olgusuna İlişkin Teorik Açıklamalar

Hammar, Brochmann, Tomas ve Faist'e (1997) göre göç teorileri, insan hareketlerini daha geniş perspektifte anlama açısından önem arz etmektedir. Ulusların göç konusunda bilimsel bilgiler elde etmeleri, göç ve göçmen arasındaki ilişkilere sistematik düzenlemeler getirme noktasında ışık tutmaktadır.

Şekil 1.2'de belirtilen göç teorilerinin tamamının ele alınması konunun sınırlılıklarının belirlenmesi, salt ilgili teorilerin irdelenmesi, diğer teorilere yönelik kısa bilgilendirme ile bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda teoriler ekonomik, tarihsel-yapısalcı ve disiplinlerarası yaklaşımlar kapsamında göçmen ağları, ulusaşırı alanlar ve göç sistemleri teorileri şeklinde ele alınmıştır.

Şekil 1.2: Göç Teorileri

Kaynak: Gündoğmuş, B. (2018). Göç, Din ve Siyaset Avrupa’da Milli Görüş. İstanbul. Bilsam Yayınları. s.22.

1.5.1. Sosyolojik Göç Teorileri

Bijak’ın yapmış olduğu göç sınıflandırmasında sosyolojik göç teorileri arasında; “Kesişen fırsatlar teorisi”, “İtme –çekme modeli”, “Göçmen ağları teorisi” ve “Ulusaşırı toplumsal alanlar teorisi” yer almaktadır. Kesişen Fırsatlar (Intervening Opportunities) teorisi Samuel Stouffer tarafından geliştirilmiş olup göçmeni ön plana çıkarmaktadır. Bu teoriye göre, göç sürecinde mesafe, göç edilecek yerdeki imkânlar ve bu imkânların miktarı önem arz etmektedir. Stouffer, mesafe kavramına ayrı bir vurgu yapılmasını savunmakla beraber mesafe kavramının bireyin göç kararında belirleyici olduğunu dile getirmekte, ancak mesafe ve hareketlilik arasındaki ilişkinin zorunluluk olmadığını “Kesişen fırsatlar” kavramının süreci daha doğru tanımlayacağını ileri sürmektedir (Stouffer, 1940: 846).

Everett Lee tarafından ortaya atılan daha sonraki süreçlerde farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen “İtme-Çekme” (Push–Pull Factors) teorisi göçmeni göz ardı etmeden göçe yoğunlaşmıştır (Lee, 1966: 50). Bu model her ne kadar neoklasik ekonomi içerisinde temellendirilmiş olsa da aynı zamanda sosyoloji, sosyal

demografi ve diğer disiplin dallarından da etkilenmiştir (Castles ve Miller, 2008: 31). Ekonomi de itme-çekme kuramına göre, yaşanan ve gidilecek yerde itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. İtici ve çekici faktörlerin birliği bir bütünü oluşturmaktadır. İtme çekme kuramının temel yapısı kişisel ve görecelidir. Kişisel düzenleme göç açısından avantaj ve dezavantajları belirleyen yaş, cinsiyet, ırk, eğitim gibi demografik veri değerlendirmesi itme çekme kuramı için oldukça önem arz etmiştir. Diğer önemli husus ise demografik faktörler çerçevesinde göç için kişisel avantaj ve dezavantajların hangi sosyal bağlar içerisinde hesaplanmasıdır (Çağlayan, 2006: 72).

Michael'a (1979) göre göç edilen ülkelerde, itici faktörlerden ziyade, alıcı ülkelerde görülen çekme faktörlerinden kaynaklı uluslararası göç yaşanmaktadır. Micheal'a göre, itici faktörler düşük ücretler ve yüksek işsizliktir. Çekici faktörler ise zorunludur ve alıcı ülkelerde yabancı işçiler tarafından karşılanması beklenen kaçınılmaz ihtiyaçlardır. Yaşanan yer ve gidilecek yer arasındaki tüm faktörler eşit düzeye geldiğinde göçe yönelme aktivasyonu minimum düzeye inmeye başlayacaktır. İtme çekme teorisi, her ne kadar yalnızca itici ve çekici faktörlerin etkisiyle işliyor gibi görünse de bu işleyişin ardında yatan göç olgusu belirleyicilerini anlamak pek de kolay olmamaktadır (Çağlayan, 2006: 74).

Taylor tarafından geliştirilen "Göçmen Ağları (Migrant Networks)" isimli teoriye göre, göçmenler eski göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki arkadaşlık, akrabalık, paylaşılan toplumun kökleri aracılığıyla oluşturulmuştur (Gündoğmuş, 2018: 28). Göçmen ağları teorisinde göç etme kararının altında ekonomik faktörlerin etkisiyle birlikte; sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel bağlar gibi unsurların etkisi büyük bir öneme sahiptir (Görgün, 2017: 1320). Gurak ve Caces'a göre göçmen ilişkiler ağı, karışık bir sistem zorunluluğunun olmayışıdır. İlk dönemdeki ağın içeriği, Türkiye'den Almanya'ya göç edenlerin uyum sürecine katkı sağlamak ve süreci kolaylaştıran, iş ve barınma gibi gerekli zorunlu ihtiyaçlar, bu durumlar günümüzde yerini ekonomik ilişki ve Almanya siyasetinde etkin olma gibi farklı isteklere bırakmıştır (Çağlayan, 2006: 86). Göç ağları yerleşme ve göç bölgesinde cemaat oluşumu sürecine temel sağlamaktadır. Göçmen grupları kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını dernekler, dükkânlar, ibadet yerleri, kafeler, avukat ve doktor gibi profesyoneller ve diğer hizmet kollarını geliştirmektedir (Castles ve Miller, 2008: 38). Ağların genişlemesi, göç etmenin maliyet ve zorluklarının azalmasıyla göç akışının sosyo-ekonomik seçiciliği azalmakta ve göç edenler ile göç

veren grupların genelini daha fazla temsil etmeye başlar. Göç hareketliliğini kontrol altına almaya çalışan hükümetler başarılı olmamış ve ağların ortaya çıkmasını engelleyememişlerdir (Gündoğmuş, 2018: 28-29).

Ağ yaklaşımı, son yıllarda geliştirilen “Ulusaşırı Toplumsal Alanlar Teorisi” ile daha genel bir çerçeve kazanmıştır. Ulusaşırı toplumsal alanlar teorisi, birey ve gruplar arasında sınır ötesi bağlantıların varlığını kabul etmektedir. Ağ yaklaşımı teorisini, göç sürecinin üçüncü kuşağı olarak niteleyen ulusaşırı toplumsal alanlar teorisinin oluşum aşamasında olduğunu belirten Faist, uluslararası göçlerin ulusaşırı niteliğe bürünmesi son çeyrek yüzyılda ilerlemekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında yoğun insan hareketliliğinin yaşanması, cemaatlerin ortaya çıkması için altyapıyı hazırladığını belirtmektedir. Göç veren ve göç alan ülkede resmi alandan ziyade sivil alana vurgu yapılmaya çalışılmaktadır. Süreçle ortaya çıkan alanlar farklı mekânlardaki insanları, örgütler ve ağlar arasında, ülke sınırlarının ötesine geçen ilişki ağları kurmalarına yol açmaktadır (Gündoğmuş, 2018: 29).

1.5.2. Ekonomik Göç Teorileri

Çalışmanın bu bölümünde “Neoklasik makro ve mikro kuram”, “İkili emek piyasası kuramı”, “Göçün yeni ekonomisi” kuramları ele alınmıştır. Uluslararası göç hareketinin en eski kuramı, ekonomik gelişme ile ilgili olarak geliştirilmiştir (Abadan, 2017: 53). Neoklasik teoriye göre, uluslararası göçün nedeni, işgücü arz ve talebi arasındaki coğrafik dengesizlikler oluşturmuştur. İşgücü arzının esnek olduğu ancak emeğin düşük ücretlerle ödendiği, marjinal üretkenliklerin düşük olduğu bölgelerde, işçiler yüksek ücretli ülkelere göç etme eğilimindedir (Massey, vd. 1993: 436). Bu eğilim sonucunda, işçi dövizlerinin işgücü gönderen ülkeler için dış göçe teşvik etme güçlü kalkınma amacı şeklinde görülmeye başlamaktadır. Göç, ülke ekonomisine katkı sağlamaya ve işçi dövizini alan ülke de gelir eşitsizliği ve ücret farklılıklarını azaltmaktadır (Prakash, 2009: 125).

Neoklasik teorinin arkasında yatan ana fikir, ücret farklılıklarının ortadan kaldırılmasının emek hareketliliğini sona erdireceği ve işçi göçünün asgariye ulaşacağı görüşüdür. Wickramasinghe ve Wimalaratana (2016: 22) Neoklasik yaklaşımın, yoksulluğu azaltması, işsizlik ve nüfus fazlalığına ilişkin beklentiler nedeniyle göçün işçi gönderen ülkeler üzerindeki etkileri konusunda iyimserlik attığını belirtmektedirler. Massey, Durand ve Malone (2005: 21-23) Neoklasik teorinin, işgücü piyasası kurallarının ve kontrolünün gönderen ve alan ülkelerin

uluslararası göçünü düzenleyeceğini varsaymaktadırlar. 1950-1960'ların teorisyenleri, kalkınma sürecini, tüm ülkelerin içinden geçmek zorunda olduğu bir dizi ekonomik büyüme şeklinde açıklamışlardır. 1980-1990'lara gelindiğinde, neoklasik serbest piyasaların, açık ekonomilerin ve verimsiz kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin yararlı rolü vurgulanmaya başlanmıştır (Todaro ve Smith, 2015: 119).

Castles ve Miller (2008: 34) neoklasik modeli, devlet rolünü piyasanın “normal” işleyişinden bir sapma şeklinde değerlendirmişlerdir. Emek fazlasına sahip ülkeler, düşük ücret piyasasına sahiptir; sermayeye kıyasla dar emek piyasasına sahip ülkelerin ücret miktarları yüksek olmaktadır. Ülkeler arası ücret farklılığından oluşan boşluktan kaynaklı düşük ücretle çalışmak zorunda kalan insanlar yüksek ücretli ülkelere göç etmektedir. Yaşanan demografik hareketlilik sonucunda, emek zengini ülkelerde piyasa daralmaları yaşanmakta ve bununla ters orantılı olarak daralan emek piyasasında ücretler yükselmekte, sermaye zengini ülkelerde de ücretlerde düşüşler görülmektedir. Böylece göç hareketlerinde sermaye açısından fakir olan ülkelerde yatırımlardan yüksek mevlalarda kar elde edilirken, sermayenin gelişmekte olan ülkelere doğru akışa geçmesi o bölgelere zamanla teknisyen, yönetici ve diğer kalifiye işgücünün girişine destek sağlamaktadır (Abadan, 2017: 53). “Neoklasik Mikro Kuramı”nın temelinde ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların göç sürecini belirlemesi yer almaktadır. Uzun dönemde yaşanan göç akımlarının ücretleri eşitleyeceği gelişmiş ve gelişmemiş bölgeler arasında yaşanan ekonomik dengeyi yöneteceği beklentisi söz konusudur (Güllüpınar, 2012: 59).

“Neoklasik Mikro Kuramı”nda makro teorilerin aksine uluslararası göç zengini ülkeler üzerinden değerlendirilmekte ve birey tercihi ön planda yer almaktadır (Gündoğmuş, 2018: 24). Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun geliştirmiş oldukları neoklasik mikro kuramına göre bireyler; rasyonel düşünce sistemlerini kullanarak maliyet/kar hesabı üzerinden yüksek kazanç elde ettikleri hesabının sonucunda göç etme kararı vermektedir. Bu kurama göre bireyler daha yüksek kazançlar elde etmeyi planlamakta ve bireylerin faydayı maksimize ettiğini varsaymaktadır. Ayrıca bireyler göç kararını, sosyal sermayelerine maksimum faydayı sağlayacak şekilde aldıkları yönündedir (Güllüpınar, 2012: 59-60). Sjaastad'ın İnsan Göçünün Maliyet ve Getirileri (The Costs and Returns of Human Migration) isimli çalışmasında göç; bireyin ya da hane halkının gelirlerini artıracak bir yatırım olarak

değerlendirilmektedir (Özcan, 2017: 196). Neoklasik mikro kuramında yolculuk ve taşıma masrafı, gittikleri ülkelerde yeni dil öğrenme, uyum gibi psikolojik sıkıntılar için yatırım yapmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca illegal yollarla göç sürecine katılmayı göze alanlar, sınır dışı edilme gibi en ince ayrıntıları da düşünmekte ve hesaplarına dâhil etmektedir (Abadan, 2017: 54). Almanya'ya yaşanan göç süreci, makro sistemler içinde, belirli mikro sistemlerin bilgi ağlarının ve “zincir göçün” var olduğunu gösterir (Franck, 2005: 172).

“İkili Emek Piyasası Kuramı” na göre modern sanayi toplumlarının emeğe dayalı işgücü talebinin sürekli oluşu beraberinde göçün de sürekli olmasını sağlamaktadır. Bu teorik görüşün en önemli savunucusu Michael J. Piore'dir (Abadan, 2017: 57). Piore, işgücü piyasasının iki farklı sektörden oluştuğunu savunmaktadır. Birinci sektörde mesleki sosyal statü içeren işlerin yerli işçilerce tamamlandığı, ikinci sektörde yer alan ve hiyerarşi basamağının en altındaki emek-yoğun ve düşük ücretler içeren işlerin de göçmenler tarafından yapıldığını belirtmektedir (Gündoğmuş, 2018: 24). Abadan, “Bitmeyen Göç” adlı çalışmasında Piore'nin ileri derece toplum ve ekonomileri dört temel özelliklerinden kaynaklı sürekli esnek ve ucuz işgücüne ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Bu özelliklerden birincisi yapısal enflasyondur. Ücretlerin sadece arz ve talebi değil, bununla beraber ücret karşılığında yapılacak işle bağlantılı olarak statü ve itibarı da yansıtmaktadır. İkinci özellik; bireylerin çalışma güdülerinde yatmaktadır. İnsanlar yalnızca gelir elde edebilmek için değil aynı zamanda toplumsal itibarı da artırmak için çalışırlar. Üçüncü özellik olarak; işgücü arzının bir bakıma sınırsız oluşunda yattığıdır. Büyük çapta işgücü ithal eden Almanya, Fransa, ABD gibi ülkelerin bu konudaki en aydınlatıcı örnekler olduğudur. Son özellik olarak göç akımının tükenmezliği (Abadan, 2017: 58-59). İkili işgücü piyasasında temel olarak gelişmiş ülkelerde düşük seviyeli işgücüne her daim talep olmasından kaynaklı yerli işçiler ağır iş kollarında çalışmak istemediklerinden göç sürekli devam etmekte ve artmaktadır. Bu teori göçü, modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçlarla bağdaştırmakta ve gelişmiş alıcı ülkelerin göç motifleri üzerinde durmaktadır (Toksöz, 2006: 17). Son olarak yerel nüfus mevcut durumundan daha cazip mesleklere yönelim içerisindeyken onların boşalttığı iş alanlarını göçmenler doldurmaktadır. Göçmenler açısından cazip olarak görülmekte olan bu iş fırsatları “3D (dirty-dangerous-difficult)” şeklinde kısaltan “kirli, tehlikeli, zor” emek- yoğun işleri kapsamaktadır (Gündoğmuş, 2018: 25).

“Göçün Yeni Ekonomisi Kuramı” Stark ve Bloom tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre göç kararını yalnızca bireye ait olmamakla hane halkının tüm bireyleri ve bazen bir topluluğun tümü tarafından alınan bir karar doğrultusunda şekillenmektedir (Gündoğmuş, 2018: 25). Bu kurama göre az gelişmiş ülkelerde hane halkı, ailenin kazanç sağlayan kaynaklarını daha etkin biçimde yönlendirebilmektedir. Hane halkında yaşanan ekonomik bunalımlar kişilere farklı strateji yolları denemelerini sağlamaktadır. Kimi yerel ekonomi de iş bulmakta, aynı ülkede farklı bir şehirde iş arayışları içerisinde kimisi de mesafenin uzaklığını aldırış etmeden yurt dışında çalışma imkânları bulmaktadır. Ücret farklılığı uluslararası göçün zorunlu nedeni olmayabilmektedir. Hane halkları ücret farklılıklarının olmadığı durumlarda aile içindeki riskleri azaltmak için göçe karar verebilmektedir. Ülkeler arasındaki ücret farklılıkları ortadan kalksa dahi uluslararası göç durmayabilmektedir (Güllüpinar, 2010: 63). Gelişmiş ülkelerde kredi ve sermaye piyasaları, çoğu aile fertlerine yeni yatırım imkânları sunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde göçmen havaleleri de bu görevi üstlenmektedir. Aile fertlerinden bir ya da bir kaçını yurt dışına gönderildiği zaman havale ettikleri tasarrufların bir kısmı tüketime harcanır iken bir kısmı da yatırımlara yönlendirilmektedir (Abadan,2017: 56).

1.5.3. Sosyolojik ve Ekonomik Göç Kuramları

Bijak, sosyolojik ve makroekonomik teoriler arasında zamanla bütünleşen, tek başlık adı altında gösterilen bazı teoriler bulunmaktadır. “Kümülatif Nedensellik”, “Kuramsal Kuram” ve “Dünya Sistemleri Teorisi” çalışmada sosyo-ekonomik başlığı adı altında değerlendirilmiştir (Gündoğmuş, 2018: 30).

Kümülatif Nedensellik Teorisi, 1956 yılında Gunnar Myrdal tarafından oluşturulmuş olup Douglas Massey ve meslektaşları tarafından da geliştirilmiştir (Massey, 1990: 23-25). Bu teori göç hareketliliğinin neden başladığını ve büyümeye devam ettiğini açıklamıştır. İlk göçmenler merkez ülkedeki akraba, arkadaş ve diğerlerine sosyal sermaye sağlamaktadır. Yakınlarına iş bulma ve en düşük riskle karşı karşıya kalmaya teşvik ettiğinden giden göçmenlerin sayısının zamanla nasıl arttığını belirtmektedir (Jennissen, 2004: 29) Ayrıca bu kuramda göçle ilgili kararların, göç etme doğrultusunda verilen kararların toplumsal çerçeveyi değiştirdiği noktasından hareket etmektedir. Toplumbilimciler kümülatif (biriktirici) göçü etkileyen sekiz sosyo-ekonomik etkenin olduğunu saptamışlardır: Gelir bölüşümü,

toprak bölüşümü, tarım örgütlenme biçimi, göç ilişkiler ağının yaygınlık ölçüsü, kültür ve insan sermayesinin bölgesel dağılımı, çalışmanın toplumsal anlamı, üretim yapısı gibi etkenler sıralanmaktadır. Yüksek sayıda göçmenin aynı iş kolunda çalışması bu iş türünü “göçmen işi” olarak nitelendirmektedir (Abadan, 2017: 66).

Yeni göç kuramları arasında yerini alan “kuramsal kuram” göç sürecini kolaylaştırmada kurumların rolleri üzerinde durmakta ve ağ yaklaşımını tamamlayan bir nitelik arz etmektedir. Uluslararası göçün tarihçesiyle birlikte, işgücü veren ülkeler ile işgücü alan ülkelerin potansiyel göçmen hareketliliği dengesizliğinden yararlanmak amacıyla bir dizi kurum ve kuruluşlar kurulmuştur. Göçmenlerin ve işverenlerin sorunlarını ele almak için kar amacı gütmeyen çeşitli kuruluşlar da bulunmaktadır (Massey, vd. 1993: 437). Kar amacı güden kuruluşlar genellikle yasadışı davranışlarda bulunurken, kar amacı gütmeyen kuruluşların çoğu, danışmanlık, sosyal hizmet, hukuki tavsiye yoluyla göçmenlere yardımcı olmaya çalışmaktadır (Wickramasinghe and Wimalaratana, 2016: 24).

“Bağımlılık Okulu” ya da “Dünya Sistemleri Teorisi” göç ile ilgili geliştirilen teorilerden birisidir (Özcan, 2017: 200). İlk olarak Wallerstein tarafından ortaya atılmış olmakla beraber daha sonrasında Castles, Kosack gibi akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Kapitalizmin eleştirisiyle şekillenen “Dünya Sistemi Teorisi” ne göre uluslararası göç, merkez olarak seçilen ülke ile az gelişmiş olan merkez çevresi arasında oluşturulmuş zorlayıcı ilişkinin göstergesidir (Gündoğmuş, 2018: 32). Bu teoride Marksist bakış açısı hâkim olmuştur. İşgücü göçünün ortaya çıkışını dünya kapitalist sistemin parçası gibi görmek gerekmektedir (Gezgin, 1991: 23).

Dünya Sistemi Teorisine göre dünya, merkez ve çevre olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki dünya birbirlerine ekonomik olarak bağımlı bir şekilde var olabilmektedir. Tarihsel bakış açısıyla bakıldığında, kolonyal dönemde sömürgecilik ve kolonyal bağlar merkez ve çevre ülkeler arasında bağımlılığın ilk adımlarını oluşturmuştur. Merkez çevre kuramının modern dünyadaki işleyişi, kapitalizm ve ulus devlet temelli olmuştur (Özcan, 2017: 200). Dünya sistem teorisi, göçü kapitalist sistemin doğal sonucu olarak görmektedir. Gelişme aşamasında olan ülkeler bu sistemin birer parçası olmuştur. Süreç genel olarak sıralı şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere mal aktarımı sağlanmakta buda beraberinde işgücü göçüne yol açmaktadır. Daha sonra batılı olan ülkeler gelişmekte

olan ülkeleri yeni fırsatlar için topraklarına davet etmektedir. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere gitme nedenleri genellikle ihracat ve hammadde değişim sürecidir. Sonraki süreçte ise, ülkeler arası madde taşımacılığı yapılabilmesi için ulaşım ve iletişim gereksinimlerini karşılayacak altyapının kurulması hammaddenin taşınmasını sağlamaktadır. Yaşanan bu gelişmeler zamanla boş bir nüfus ortaya koyarak göç için zemin hazırlamaktadır (Güllüpnar, 2012: 68).

Dünya sistemleri kuramına bakıldığında uluslararası göç, kapitalist ilerlemenin kopma ve yer değiştirmelerinin sonucudur. Kapitalist ekonomi merkezlerinden süreçle geniş halkalar şeklinde yayılmasıyla dünya nüfusunun büyüyen kısmı dünya pazar ekonomisi içerisine dâhil edilerek yerini almaktadır. Kapitalist çiftçiler küresel boyut kazanan pazar ekonomisiyle rekabet içine girebilmek için çevre alanlarda üretimi tekdüze haline getirmektedir. Çevre bölgelerde kapitalist ekonomilerce oluşturulan göçmenler, işgücünün gelişmiş ülkelere akmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda göçmen kitlelerinin büyük merkezlere odaklandığını ve bunun sonucunda küresel ekonominin yaratmış olduğu yabancı yatırımların az sayıda da olsa kentte yaşayan uzmanlar tarafından yönetildiği durumdur (Abadan, 2017: 62).

1.5.4. Coğrafi ve Birleşik Göç Teorileri

Son yıllarda yaşanan küreselleşmeyle, göç teorileri alanı daha çok önem kazanarak geniş perspektifte incelenmesi kaçınılmaz bir durum olmuştur. Göçü sadece ekonomik, sosyolojik ya da coğrafi yönlerinin yanı sıra disiplinler arası yaklaşımlarla ele alma fikri de önem arz etmiştir. Dolayısıyla Bijak'ın sınıflandırması kapsamında coğrafi göç teorileri arasında yer alan “Yer Çekim Teorisi” ile birleşik göç teorisi kapsamında “Göç Sistemleri Yaklaşımı” konuları üzerinde durulmuştur.

Coğrafya teorileri, göçü de kapsayan mekânsal hareketleri açıklamada mesafe kavramı üzerinde durmuştur. Bu teoriler kapsamında mesafe, bölgeler arasındaki ilişkilerde hafifletici rol üstlenmektedir. Yerçekimi teorisi farklı mekânlar arasındaki göçün Newton modelindeki kütlelere benzeyen ve hedef alanındaki nüfus büyüklüğünün çarpımıyla doğru orantılıdır. Kütle ve mesafe kavramları deneysel çalışmalarda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Kütle kavramı nüfus büyüklükleri, gelir ve istihdam kavramları yerine kullanılırken; mesafe kavramı, kuş uçuşu tarzında farklı bir sisteme göre ölçülebilmektedir (Gündoğmuş, 2018: 34).

Ağ yaklaşımı ve ulusaşırı toplumsal alan teorilerine ek olarak göç çalışmalarında son yıllarda içerik bağlamında genel kabul gören kurumsal model “Göç Sistemleri Teorisi”dir. Bu kapsamda Bijak’ın çalışması, spesifik olmayan; genelleyci olması durumuna vurgu yaptığı ve “birleşik(unifying)” sınıflamasında yer verdiği çalışmadır (Gündoğmuş, 2018: 34). Ayrıca göçe ilişkin teorilerden olan Göç Sistemleri Teorisi’nin Mabogunje (1970) öncülüğünde geliştirildiği varsayılmaktadır. Dünya sistemleri teorisinde olduğu gibi uluslararası ilişkiler, politik ekonomi, kolektif eylem ve kuramsal unsurlara önem veren bu teori, bölgesel göç hareketleri analizlerinin yapılması amacıyla kullanılmaktadır. Uluslararası göçün, özellikle sömürgeci devletler ile bu devletlerin geçmişte yaşanan sömürgeleri arasında ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Özcan, 2017: 201). Bu teori uluslararası ilişkiler açısından, ekonomik ve politik temelli olarak geliştirilmiştir. Bu teoriye göre iki veya daha fazla ülkenin karşılıklı bir şekilde göçmen değişimi yoluyla ilişkiler halkası oluşturmaktadır. Bu ilişkiler yakın olan iki ülke arasında gerçekleşebileceği gibi, aralarında uzak mesafeler olan ülke ve bölgeler arasında da gerçekleşebilmektedir. Amerika ve Meksika, yakın coğrafya üzerinde, Fransa ve Batı Afrika uzak iki coğrafya arasında oluşturulan, göç sistemleri ilişkisine yakınlık ve uzaklık olarak iyi birer örnek teşkil etmektedir (Çağlayan, 2006: 82).

Meksika’dan ABD’ye yaşanan göç hareketliliği 19. yüzyılda ABD’nin Güneybatı yönünde genişlemesi ve 20. yüzyıla gelindiğinde Amerikalı işverenlerin Meksikalı işçilere planlı talebine dayanmıştır. Dominik Cumhuriyeti’nden Amerika Birleşik Devletlerine yaşanan göç 1960’lı yıllarda Amerikan askeri işgaliyle başlamıştır (Castles ve Miller, 2008: 36). Göç sistemleri kuramı, birbirine muhtaç, bağlı olma kavramına bağlı tarihsel yaklaşımı kabul etmiştir. Bazı ülkeler birden fazla göç sistemine dâhil olabilirken uygulamada çoğulcu üyeliğin daha fazla göçmen gönderen ülkelere dair olduğu aşikâr bir durum olmuştur. Ülkeler belirli sebeplerden kaynaklı sisteme katılmaktadır. Çünkü sistemlerin istikrarlı yapıları bulunmaktadır (Abadan, 2017: 68).

Bu kurama göre, göç hareketlerini anlamak için makro ve mikro yapılara bakılması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Makro yapılar geniş eksenli yapısal faktörleri içerirken, mikro yapılar göçmen inancı, kendi içindeki bireysel hareketleri kapsamaktadır. Makro yapılara bakıldığında dünya piyasasında devletlerce oluşumu gerçekleştirilen ve göçmen kontrolüyle ilgili yasal, ekonomik, politik düzenlemeleri

ve yapıları kapsamaktadır. Makro yapılar, devletlerarası ilişkileri, hukuk kurallarını, dünya pazarında yer alan politik ve iktisadi gelişimleri, göçü desteklemek, göçü önlemek ve yerleşim alanlarını kontrol etmek için karşılıklı olarak göç alan ve göç veren ülkelerce izlenen uygulamaları kapsamaktadır. Mikro yapılar ise göçmenlerin kendileri tarafından geliştirmiş oldukları enformel ağları kapsamaktadır. Yerleşme ve göç sürecini doğru bir şekilde yönetebilmek için *zincirleme göç* (chain migration) kavramı daha önceleri literatürde yer alan bu ağları göstermektedir (Güllüpınar, 2010: 77). Makro ve mikro yapılar göç sürecinde birbirinin içine geçerek bir bütün haline dönüşmektedir. Çünkü hiçbir neden tek başına insanların kendi ülkelerinden ayrılarak başka bir ülkeye yerleşme kararı vermeleri için tatmin edici bir şekilde açıklayamamaktadır. Göç sürecine karar vermelerindeki tüm boyutları detaylı anlayabilmek için sorulması gereken 8 sorunun olduğunu öne sürülmüştür. Bunlar;

1. Ekonomik, sosyal, demografik, çevresel ve siyasal faktörlerin ne boyutta değişiyor ki insanlar doğdukları yerlerden ayrılma gereksinimi duyuyorlar?
2. Göç edilen yerdeki hangi faktörler göçmenlere fırsatlar sağlıyor?
3. İki ülke arasında- muhtemel göçmenlere yolculuk araçları, giriş ihtimali ve bilgi sağlayan-sosyal ağlar ve diğer bağlantılar nasıl gelişiyor?
4. Göç ve yerleşmeyi düzenlemek için mevcut ya da oluşturulan yasal, siyasal, ekonomik, sosyal yapılar ve uygulamalar nelerdir?
5. Göçmenler nasıl yerleşimci oluyor ve bu, neden bazı durumlarda ayrımcılığa sebep oluyor?
6. Çatışmaya ve ırkçılığa bazı durumlarda ise çoğulcu veya çok kültürlü bir toplum oluşumuna yol açıyor?
7. Yerleşmenin göç alan toplumların ulusal kimliği, kültürü ve sosyal yapısı üzerindeki etkileri nelerdir?
8. Yaşanan göç, göç veren bölgeyi nasıl değiştiriyor?
9. Göçler göç alan ve göç veren toplumlar arasında hangi boyutlarda yeni bağlantılara sebep oluyor? (Castles ve Miller, 2008: 39-40).

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ SÜRECİ, KİMLİK OLUŞUMU VE TÜRK İŞÇİ GÖÇÜ

Yaşanan göç hareketliliği küreselleşme ve kimlik kavramını kaçınılmaz kılmıştır. 19.yy'da hız kazanan küreselleşme süreci beraberinde kimliksizleşme ve yeni kimlik arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Bu bölümde; küreselleşmenin göç ve kimliğe etkisi, küreselleşme sürecinde öteki olmak, ulusal kimlikten ulusötesi kimliğe geçiş, Türkiye'den Almanya'ya Türk işçi göçünün tarihçesi, Almanya'nın uyguladığı göç politikaları ve göç politikalarının kimlik inşasına etkisi gibi konularına değinilmiştir.

2.1. Küreselleşmenin Göç ve Kimliğe Etkisi

Küresel teriminin kökenine bakıldığında dört yüz yıl öncesine dayandığı bilinmekle beraber, literatür çalışmalarında yeni sayılabilecek bir kavramdır (Gül, 2010: 10). Küreselleşme kavramı karışık ve tartışmalı bir süreçtir. Küreselleşmenin önde gelen teorisyenlerinden Held “Küreselleşmeyi, sosyal ilişkilerin mekânsal organizasyonunda bir dönüşümü somutlaştıran süreç” şeklinde değerlendirir. Ayrıca Küreselleşme beraberinde sınır ötesi insan akışını da hızlandırır (Good, 2005: 268). İlk defa 1960'lı yıllarda karşımıza çıkan küreselleşme kavramının 1980'li yıllara gelindiğinde kullanım alanında artış yaşanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise birçok alanda kullanılan kilit bir sözcük olarak yer edinmeyi başarmıştır (Gül, 2010: 10).

Bauman (1999: 81), küreselleşme sürecine olumlu ve olumsuz perspektiften bakarak özgün bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bauman (1999) küreselleşme sürecini; ayrıcalıkların ve sınırlamaların, yoksulluğun ve zenginliğin, kaynakların ve acizliğin, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın dağılımı sürecinde ortaya çıktığını belirtmektedir. J.E. Stiglitz (2002: 9) küreselleşmeyi serbest ticaretin önünde yer alan engellerin kaldırılması ve ulusal düzeydeki ekonomilerin daha çok ortak kararlar çerçevesinde bütünleşmesi olumlu yönde kullanılması gereken bir güç olarak değerlendirmektedir. Dünyada yer alan tüm ülkelerin, özellikle de gelişim evresindeki ülkeleri zenginleştirici bir potansiyele sahip olduğu konularına değinmektedir.

Kazgan'a göre (2000: 22); küreselleşme insan hayatında büyük değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır. Yaşanan değişim ve dönüşüm eksenini iki boyutludur. İlki, teknoloji devriminin haberleşme ağında yarattığı hızlanma ikincisi ise alansal açıdan genişlemesidir. Elektronik yalnızca haberleşme ağında oluşturduğu değişimle kalmayarak ekonominin her alanında yeni olanaklar ve üretim biçimleri yaratması, farklı bir tabirle "küresel köy"e dönüştürecek kadar küçültmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla küreselleşme, tek taraflı ya da karşılıklı bağımlılıklar, ulus-ötesi topluluklar, bölgesel ya da ikili ilişkiler yaratmaktadır. Yaşanan tüm gelişmeler yurttaşlık anlayışında, ulus devletinin yaptırım yetkisinde ve kimlik oluşumunda daha öncesinden kestirilemeyen yeni toplumsal olguları ortaya çıkarmaktadır (Abadan-Unat, 2002: 276). Küreselleşme kavramı, ulus devlet fikrinden ayrı düşünülemez. Çünkü küreselleşmenin amacı ulus devletinin bir işe yaramayacağını küreselleşme sürecinin bütün topluma hitap ettiği yönündedir (Savran, 2011: 22). Friedman ise (2000: 31) küreselleşme ve ulus devlet arasındaki ilişkiyi pazarın, ulus devletlerin ve teknolojilerin büyük çapta bütünleşmesi ile ilişkilendirmektedir. Şirketlerin, bireylerin ve ulus devletlerin dünyanın her yerinde olmadığı kadar kolay, hızlı ve daha ucuza ulaşmasını sağlayan dinamik bir süreç olarak açıklamaktadır. Küreselleşme; kesinlikle geçici bir süreç olmanın dışında her ülkenin iç siyaseti ve dış ilişkilerini şekillendiren, kendine has nitelikleri olan, bütün ülkeleri kapsayıcı özelliği bulunan uluslararası sistem olarak görülmektedir.

Yirminci yüzyılın önemli düşünürleri arasında yer alan Charles Taylor'a göre kimlik kavramı, on altıncı yüzyıldan önce yani modern öncesinde düşünülmeydi. Kimlik kavramının ilk kayıtlı kullanımının "özde, bileşimde, doğada, varlıkta ya da

gözlem altındaki özel niteliklerin aynı olma durumu ve niteliği” anlamın gelen “identie” sözcüğü olarak ortaya çıkışı 1570’li yıllara kadar uzanmaktadır. Ayrıca kimlik kavramı “aitlikle” ilgilidir (Benwell.,Stokoe-2006: 18’den akt. Oğuz, 2018: 70). Douglas Kellner’in kimlik ile ilgili yaklaşımına atıfta bulunan Baumann (2018: 115), kimliğin modernlik boyunca olduğu gibi sorun olmaya devam ettiğini ve kimliğin çağdaş toplumda, ortadan kalkmak yerine yeniden inşa edildiğini ve yeniden tanımlandığını belirtmektedir: *“Kimlik bugün serbestçe seçilen bir oyuna, benliğin icra ettiği bir tiyatro temsiline dönüşüyor. Kişi radikal bir biçimde kimlikle dilediği gibi oynadığı zaman denetimi kaybedebilir.”*

Stuart Hall (2003, 233-240) kimliğin kavramsallaştırılmasında öne çıkan farklı üç özneyi tanımlamaktadır. Bunlar: Aydınlanma öznesi, sosyolojik özne ve postmodern öznedir. Aydınlanma öznesinde asıl konu, benlik kavramının ana merkezine bireyin kimliğinin yerleştirilmesidir. Aklın kapasiteleriyle donatılmış olan özneyi merkeze alarak konumlandırmaktadır. İkinci özne tipi olan sosyolojik özne modern dünyanın benlik kavramının sabit olmadığı öznedir. Bu özne diğer öznelerle girdiği ilişki doğrultusunda anlam kazanır. Son olarak post modern özne, ana kimlik kavramlarının siyasal çerçevesini oluşturdukları için kimliklerin kurgusal ve sabitlenemez olduklarını belirtmektedir. Postmodernist kimlik anlayışı, deneyimi bilginin nesnel kaynağı olarak görmeyi kesin bir biçimde reddederek kimliğin üretildiği ya da yapılandırıldığı noktaya dikkat çekmektedir.

Teknolojinin hızlı gelişimine bağlı olarak gelişimlerini tamamlayan ülkelerin insan gücüne talebi küreselleşmeye bağlı göç sürecini kaçınılmaz kılmıştır. Mekânsal bağlamda birbirinden uzak olan topluluklar arasında ilişkiler; teknolojik gelişme, işçi, mal, hizmet, arz ve talep etmenleri aracılığıyla artmış ve küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla göç bir sorunsal olarak öne çıkmıştır. Küreselleşme göç sürecinde aktif rol oynarken kimlik oluşumu ya da kimliksel dönüşüm sürecinde arena olma durumu üstlenmiştir. Bir nevi dünya aynılaştırma ve farklılaşma durumlarını bir arada yaşamaktadır. Küreselleşmenin en büyük ayaklarından olan göçler dünyada saf bir etnisite ya da kültürden bahsetmeyi olanaksız hale getirmiştir. İşte tam bu noktada küreselleşmenin göçe etkisi ve göçün de kimliğe olan etkisi devreye girmeye başlamaktadır (Kaya, 2007: 34-35).

Hem kimlik hem de göç, küreselleşme sürecinden etkilenmekte olan iki olgudur. Küreselleşme sürecinde gelişen iletişim teknolojileri ve artan ticari bağlar,

teknolojik yeniliklerle birlikte zaman-mekân ilişkisindeki kırılmayı derinleştirmiş, dünya küçülmeye hız kesmeden devam etmiştir. Küreselleşmenin göç ve kimliğe etkisi birbirleriyle iç içe geçmiş zincir halkalar halini almıştır. Küreselleşmenin etkisi göç hareketlerinin hız kazanmasına etki ederken, beraberinde yaşanan göçler de kimlik bağlamında “ben kimim” sorusunun gündeme yerleşmesini, sorgulanmasını sağlamıştır (Yurdakul, 2018: 30).

Habermas’dan aktaran Erkayhan’ın da belirttiği gibi (1999: 56), ulus -devletler içinde yaşayan etnik gruplar, zamanla ulus-devleti zedelerken diğer taraftan, küreselleşme ve sınır geçmeler, ulus devlet sınırlarında zorlanmaya yol açmaktadır. Bir taraftan ulus-devletler oluşurken bir taraftan da eski merkezi ulus-devletlerin büyük şehir merkezleri farklı uluslara ait vatandaşlar ile dolup taşmaktadır. Çok uluslu devletlere çok kültürlü yaşamların eklenmesi sonucunda yeni uluslararası kitlelere göre düzenlemeler yapılmaya başlanmakta ve gerçekleştirilen değişimler neticesinde ulus-devlet değişime uğramaktadır.

2.1.1.Küreselleşmenin Kimliğe Etkisi: “Öteki Olmak”

Kimlik terimi ilk olarak 1914 yılında Freud tarafından gündeme getirilmiştir. Ancak günümüzde iki önemli etken ile şekillenmektedir: Bunlar küreselleşme ve kimlik arayışıdır. İletişim teknolojisindeki devrim ve 1990’lı yıllarda kapitalizmin yapılanma biçimi yeni bir toplum oluşumunu sağlamıştır (Abadan-Unat, 2017: 299). Kimlik insanlarla ortak bağlarımız ve bizi farklı kılan özelliklerimiz arasında bir ait olma sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel, ulusal, kişisel ve yerel düzeylerde birçok konunun merkezinde olan kimlik bize kim olduğumuz ve yaşadığımız dünya ile kurduğumuz ilişkide “ötekilik” aynılık ve farklılık kavramlarına paylaşımları yaratır. Daha basit bir anlatımla kimlik, “olmadığı şeyle” yani “farklılıkla” tanımlanır. Bu anlamda kimlik her daim çatışma alanı oluşturan ulusal-etnik, biz-onlar, kadın-erkek, siyah-beyaz gibi ikili zıtlıklar içinde var olmaya çalışır (Oğuz, 2018: 70).

Kimlik tıpkı “yaşam kalitesi” gibi modern bir icattır. Modernlik kavramının, kimliğin “yerinden edilmesi”ne yol açtığını ya da “yüksüzleştirdiğini” söylemek Bauman’a göre bir laf kalabalığından başka bir şey değildir. Bauman’a göre kimlik hiçbir zaman bir sorun haline gelmedi, kimlik ancak ve ancak bir sorun olarak var olabilirdi ve doğuşundan itibaren bir “sorun”du. Bir sorundan kasıt, kişinin ödevi olması, bir şeyler yapmak zorunda olduğuydu. Kimlik istenen ve/veya aranan şeyin

“olan” şey üzerinde yansıtılmasıdır; fakat bunun bir şartı: “Aranan/istenene”e karşı, kendi çabasıyla mücadele edene kalmaktadır. Kısaca kimlik, “olan”ın yetersizliğine kalmıştır (Bauman, 2018: 116-117).

Küreselleşmenin kimliğe etkisinde “Yeni Dünya Düzeni”ni ön plana çıkarma, onları toplumdan dışlama, milli sermeye ve coğrafyayı vatansızlaştırma ayrıca milli devleti reddetme vardır. Küreselleşmenin getirmiş olduğu yeni anlayışlar ve toplumların geleneksel yapıları çatışma yaşamaktadır. Günümüz şartlarında sahip oldukları teknolojik imkânlar sayesinde kimlikle ilgili daha fazla değişkenin devreye girmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır (Gül, 2010: 80).

Kimlik toplumlar tarafından kabul görmüş belirli farklılıklar çerçevesinde oluşturulur. Bu farklılıklar kimliğin varlığının hayat damarları kadar önem arz etmektedir. Kimlik var olabilmek için farklılıklara ihtiyaç duyar, kendi koşullarını oluşturarak kesinliğini güvence altına almak için farklılığı “öteki”liğe dönüştürür (Connolly, 1995: 93). Tüm kimlikler, öteki kavramını içselleştirerek yeniden kurar. Farklılıkların tehdit alanı oluşturması tehdit alanı olarak algılanması ya da “ötekileştirilme”si salt tanımlama işlevinin ötesinde bir role bürünerek kimliği kuvvetlendirir (Çiftçi, 2007: 104). Bireyin karşısında yer alan kimlik “biz” kategorisinin temel özelliklerinin tarihsel sürecine vurgu yaparak, öteki tarafından şekillendirilip kullanıma sokulmasıdır (Pamuk, 2014: 201). Ayrıca 19.yy’da yavaş yavaş yaygınlık kazanmaya başlayan bireysel kimliğin temelinde modernleşmenin ve bireyselleşmenin, dolayısıyla bu kavramlarla ilişkili olan küreselleşmenin yattığı söylenebilir (Yurdakul, 2018: 31). Ötekini, yani radikal farklılığı tanıdığımızda, dünyanın merkez konumunda olanın “biz” olmadığını kabul etmeye başlamış oluruz. Buna paralel bir şekilde, kültürel ve tarihsel özneler olarak bizlerde köklerimizden koparılıp “başkalaşım” ya da “öteki olma” noktasında karşılık vermeye zorlanırsınız (Chambers, 2019: 43).

Connolly’ye (2020: 69) göre günümüzde öteki, çoğunlukla dininden döndürülmesi gereken masum, afroz edilmesi gereken ahlaksız ya da gettoda hapsedilmesi gereken Yahudi olarak oluşturulur ve çoğu zaman düzen içinde pekiştirilerek karşı tarafa bir savunma olarak sunulur. Akademiye ait olan bu sınırlama teknikleri daha önceden gelen dünya-tarihsel öncüleri gibi imanın var olan yapısının güçsüz olduğunu, iman edenlerin varlığını sürdürmesinin kimlikleri açısından vazgeçilmez olduğunu, imanı yalnızca akıl ve kanıt yoluyla korumanın

yıpratıcı olduğu gibi stratejiler üzerinde durmaktadır. Bu stratejiler kimliğin gizliliğinde özellikle de kimliğin ötekiyle olan ilişkisinde var olan bazı unsurları gözler önüne sermektedir.

Her kimlik, öteki kavramını içselleştirerek oluşmaktadır. Farklılıkların tehdit ortamı oluşturması tehdit olarak algılanması ve “ötekileştirme”si kimliği güçlendirme işlevi görür. Hükümet tarafından gerçekleştirilen yönetim rejiminde, kimliği koruma, kendi farklılığını ortaya koymaya çalışma ve bunu ortaya koyarken de ötekilerden yararlanma söz konusudur (Çiftçi, 2007: 104). Morrison (2019: 48-49) “Ötekilerin Kökeni” adlı eserinde siyahilerin yaşadığı dışlanma ve ötekileştirilmeye dair içler acısı bilgileri okuyucularına sunmaktadır. Yabancı ya da “öteki” başka diyarlardan biri değil, her an karşımıza çıkabilecek sıradan biridir. Her daim içimize korku tohumları serpen tanıdığımız ve görmezden geldiğimiz benliklerimizle her zaman karışılabiliriz. Bu sebeplerden kaynaklı “ötekinin sahibi olmak” ona hükmetmek, onu yönetmeye çalışma arzusuna kapıldığımızı dile getirmektedir.

2.1.2. Küreselleşmenin Göçe Etkisi: “Ulusal Kimlikten Ulusötesi Kimliğe”

Uluslararası göç, küreselleşmenin önemli bir boyutudur (Stalker, 2001: 41-43). Küreselleşmenin etkisiyle göç alanındaki varsayımlar beraberinde değişime uğramaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle daha fazla seçim hakkına sahip olan göçmen ve göçmen grupları, birden fazla toplumda sosyal ağ kurabilmektedir (Şimşek, 2016: 16). Küreselleşme süreciyle dünya üzerinde var olan farklı kültür ve gruplar arasındaki aynılaşıma da artmaktadır. Bu süreçte yaşanan gruplar arası etkileşimden kaynaklı kimliksel değişim ve dönüşümlerin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır (Kaya, 2007: 33). Ayrıca küreselleşme sürecini belirleyen bölgesel sınırların aşılması durumu ev sahibi ülkeler açısından göçmenlerin kimlik dönüşümüne etkisi bakımından değerlendirilmektedir. Örneğin Müslüman göçmenlerin küresel sürece dâhil edilmesi küreselleşme sürecinde göçmenlerin sahip olduğu kimliği savunulmaz bir düzensizliğe itmektedir (Doty, 2003: 4).

Günümüzde göç veren ülkeler sıralamasında ilk sıraları Ortadoğu ve Asya ülkeleri almaktadır. Pakistan, Irak, İran, Afganistan, Filistin, Suriye ve pek çok ülke ciddi sorunlarla baş etmeye çalışmaktadır (Çağlar, 2011: 6). Ortadoğu üzerinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Rusya, Çin ve bazı Avrupa ülkelerinin yürüttüğü küresel/emperyalist politikalar, ilgili ülkelerde iç savaş, işgal ve siyasi istikrarsızlık gibi çöktürme neden olmakta, bu durum ise iltica kaynaklı göç

hareketliliğini karşımıza çıkarmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin birçok enerji kaynağının ana merkezi olduğu bilinmektedir. 1990'lı yıllara kadar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği ve ABD arasında yaşanan çekişmeler sebebiyle istikrarsız bir hale gelen bölge SSCB'nin yıkılmasının ardından ABD'nin tek taraflı müdahalesine açık hale gelmiştir. Ancak istikrar problemleri devam etmektedir. Çünkü bir yandan mevcut ülke yönetimlerini istediği hale getirmeye çalışan ABD ve onu destekleyen mevcut yönetim muhalifleri, diğer yandan buna direnen mevcut yönetimler ve onları destekleyen Rusya kargaşasının sürmesine neden olmaktadır. Ayrıca kendisinin egemen güç olma çabasına gölge düşürecek her türlü tehdidi yok etmeye çalışan ABD Irak'a ilk müdahalesini gerçekleştirmiştir. 11 Eylül saldırılarını da kendine meydan okuma olarak yansıtan ABD'nin saldırı sonrası daha net hissedilen baskısı kendisini Afganistan ve Irak işgali ile göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik alanda önemli daralmalar yaşayan gelişmiş ülkelerin, çıkış yolu olarak enerji kaynaklarına yönelmesi, güç dengelerinin Ortadoğu eksenli şekillenmesine neden olmuştur. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının taşınması güzergâhların da kontrollerinin elde edilmesini kaçınılmaz kılmıştır (Uzun, 2018: 39). 1970 ve 1980 yıllarında göçmenliğe dair koşullar zorlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte göçmenler dil, iş barınma, eğitim ve birçok sorunla baş etmek zorunda kalmıştır (Douglas ve Massey, 1998: 2). Türkiye'den Almanya'ya giden ilk kuşak göçmenler gurbet ellerinde geçen ilk yıllarını askerlik hizmetine benzeyen geçici bir süreç olarak algılamışlardır (Abadan-Unat, 2017: 4-5). Ancak onlar için geri dönüş tam altmış yıldır devam eden bir düş halini almıştır. Küreselleşme ve göç arasındaki etkileşim, kimliğin değişim ve dönüşümünü kaçınılmaz kılmaktadır. Bireyin modern toplum içinde ulusal kimliği ile var olduğu kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak geçmişte aile, toprak ve hanedanlığa duyulan bağlılık, günümüzde yerini ulus devlete bırakmış; küreselleşme, göç vb. yaşanan olguların etkisiyle oluşan yeni toplumsal alanlar, belirtilen değişim ve dönüşüm sürecini devam ettirmektedir. Uluslararası göç süreci, küreselleşmenin de etkisiyle yeni bir sosyal kategorinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Habermas'ın (1999: 39) anlatımında da kendine yer bulduğu; ulus, asırlardır birbirlerine yabancı olan kişilerin ortak bir değer etrafında birleşmesi anlamına gelmiş; bir zamanlar köy, aile, toprak ve hanedanlığa karşı gösterilen içten bağlılıkların evrensel boyutlu bir bağlılığa dönüşmesi uzun zaman almıştır. Birey; ulus, ırk, sınıf, meslek, cinsiyet, din

ve benzeri gruplandırmalar şeklinde ifade edilen birtakım sosyal kategorilerin içine doğar. Bu kategoriler, asla sabit değildir. Aksine ekonomik ve tarihsel güçlerden etkilenmesi sonucu devamlı bir değişim halindedir (Yurdakul, 2018: 79).

Ulusötesi kavramıyla belirlenen kategori, günümüzde yapılan göçe dair çalışmalarda yeni bir süreci ifade etmekte, ulusal kimlikten ulusötesi kimliğe geçiş sürecinde entegrasyon ve asimilasyon kavramları da varlığını hissettirmekte ve göç olgusuna yeni boyutlar kazandırmaktadır. Günümüzde gelinen süreç uluslararası göçün ulusötesi göçe dönüştüğünü göstermektedir. Ulusötesi toplumsal alanlar, egemen devletlerin sınırlarını aşan sürekli bağlar olarak belirtilmektedir. Faist (2003: 3-4) söz konusu bağların devletler adına hareket eden temsilciler tarafından ya da hükümetler arası gerçekleşen organizasyonların yanı sıra ulusötesi kültürel, siyasal ya da ekonomik pratikler içerisinde yer alan bireysel ve kolektif aktörlerin de var olabileceğini ifade etmektedir. Söz konusu alanları belirginleştiren ya da oluşunu hızlandıran unsur da tam anlamıyla küreselleşmedir. Ulusötesi kimliğe sahip olan bireyler, ulusal kimliklerinin tam da aksine, kendi kimliklerinde yaşadıkları ya da yaşamadıkları toprağa bağlı kalmadan birbiriyle özdeşirmeden tanımlamaktadır. Ayrıca göç veren ülkelerde kendi kimliklerini inşa etme noktasında yardım aldıkları bir referans noktası bulunmaktadır (Ghorashi, 2004: 330).

Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmenler anavatana yapmış oldukları ziyaretler aracılığıyla Türkiye ile aidiyetlerini korumaya devam etmekle beraber kimliklerini tek bir ulusal aidiyete bağlı kalmadan ulusötesi ağlarla boyutlandırmaktadır. Ulusötesi kimlik, ulusal kimliklerden farklı olarak “topraktan bağımsız”dır. Ulusal kimliğin kendi içinde kimlik dinamiklerini bir arada tutan faktörlerin yanı sıra, kendisi ile benzeşen gruplar arasında benzerlik ve farklılıklarla ilişki içerisindedir. Ulusal kimlik ilişkisel bir kimliktir ve her daim “yabancılar”, “yabancı” devletler ve bu devletlerin ulusları ile ilişki içerisinde olduğu tanımlanır. Uluslararası göçmenler de kimliğin yabancı insanlar ve üzerinde varlıklarını devam ettirdikleri uluslaştırılmış toplumlardan gelmektedir (Waldinger and Fitzgerald, 2004: 1184-1188). Göçmen kadınların ulusal ideolojinin, kimlik inşası noktasında önemli bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Kadınlar, bir ulusun “sembolik figürasyon”unda kendi kültürleriyle belirli kavramları yeniden inşa etmektedirler (Morrison; Schiff; Sjöblom, 2007: 5).

2.2. Türkiye'den Almanya'ya Türk İşçi Göçünün Tarihçesi

Almanlar ve Türkler arasındaki ilişkilere bakıldığında dostluk ilişkisinin daha çok İstanbul-Bağdat demiryolu inşaatıyla veya 1961 yılında imzalanan işçi göçü antlaşmasıyla açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Almanlar ile Türklerin birbirlerini tanımalarının, Avrupa'da 15 ile 17. yüzyılları arasında Osmanlı devletinin fetih hareketleri sırasında Markgraf George Friedrich'in Müslüman Osmanlı Türklerine karşı kilise çanlarını (Türkenglocke) çaldırıp halkı kiliseye çağırmasıyla başladığı iddia edilmektedir. Kilisede bir araya gelen Almanların zihninde Türk imgesi böyle bir ortamda şekillenmiştir (Çakır, 2012: 28-29). Bu imgenin hayranlık bağlamında olumlu hale döndüğü süreç ise Osmanlı'nın son döneminde II.Abdulhamit Han ile Alman kralı II. Wilhemm'in dostluk derecesindeki ilişkileri ile görünür hale gelmiştir. Bu dönem Almanya ile Türkiye arasında siyasi, iktisadi ve sosyal ilişkileri de beraberinde getirmiştir (Atar, 2015: 54).

Araştırma konusunu ilgilendiren Türk-Alman ilişkileri ise II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler ile anlaşılır hale gelmektedir. Almanya ve Türkiye arasında 1950'li yıllarda, Almanya'daki işçi açığını kapatabilmek amacıyla ilişkiler gelişmiştir. Schleswig-Holstein Çalışma Bakanlığı ile Türk Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan anlaşma gereği bir düzine Türk zanaatkâr (12 kişilik teknisyen grubu) eğitim amacıyla 1956-1957 yılları arasında Kiel'e gönderilmiştir. Bu programın asıl amacı ilk gelen işçilere bilgi ve beceri kazandırmaktır. Ayrıca en uygun ücretle gerçekleştirmek amaçlanmıştır. İlk konuk işçi deneyimi beklenen neticeyi vermemiş olsa da sonrasında 150 kişilik başka bir zanaatkâr grubu gönderilmiştir. İlk gruba nazaran daha üstün başarı gösteren ikinci grup tatmin edici bir ortam oluşturmayı başarabilmiştir (Altıntaş, 2008: 88-81).

Alman hükümetinin önderliğinde Batı Avrupa devletleri, savaş sonrası yaşanan yoksulluğun yanı sıra savaş kaynaklı yaşanan ölümlerden ötürü insan gücüne daha fazla ihtiyaç duyar hale gelmiştir (Kaya ve Kentel, 2005: 16). 1961 yılında Almanya ile imzalanan işgücü anlaşması sonrası Almanya'daki en büyük göçmen topluluğunu Türkler oluşturmuştur. Thomas Faist'e göre Almanya 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya işgücü ve kaçışın hedef ülkesi haline gelmiştir. Almanya'nın ilk etapta Türk İşçilerine soğuk baktığı, ancak NATO üyesi olması ve paktın Güneydoğu kanadını koruyor olması gibi nedenlerden kaynaklı iş gücü anlaşmasına yanaştığı iddia edilmektedir (Genel, 2014: 307-308).

Türk vatandaşları yurt dışına seyahat özgürlüğünü 1961 Anayasasının kabulü ile “temel hak” olarak elde edebilmişlerdir (Abadan, 2017: 81). İşgücü sadece Almanya ile sınırlı kalmamış; Fransa, Hollanda, Avusturya, Belçika gibi ülkelere de yoğun şekilde Türk işçi göçü olmuştur. Ancak Türkiye’den en yoğun göç Almanya yönlü gerçekleşmiştir (Altunsoy, 2019: 4). Resmi olarak yurt dışına işçi göçü, 31 Ekim 1961’de Türkiye ve Almanya arasında yapılan “Türk Alman İşçi Mübadelesi Anlaşması” ile başlamıştır (Demir, 2010: 32). İlk yıllarda işçilerin çoğunluğu İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerden gitmişlerdir. Bu işçilerin eğitim düzeyleri 1950’li yıllarda gönderilen işçilere kıyasla daha iyi bir seviyede olmuştur. 1961 Anayasası ile gönderilecek işçilerin belirlenme görevi, Türkiye’de Çalışma Bakanlığına bağlı İş ve İşçi Bulma Kurumu’na, Almanya’da ise Nürnberg’de yer alan Federal İşçi Kurumu’na (Bundesanstalt für Arbeit) havale edilmiştir. O dönemlerde yabancı dövizin değerli olması Türkiye’den yurt dışına gitme arzularını da arttırmıştır (Abadan Unat, 2015: 264). Türkiye ve Almanya arasında gerçekleşen anlaşma sonrası, çoğunluğu Müslüman erkeklerden oluşan 650.000 kişi, misafir işçi (gastarbeiter) adı altında Almanya’ya gitmiştir (Dale, 1999: 129’dan akt Spellman, 2008: 33). Listenin ilk sıralarında yer alabilenler işgücü göçü hareketliliğine katılma hakkına sahip olmuşlardır. Listenin alt sıralarında olanların illegal (resmi olmayan) yolları denemeye yöneldiği bilinmektedir (Abadan-Unat, 2015: 264). Kısa süre içerisinde ülkenin dört bir yanından gerçekleşen başvurular ile birlikte giden işçi sayısı bir milyonu aşmıştır. Nitekim 1969 yılına gelindiğinde Almanya’ya kabul edilen bir milyonuncu Türk işçinin, Türk vatandaşlarının Alman ekonomisine katkılarına dikkat çekmek amacıyla Alman Bürosu Başkanlığı tarafından Münih tren istasyonunda düzenlenen törenle karşılandığı bilinmektedir (Spellman, 2008: 34).

Almanya’da yaşayan Türklere “Almancı/Alamancı” sıfatı takılmıştır. Seksenli yıllarda misafir işçileri tanımlamak için kullanılan “Almancı” ifadesinin olumlu ve olumsuz anlamları bulunmaktadır. Olumlu anlamına baktığımız zaman; dost ve arkadaşların şakası, gazetecilerin bazı müjdeli haberleri verirken söylemek için kullandıkları başlıklar arasında yer almaktadır. Olumsuz yönüne baktığımız da ise yaşama dair tüm güzellik ve zevkleri bir kenara bırakarak, tasarruf yapabilmek için kötü evlerde yaşayan, çocuklarının eğitimine önem vermeyen, okumayarak kendini geliştirmeyen, yıllardır dolandırıldığı halde hala dolandırıldığı farkında olmayan,

her daim Türkiye sevdası olan, gitmek isteyen ama bir türlü gidemeyen gibi anlamlar yüklenmiştir (Kömürcü, 2011: 18-19).

1945-1973 döneminde farklı ülkelerden alınan işçilerden kaynaklı göçmenler ve göçmenleri kabul eden ülke nüfusları arasında kültürel açıdan büyük farklılıklar yaşanmaya başlamıştır (Castles ve Miller, 2008: 106). Yabancı işçi istihdamı, 1970'li yılların başlarına kadar güçlü kalmıştır. 1973 yılında yaşanan küresel petrol krizinin tetiklediği büyük ekonomik gerileme birçok Avrupa ülkesinin misafir işçilerini askıya almasıyla sonuçlanmıştır. İşçilerin çoğu Batı Avrupa'da kalmayı tercih etmiştir. 1973 yılına gelindiğinde etkisini iyice hissettiren küresel ekonomik olaylar yabancı işgücüne karşı uygulanan kamu politikalarını değiştirmiştir. Göçmenlik yasalarında yer alan aile birleşimi hükümleri aile ve çocukların yer değişimi konusunda göçmenler açısından olumlu kararlar alınması ile sonuçlanmıştır. AB vatandaşı olmayanlar, Avrupa'ya yeniden girme konusunda risk almak yerine, misafir işçiler bakmakla yükümlü oldukları aile ve eşlerini yanlarına almışlardır (Martin; Martin; Well, 2006: 11). Geçici işçi olarak kabul edilen göçmenlerin birçoğu ülkenin daimi sakinleri haline gelmiştir (Spellman, 2008: 25).

Şansölye Willy'den sonra Brandt, 1973 yılının Kasım ayında konuk işçilerin işe alımını yasaklamıştır. Batı Almanya'nın yabancı sakinleri ülkenin sosyal hizmet altyapısı (okullar, sağlık hizmetleri, barınma) üzerinde aşırı yük oluşturan bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır (Spellman, 2008: 48). Ham petrolün fiyatını dört katına çıkaran 1973-1974 petrol ambargosu, ekonomik sorunlara ve Avrupa'da hızla yaygınlaşan işsizlik Avrupa ülkelerinde yabancı işçi alımı durdurma (anwerbestop) kararının alınmasına neden olmuştur. 1982 yılının sonbaharına gelindiğinde yasal yollarla Almanya'da ikamet eden Türklerin sayısı bir buçuk milyondan fazla hale gelmiştir (Massey, 1998: 2). Yaşanan petrol krizi yeni işçi alımını sonlandırmakla birlikte ülkede bulunan işçilerin çalışmaları engellenmemiş ancak ülkelerine dönmeleri istenmiştir (Abadan-Unat, 2017: 89). Zira etnik azınlıklar ekonomik daralma döneminde günah keçisi haline getirilmiştir. Piyasa ekonomisinde ortaya çıkan sorunlardan sorumlu tutulmuşlardır. Büyük şehirlerin yoksul mahallelerinde yoğunlaşan göçmen topluluklar; baskın kültürü kucaklamayı reddedenler, refah dolandırıcıları ve tehlikeli yıkıcılar şeklinde damgalanmıştır.

Almanya yeni göç hareketlerini durdurabilmek için 1980 yılında Türklere yönelik vize alma zorunluluğu getirmiş, aile birleşiminde yaş sınırını 16'ya indirmiş

ve iltica edenlere çalışma izni vermemiştir. Gerçekleştirilen bu düzenlemelere rağmen artan göç dalgasının önünü kesmek ve işçilerin Türkiye'ye geri dönüşlerini sağlamak amacıyla Alman Hükümeti 28 Kasım 1983 tarihinde Geri Dönüşü Teşvik Yasası'nı çıkarmıştır. Buna göre 31 Ekim 1983 ile 30 Haziran 1984 yılları arasında Türkiye'ye dönüş yapan işçilere 10.500 Alman Markı (DM) ve çocuk başına da 1.500 DM tutarında bir para ödenmesi taahhüt edilmiştir. Ayrıca geri dönüş yapan işçilere çalıştıkları süre boyunca ödemiş oldukları emeklilik kesintilerini iki yıl beklemek zorunda kalmadan geri alabilecekleri belirtilmiştir. Ancak o dönemlerde Türkiye'de enflasyon oranlarının yüksekliği ve işsizlik probleminin devam ediyor olması gibi sıkıntılar nedeniyle Türkler bu geri dönüş teşvikine olumlu yanıt vermemiştir. Sınırlı ilginin yanında aynı zamanda belirtilen teşviklerden yararlanma ile ilgili pratikte de sorunlar yaşanmıştır. Öyle ki, 211.000 aile geri dönüş yapmış ancak bunun yalnızca 14.000'i bu yasadan yararlanarak vaat edilen 10.500 Dm'yi alabilmiştir (Erbaş, 2013: 15).

Uluslararası göç, yoksulluk ve ekonomik kalkınma da artışlara sebebiyet vermiştir. 1960 ile 2005 yıllarında dünyadaki göçmen sayısı ikiye katlanmıştır (Morrison; Schiff; Sjöblom, 2007: 1). Dünya Bankası söz konusu yetersizliği iyileştirmek ve uluslararası göçün belirleyici etkilerini incelemek amacıyla 2004 yılında Uluslararası Göç ve Kalkınma Araştırma Programını başlatmıştır (Schiff ve Özden, 2005: 3). Uluslararası göç ve kalkınmayla ilgili ekonomi literatüründe çarpıcı bir analiz eksikliği bulunmaktaydı. Bu boşluğu doldurmak, göçmenlerin cinsiyeti, göç ve ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıları daha iyi anlamak ve katkıda bulunmak adına Dünya Bankası, politika tartışmaları kapsamında Aralık 2005'te kadınların uluslararası göçü üzerine bir dizi çalışma başlatmıştır (Morrison; Schiff; Sjöblom, 2007: 2). Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde Elnajjar'ın (1993: 34-38) yapmış olduğu analiz sonucunda, göçmen kitlenin göçmen olmayan kitleye oranla eğitim düzeylerinin yüksek olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Eğitim ve istihdam arasında doğru orantıdan kaynaklı göç sürecinde eğitim önemli roller üstlenmiştir.

20.yüzyılın ikinci yarısında göçmen kadın konusu, genelde aile birleşimi yoluyla gündeme gelmiştir. Bu birleşmeler sonucunda evli olarak gelen kadınlar prosedür gereği gerekli bekleme sürelerini tamamlamalarının ardından ya iş sektörüne adım atmış ya da ev kadını olarak yaşamını sürdürmüştür. 1989 yılından sonra güney-kuzey göç akımının yanı sıra doğu batı yönlü göçler de önem kazanınca

kadınlar çeşitli kimlikler adı altında ortaya çıkmaya başlamıştır. Farklı bir deyişle uluslararası göç “kadınsallaşma” sürecine evirilmiştir. Göç hareketliliği kadınlar arasında tamamen ekonomik faktörlerle açıklanamayacak derecede karmaşık bir süreçtir (Neto; Durand- Delvinge; Nazareth, 2012: 211). Günümüz dünyasında kadınlar göç hareketliliğinde önemli bir çoğunluğu temsil etmeye başladı. Bu süreç akademisyenler tarafından “göç akımının dişileştirilmesi” veya 21.yüzyılın baskın bir özeliği “nüfus kaymaları” şeklinde adlandırılmaya başlanmıştır (Neto; Durand- Delvinge; Nazareth, 2012: 209). Günümüzde Avrupa’da bulunan göçmen işçilerin %52,4’ü kadınlardan oluşmaktadır. Bu kadınların yaş, eğitim düzeyi, medeni statüsü, etnik, ulusal, dinsel kimliklerle yer aldıkları ekonomik faaliyet alanında çok büyük farklılıklar göstermektedir (Abadan, 2002: 271). Ayrıca kadınların ev kimliklerinin gölgesi altında çalışması, kamusal ve özel alan arasında ayırım yapmalarına neden olmuştur. Her türlü istihdam durumu (çalışan, serbest meslek ve ücretsiz aile işçiliği) kadınların işgücüne katılımı noktasında belirleyici rol üstelenmiştir (Dedeoğlu, 2014: 4).

Almanya Türkler açısından artık yabancı bir ülke olmaktan çıkmış ve ikinci bir vatan hükmü kazanmıştır. 1960’lı yıllardan bugüne devam eden Türk göçleri birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Avrupa’nın en büyük azınlıklarının yer aldığı Almanya; yabancı düşmanlığı, asimilasyon, entegrasyon, çok kültürlülük, vatandaşlık, İslam düşmanlığı gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Genel, 2014: 308). ‘Misafir işçiler’ (Gastarbeiter) aradan geçen yarım asırlık sürecin ardından kalıcı hale gelmiş ve eksiksiz yurttaşlık hakkı talep etmişlerdir. Bu durum farklı sosyolojik zeminlerin oluşuna da ortam hazırlamıştır. Kimi zaman açık ya da gizli bir şekilde gerçekleşen çekişme, pazarlıklara yol açan tanınma arzuları, meşruiyet kazanıp amaca ulaşmak için derneklerde yapılmakta olan kimliklerin siyasallaşmasının zeminini de hazırlamıştır (Altıntaş, 2008: 80).

2.3. 1961 Sonrası Türkiye’den Almanya’ya Göçün Nedenleri

Türkiye’den Almanya’ya göçün en büyük nedenleri arasında ekonomik sorunlar gösterilmektedir. Tarım sektöründe makineleşmeye geçilmesi, insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış ve geçimlerini tarım sektöründen karşılayan köylülerin işsiz kalmasına sebep olmuştur. Dış borçlanmadan kaynaklı ülke genelinde banka kredilerinin kesilmesi ülke içerisinde ekonomik problemlerin daha büyük sorun haline gelmesine sebep olmakla birlikte ticaret alanında çalışanları da zora

sokmuştur. Gelir ve gider oranları ayarlanamamış, Türkiye’de döviz ve enflasyon sorunu baş göstermiştir (Bulut, 2009: 78). Başta kırsal kesim olmak üzere, diğer tüm alanlarda yoksullukla mücadele etmek zorunda kalan halk, çareyi iç ve dış göçlerde aramaya başlamıştır. Toprak ve memleketine bağlı olan köylüler, daha iyi yaşam standartlarına sahip olabilmek, hayatlarını idame ettirebilmek adına göç sürecine katılmıştır.

20. yüzyılda uluslararası göç akımları küresel olarak ekonomik, toplumsal ve siyasal ögeler arasında yer edinmiştir. Özellikle de İkinci Dünya Savaşının ardından ulusal sınırlar arasında yoğun nüfus hareketliği yaşanmıştır. Bu noktada uluslararası göçün iki önemli nedeni ortaya çıkmıştır. Bir yandan yeniden yapılanma için gerekli emek göçünün sağlanması amacıyla ülkeler arasında anlaşmalar yapılmaya çalışılmaktayken diğer yandan, endüstri alanında gelişmiş ülkelere daha iyi yaşam koşulları için illegal yollarla göçler gerçekleşmiştir (Abadan, 2002: 261). Son yıllarda göç alanında yapılan araştırmalarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Sınırlar ötesi göç hareketlerinin cinsiyet özelliklerine dayalı detaylı bir inceleme alanı oluşturmuştur. Göç literatürüne bakıldığında göçte cinsiyet önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet ve göç arasında çok yönlü ikili ilişki bulunmaktadır. Çünkü siyasi, iktisadi ve sosyal hayatta yaşanan değişimler ve bu alanlarda gerçekleştirilen politikalar, kadın ve erkekleri farklı şekillerde etkilemektedir (Aykaç, 2007: 43). Yirminci yüzyılın son yılında, uluslararası veya ulusötesi bağlamda evliliklerin sayısında büyük artışlar yaşanmaya başladı. Kadınlar iç göç kadar dış göç sürecinde de aktif roller üstendiler (Piper and Ball, 2001: 533).

“Dış göç olayının Türk kadının özgürleşmesine, haklarının bilincine varmasına ne ölçüde etki yaptığı” sorularını ele alan Unat ve Kemiksiz, yurt dışında yaşayan Türk kadınının toplumsal rolünde farklılaşmaların olduğunu, kadınların ekonomik katılım sürecinde daha aktif rol üstlendiğini ve denetime kavuştuğunu belirtmektedir. Ev dışında belli ücretler karşılığında çalışan kadınların dış çevrede otorite sahibi oldukları ve daha geniş haklara kavuştukları görülmektedir. Türk toplum yapısında kendini gösteren bu değişime gerçek bir bireysel kişilik değişikliği gözüyle bakılabilir. Ayrıca bu özgürleşme konumu, ‘sözde özgürleşme’ iklimi, her daim yeni bir yaşam biçimi ve insan ilişkilerine yönelme anlamına gelmemektedir (Altıntaş, 2008: 109). Kadınlar bütün bölge ve göç çeşitliliğinde aktif rol almasalar dahi birçoğunda önemli oranda varlıklarını hissettirmektedirler. Kadın yalnızca ev

yardımcısı, iyi bir bakıcı, iyi bir eş imajı dışına çıkmaya başlamıştır (Piper and Roces, 2003: 7). Kadın işçiler, özellikle son yıllarda büyük roller üstlenmiştir. Onların emekleri tekstil ve giyim, elektrikli eşyalar ve diğer imalat sektöründe büyük ilgiyle karşılanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 100).

Almanya başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri, 1970’li yılların başında yaşadıkları ekonomik sorunlar nedeniyle çareyi işgücü alımını daraltma yönteminde bulmuşlardır (Silkin, 2012: 245). Almanya’ya Avrupa Birliği üyesi ülkelere göç eden birçok misafir işçi 1970’li yılların sonlarına doğru ülkelerine geri dönüş sağlamıştır. Resmi yollarla dış göçün önü kesilmeye çalışılsa da “eş statüsünde göç” kadınların da göç sürecinde yer almasında etkin rol üstlenmiştir. Ailelerin birleşmelerinin tamamlanmasından sonra diğer yıllarda Türk kadınlarının aile kurma yoluyla göç hareketlilikleri başlamıştır. Burada aile kurmaktan kastedilen, Almanya’ya yerleşen ya da orda yaşayan bir göçmen veya göçmen çocuğunun Türkiye’de yaşayan biriyle evlenmesi ve oraya göç etmesidir. Evlilik yoluyla ülkeye gelen kadınlara “ithal gelin” lakapları takılmakla beraber bu göçler Türkiye ile olan bağları arttırmanın yanında göçü de devamlı kılmıştır (Silkin, 2012: 245).

Geçmişte, emek göçüne baktığımızda çok büyük bir çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğunu, kadınların genel olarak aile birleşimi kategorisinde bir çerçeve çizdiği görülmektedir. 1960’lı yıllardan bu yana, kadınlar emek göçünde seviye atlamış ve merkezi bir rol üstlenmişlerdir. Cinsiyet kaynaklı küresel göç tarihinde her zaman önemli bir yer tutmuştur. Özellikle çağdaş göçlerde kadınlar farklılaşma yaşanarak görünürlük açısından üst safhalarda yer almışlardır (Erdoğan, 2019: 22). Dünya üzerinde milyonlarca göçmen bulunmaktadır. Bu göçmenlerin neredeyse yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Bu konuda ortaya “göçün kadınlaşması” çıkmaktadır. Günümüzde kadın ve erkek göçünün temelini ekonomik sebepler oluşturmaktadır. Ndiaye (2007: 21-22), kadınların bakım endüstrisinde daha çok yer aldığını İngilizce’de 3D olarak adlandırılan tehlikeli, kirli ve aşağılayıcı işlerde çalıştığını belirtmektedir. Ravenstein’e göre kadınlar erkeklere oranla göçe daha fazla eğilim taşımaktadır. Bu belirlemeyi yaparken bu durumun çok farklı bir sonuç olduğunu kabul etmekte ve nüfus sayım verilerine göre kadınların yerinin evleri olduğu konuyla ilgili ilkel ve geleneksel anlayışı desteklemediğini ileri sürmektedir. Ravenstein’in 1889 yılında yayınladığı makalesinde, kadınların kısa

mesafeli göçlerde erkeklere oranla daha etkin rol oynadıklarını da kabullenmiştir (Erdoğan, 2019: 32).

Günümüzde artan sayıda kadın, geçmişte olduğu gibi aile bireyi olarak değil, tek başına göç etmeye karar vermektedir (Abadan, 2015: 271). Youngs (2007: 39) “Göç sadece mağdur etmez; toplumları güçlendirir, zenginleştirir” cümlesini kurarak göçün mağdurluk boyutu kadar güçlendirme boyutunun da olduğuna vurgu yapmaktadır. Mesele kadın özelinde değerlendirildiğinde kadınların büyük sorunlarla karşı karşıya kalması (insan kaçakçılığı, kişisel işkenceler) kadınlar için stratejilere odaklanılması gerektiğini belirtmektedir. Kadınların göç sürecine katılımları ve kadın göçünün de yaygın hale gelmesi kadınların güçlü olmasını sağlamıştır. Bu güç beraberinde kadınların para kazanması ve ailelerini kollamaları bakımından avantajlar sağlamaktadır.

2.3.1. İçsel Nedenler

Türkiye’den Almanya’ya yaşanan göç sürecini ele alırken, 1950-1960’lı yılların Türkiye’inde nasıl bir tablo olduğunu ve insanları göçe zorlayan sebepleri incelemek gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin en önemli kaynağını tarım sektörü oluşturmaktadır. Sanayinin gelişimiyle tarım alanında yapılandırma çalışmalarına gidilmiştir. CHP döneminde köylüye gelir sağlanması açısından devlet çareyi köylüye toprak vermekte bulmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle elde edilen gelirin giderleri karşılayamamasından, dış borçlanmaya ve vergilendirme yollarına başvurulmuş ayrıca lüks tüketim ürünlerinden alınan vergilerde artışlar sağlanmıştır (Arıdıç, 2015: 11).

Amerika Birleşik Devletleri’nin zorla uygulamaya çalıştığı ekonomi politikasında belli başlı farklılıklara gidilmeye çalışılmış olsa da, liberalizm politikalarına karşı Türkiye geri planda kalarak başarı sağlayamamıştır (Eroğul, 2003: 17). 1950 yılında gerçekleştirilen seçimlerde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümetinin başarısızlığı karşısında halk Demokrat Parti (DP)’yi seçerek tepkisini göstermeye çalışmıştır. Demokrat Parti, küresel ekonomik düzene uyum sağlama noktasında liberal ekonomi politikası izlemeye başlamıştır. Bazı dış ülkelerden alınan (İngiltere, Amerika) borçlarla ülkede baş gösteren ekonomik sorunlar giderilmeye çalışılarak ülkenin kalkındırılması amaçlanmıştır. İlk beş yıl uygulanan politikardan verim alan hükümetin işleri daha sonraki süreçlerde beklenen doğrultuda ilerlememiş ve uygulanan politikada eksiklikler kendini göstermeye

başlamıştır (Bulut, 2009: 778). 1954 yılı seçimlerinden 1960 yılına kadar ki süreçte yaşanan ekonomik durgunluk ve otoriter rejime doğru ilerleyen bir yönetim baş göstermeye başlamıştır. 1950 genel seçimleriyle, İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmış ve yerine ülkenin yeni Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar başlamıştır. Adnan Menderes Başkan, Fuat Köprülü Dış İşleri Bakanı, Refik Koraltan ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanı olarak göreve başlamıştır (Akıncı ve Sefa, 2016: 276).

Tarım alanında makineleşmeye geçilmesi, insan gücüne olan ihtiyacı azaltmıştır. 1950'li yıllarda Türkiye de asıl geçim kaynağı olan tarım ülkenin makineleşmesiyle beraber halkı işsizlik sorunuyla baş etmeye zorlamıştır. Nüfustaki artış ve ülkenin içinde olduğu dış borç batağından kaynaklı ülke genelinde banka kredilerinin kesilmesi iş hacmini en alt seviyelere indirmiştir (Bulut, 2009: 75-78). Hükümet ve büyük toprak sahibi ağaların işbirliği içinde oluşu, köy enstitülerinin kapatılması köylülerin eğitim alarak kendi haklarının farkına varmaya başlanması hükümet ve ağaların çıkarlarına ters düşmüştür (Eroğlu, 2003: 205-206).

Amerika Birleşik Devletleri hem barış koşullarına uyduğunu göstermek hem de ekonomisinin canlanmasını sağlamak amacıyla Marshall Planını ortaya atmıştır. Türkiye, bu plana dâhil olmayı ekonomik anlamda bir kurtuluş olarak görmüş ve bu plan dâhilinde ülke tarımını canlandırmak adına yurt dışından birçok traktör ülkeye getirilmiştir. Bu şekilde ülke tarımda makineleşmeye geçmiş ve işsizlik artmıştır (Ünsaldı, 2017: 59).

2.3.2.Dışsal Nedenler

1947 yılında, Avrupa Ekonomik İşbirliği tarafından yürütülen ve Batı Avrupa'daki on altı ülke tarafından kabul gören, kurtarma fon paketi olarak nitelendirilen Amerika destekli Marshall Planı uygulamaya geçirildi. Marshall Planı 1952'de sona erdiğinde, 13 milyar doların üstünde doğrudan hibe ve kredi desteği sağlandı. Katılımcı ülkeler güçlü bir ekonomik büyüme yaşıyordu (Spellman, 2008: 23). Batı Avrupa ülkeleri, ek işçilere büyük ihtiyaç duyduğundan; hem eski kolonilerden hem de Akdeniz havzası çevresindeki gelişmemiş ülkelere işçi talebinde bulundu (International Organization for Migration, 2010: 56).

Kırsal kesimde eğitim, iş ve diğer tüm alanlarda yokluk çeken halk, çareyi iç ve dış göçte bulmuştur. Toprağına, memleketine sıkı sıkıya bağlı olan köylüler, daha iyi koşullarda yaşamak amacıyla buraları terk ederek, hiç bilmedikleri yerlere umutları

dışında hiçbir şeyleri olmayarak gitmişlerdir. Ayrıca 1960 öncesindeki halkın üstünde var olan iktidar baskısı ve 1960 sonrasında ordunun yönetime el koymasıyla oluşan siyasi durum köylüleri dış göçe iten en önemli etken haline gelmiştir. Nüfus baskısı, kentsel işsizlik ve kırsal yoksulluk da diğer önemli göç sebepleridir (Dale, 1999: 129'dan akt. Spellman 2008: 33).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgal altındaki Almanya, Marshall Planı'yla savaş sanayisini tüketim malları sanayisine, özellikle de otomotiv sanayisine dönüştürmüş ve ekonomik açıdan gelişim göstermiştir. Sanayi kollarında çalıştırılmak ve işgücü sağlamak amacıyla Batı Avrupa ve daha sonra Türkiye'den işçi alımına yönelmiştir. Almanya, belirli sanayi kollarındaki açığı kapatabilmek için işgücüne ihtiyaç duymuştur. Sanayi üretim kollarında, "vasıfsız" işçilerin "vasıflandırılması" gerçekte düşük itibarlı, toplum tarafından tercih edilmeyen, yorucu, kirli, ağır iş kollarında işçiye olan talepte belirleyici olmuştur (Dağhan, 2012: 54).

Almanya'da İkinci Dünya Savaşı sonucu yaşanan ölümler ve halk üzerindeki fiziki, sosyolojik ya da psikolojik baskılar halkı çalışamaz hale getirmiştir. Bundan kaynaklı dış ülkelerden işçi talebinde bulunmuştur. Ayrıca doğum oranlarındaki azalma genç ve iş görebilir nüfusu azaltırken yaşlı nüfusta artışlara neden olmuştur. Almanya'da emeklilik yaşının daha erkene alınması ve genç nüfusun eğitime devam etme eğiliminin artmasıyla işgücüne olan katılım yerli halk açısından gecikmelere yol açmıştır (Silkin, 2010: 17-18). Göçü Almanya açısından yararlı kılan birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

- Ülke sınırları içerisinde kişi başına düşen milli gelir oranında yükselme yaşanınca yerli işçiler çalışma koşulları ağır ve düşük statüde yer alan işlere rağbet etmezler. "3D" olarak da nitelendirilen (dangerous, dirty, difficult) tehlikeli, kirli ve zor işlerde çalışmak istememeleri bu sektörlerde açık oluşmasına ve işçi ithaline yol açmıştır.
- Yabancı işçilerin tüketim isteklerinin iç piyasadan karşılanacağı düşüncesi ile tüketim faaliyetleri özendirilmekte ve ekonomi canlı tutulmaya çalışılmaktadır (Gitmez, 1983: 95).

- Göç alan ülke de 18-20'li yaşlara kadar göçmen vasfında olan işçilere yatırım yapılmadığından işveren ekonomik yükümlülükten kurtulmuş ve büyük bir avantaj elde etmiş olur.
- Yasal direnme, siyasal baskı ve bu gibi konularda güvencesi olmayan yabancı uyruklu işçilere da az sorun yaşayacağı hazır işgücü imkânı sunmaktadır (Gezgin, 1994: 89).

Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında "işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracı" şeklindeki ifadeyle başlayan süreç, Türkiye açısından önemli bir ekonomik kaynağın getirisi olarak görülmekteydi (Dağhan, 2012: 59). Türk dış göçünün Avrupa'ya yönelmesinde bireyler kadar devletin de istekli olduğu bilinmektedir. Yurt dışında ekonomik anlamda daha çok ve kolay yollarla kazanma, daha güvenilir bir gelecek elde etme isteği bireyler açısından büyük bir fırsattı. Devlet ise yaşamış oldukları ekonomik sorunsallardan kaynaklı işsizliğe çözüm getirmek ülkenin içerisinde olduğu ekonomik sorunlar ve döviz azlığına çare bulmak gibi sebeplerden kaynaklı dış göçe "kurtarıcı misyonu" yüklemiştir (Altıntaş, 2008: 77-78).

1964 yılında başlayan 1970'li yıllara gelindiğinde en üst seviyelere ulaşan döviz girdileri sayesinde Türkiye'de uzun yıllar dış ticaret açığının %50'si karşılanabilmiştir. "Türkiye'nin 1 Ocak ile 1 Ağustos 1975 tarihleri arasında yedi ayda elde ettiği döviz geliri olan 2 milyar 128,9 milyon dolarlık miktarın 613,1 milyon doları yabancı ülkelerde çalışan işçiler tarafından sağlanmıştır". Daha da çarpıcı olanı yurt dışında çalışan, ikamet eden işçilerin Merkez Bankası'ndaki paralarının, 2004 yılına kadar Merkez Bankası rezervlerinin yarısı kadar büyük bir oranı kapsıyor olmasıdır. Avrupa ülkelerindeki işçilerin yapmış oldukları tasarrufların uzun yıllar Türkiye ekonomisine katkı sağladığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bununla birlikte işçilerin ortaya çıkardığı bu finansal hareketlilik, ekonomisini toparlamaya ve yeni pazar arayışına yönelen ev sahibi Avrupa ülkeleri açısından da işlevsel bir nitelik arz etmektedir (Dağhan, 2010: 59-60).

2.4.Göç Politikaları ve Kimlik İnşası

1960'lı yıllardan sonra Türkiye ve Almanya arasında imzalanan işgücü antlaşması sonucunda Almanya'ya işgücü göçü başlamıştır. Yapılan işgücü Anlaşmasıyla yalnızca Türkiye'den değil birçok ülkeden işçi alımı gerçekleştiren Almanya, yoğun göç hareketliliği karşısında göç sürecine dair bazı önlemler alma

kararına yönelmiştir. Göç süreciyle birlikte kendini gösteren uyum politikaları zamanla kuşaklar arasında entegre ve asimilasyonu etkilemiştir. Göç sürecini mekânsal bir değişim olarak ele almak yanlıştır; çünkü göç süreci insanların sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bazda da değişimlerine ortam oluşturmaktadır. Colombo'ya (2014: 26) göre, ebeveyn “kültürü” ile “bağ” kelimelerini karakter ve derin benlik üzerinde etkili olan bir “verimli” olarak kabul eder. Milli aidiyet, dil ve ulusal aidiyetleri birbirleriyle ilişkilendirilen ebeveyn kültürü, kişinin kendi kimliğinin temel bir ögesi, ahlaki yönelimi, tercihleri ve davranışı etkileyen bir yapı şeklinde tanımlar. İlk zamanlar Almanlar nezdinde ilgi uyandıran yeni konuk işçiler farklı kültürel kimlik ve yaşam koşullarına sahip ırklarla beraber yaşamayı denemişlerdir. İlk kuşak Türkler gittikleri yeni ülkeye ayak uydurma çabası ile boğuşurken diğer yandan da kendi vatanları olan Türkiye'ye dönünce davranış farklılıkları oluşmaya başladığından “Almancı” nitelemesiyle karşı karşıya kalmışlardır. “Türkiye’de Almancı Almanya’da yabancı” nitelemesi yeni bir kimlik anlamlandırması gerçeğini ortaya çıkartmıştır (Altıntaş, 2008: 1103).

2.4.1. Almanya'nın Oluşturduğu Göç Politikaları

Göçmen ve göçmenlik politikaları çoğu zaman “bırakınız yapsınlar” gibi kayıtsız, karmaşık farklı düzenlemeler ve uygulamalar dizisine karşılık gelir (Zolberg, 2009: 11). Sanayileşme alanında Avrupa'nın lokomotifini sayılan Almanya, artan işgücü ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla 1955-1968 yıllarında Akdeniz ülkeleriyle anlaşmalar yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1955 yılında İtalya, 1960'da Yunanistan, 1961'de Türkiye, 1963'te Fas, 1964'te Portekiz, 1965'te Tunus ve 1968 yılında Yugoslavya ile sözleşmeler imzalanmıştır (Kaya ve Kentel, 2005: 16).

Türk misafir işçilerin kısa süre sonra kendi ülkelerine geri dönmeleri öngörüldüğünden yapılan anlaşma çerçevesinde sosyal güvenlik alanında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Almanya'da yaşayan Türklerin sayısının 100.000'e ulaşması ile 30 Nisan 1964 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında, yabancı işçilerin iş kazalarının sigorta kapsamına alınması sağlanmıştır. Ayrıca doğum ve çocuk, işsizlik ve emeklilik hakları tanıyan Sosyal Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır (Erbaş, 2013: 14).

Alman hükümeti ülkeye gelen yabancılara asla kalıcı gözüyle bakmamış, işçilerin bir gün ülkelerine geri döneceği düşüncesiyle anlaşmaları imzalamıştır.

Almanlara göre ülkelerine gelen herkes gastarbeiter yani “misafir işçidir” ve kısa süre içerisinde ülkede ihtiyaç duyulan gerekli iş kollarındaki vazifelerini (büyük çoğunluğu imar) hallettikten sonra ülkelerine geri dönecekleri düşüncesi yatmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Castles ve Miller (2008:100), şu saptamayı yapmışlardır. “Alman politikaları göçmen statüsünde yer alan işçileri işe alabilecek, kullanabilecek ve işverenler zevkleri doğrultusunda tekrar kovabilecek geçici emek birimleri olarak gördü.” Ancak zamanla ne Alman hükümetinin ne de Almanya’ya gelen işçilerin düşünceleri gerçekleşti. 1960’lı yıllardan beri Avrupa’ya dolayısıyla Almanya’ya yaşanan göç, geçicilikten kalıcılığa doğru farklı bir boyut kazandı (Genel, 2014: 307-308).

İşçi göçü ilk aşamada 2 ya da 3 yıl gibi kısa bir süre için gerçekleşmiş olmasına rağmen planlar istenen ve düşünülen doğrultuda ilerlememiştir. Almanya’ya giden işçi göçmenler, ne de işçi göçmenlerini davet eden Almanya böyle bir sonla karşılaşacaklarını öngörememişlerdir. Alman siyasi partilerinin göç politikası alanındaki farklı görüşleri ve siyasal alanda bunlar arasında yaşanan çekişmeler 1990’lı yıllara kadar devam eden “Almanya bir göç ülkesi değildir” yaklaşımının egemen olmasına neden olmuştur. Bu durum ise planlı bir göç politikasının uygulanmasına engel olurken aynı zamanda sorunların birikmesine de yol açmıştır (Gülmüş, 2012: 127). Düzensiz göç ve illegal göçmen işverenlerine karşı iç tedbir kontrolleri ve geri dönüş programları artırılmıştır. İkamet yasaları, daha sıkı uygulamalar ve sınır kontrolleriyle göç hareketliliği denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Koser and Laczko, 2010: 119). Ancak birçok ülkedeki sosyo-ekonomik sorunlardan (finansal kriz, düşük işgücü piyasaları) kaynaklı göç hareketliliği devam etmektedir (Papademetriou and Terrazas, 2009: 161). 1970’li yıllara gelindiğinde Alman hükümetinde yaklaşık 30 milyona yakın yabancı uyruklu göçmenlerin oluşması neticesinde Almanya; vize politikası, sınır idaresi, yasal göç politikaları uygulamaya başlamıştır. Özellikle de 1980 sonrası Avrupa’nın düzensiz göçe karşı politikalarında artışlar görülmeye başlanmıştır. Alman hükümetinin uyguladığı vize politikası doğrultusunda, yalnızca pasaportun kullanımı ülke giriş çıkışları için yeterli olmamış ve bu doğrultuda Avrupa ülkeleri arasında var olan Schengen Vizesi bireylerin üye ülkeler içerisinde rahatça dolaşımı için zorunlu hale getirilmiştir. Bu vize, serbest dolaşım olanakları sunarken birlik sınırları dışında siyasal olarak var olan sınırların da belirgin bir şekilde çizilmesini sağlamıştır (Erdem, 2019: 52).

Vize politikalarının yanı sıra sınır idaresi alanında da yeniliklere gidilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine (AB) üye bir ülke haline gelmesi ülkenin güney ve doğu sınırlarında geniş çaplı önlemlerin alınmasında önemli bir faktör olarak görülmektedir. Ancak Türkiye jeopolitik yapısı gereği çok fazla sınır kontrolüne ihtiyaç duymaktadır. Avrupa ülkeleri içerisinde serbest bir şekilde dolaşma imkânı sağlayan ve 1995 yılında yürürlüğe giren Schengen vizesi ile güvenlik alanında daha fazla önlem alınması ve bu doğrultudaki ihtiyacın artmasından kaynaklı sınır hatların daha donanımlı bir şekilde korunması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Avrupa Konseyi tarafından yürütülen “Tampere Zirvesi” kararlarında; Avrupa Birliğinin legal göçü durdurmak ve uluslararası suç örgütleriyle mücadele etmek adına dış sınır kontrolü yapması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca diğer zirve olan “Laeken Zirvesinde” dış sınır idaresinin önemi vurgulanarak; insan ticareti, terör ve illegal göç olaylarına karşı sınır idaresi uygulamasının önemli bir rol üstlendiği belirtilmiştir (Kılınç ve Akman, 2010: 11).

1989 yılında Berlin duvarının yıkılmasının ardından Doğu Avrupa'dan gelen etnik Almanlara ve eski doğu Almanya sakinlerine yönelik uygulanan resmi politika, Almanya'nın vatandaşlık anlayışının özünde yatan ırksal ideolojiyi sürdürmüştür (Kemper, 1993: 261). Almanya'da yaşayan Türk göçmenler açısından gelişmeler de bunun ardından gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ikinci ve üçüncü kuşakta ikamet edenlerin vatandaşlığa kabul sürecine başlamasına olanak tanıyan yeni bir “yabancı yasa” getirilmesi kararlaştırılmıştır. 1999 yılında Gerhard Schröder'in sosyalist hükümeti, yasayı çifte vatandaşlığa ve üçüncü nesil sakinleri doğrudan Alman vatandaşlığına almaya izin verecek şekilde değiştirmiştir (Silverstein, 2004: 23-24).

2000 yılının Mart ayında AB Komisyonu, AB'nin en rekabetçi, bilgi tabanlı ekonomisine sahip olması, daha iyi iş fırsatları ve sosyal haklar sağlaması, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilme hedeflerini saptamıştır. Bu çerçevede atılan ilk adım 1980'lerdeki Avrupa Senedi ve 1990'lardaki Dublin ve Maastricht Antlaşmaları üçüncü ülkeden gelecek işgücüne yönelik politikalar ortaya koymuştur. 1999 yılındaki Tampere Zirvesi'nde işgücü göç politikalarının Birlik genelinde sektörler bazında uyumlaştırılması konusu gündeme gelmiştir. Bunun hemen ardından ise Mart 2000'deki Lizbon Zirvesi'nde ortaya konan Lizbon Stratejisi gelmektedir (Akdemir ve Tekeli, 2017: 82).

Almanya’da 2000’li yıllarda “Vatandaşlığa Kabul Yasası”, “Yeşil Kart Uygulaması”, “2004 Alman Göç Yasası” ve “Mavi Kart” uygulaması gibi yeni politik düzenlemeler getirilmiştir. Vatandaşlığa Kabul Yasası ve Yeşil Kart uygulaması; 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Almanya’da sekiz yıldır yasalara uygun ve daimi bir şekilde ikamet eden yabancıların vatandaşlığa geçişlerine imkân tanınmıştır (Silverstein, 2004: 28) 2000’li yıllarda, bilişim sektöründeki kalifiye işçi eksikliği, Alman göç politikasında reform yapılması, göç sürecinin kontrol altına alınması ve Almanya’nın bir “göç ülkesi olması” konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bu aşamada Almanya “Bağımsız Komisyon Göçü” kurmuştur. Komisyonunda Almanya’nın bir göç ülkesi haline geldiği, işgücü piyasası eksikliğini telafi etme amacıyla vasıflı göçmenlere ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir (Gesley, 2017: 9).

Ülkedeki yüksek işsizliğe rağmen, SPD ve Yeşiller Koalisyonu, yabancı bilişim uzmanlarının Alman işgücü piyasasında istihdam edilmesine yönelik “Alman Yeşil Kart” uygulamasını başlatmıştır. Uygulama, 20,000 kişiden oluşan yabancıların beş yıla kadar oturma ve çalışma izni almasını öngörmektedir. Alman Yeşil Kart uygulaması çerçevesinde gelecek kişinin bilgi ve iletişim teknolojileri alanında belli bir dereceye sahip olması beklenmekteydi. Bu uygulamanın gerçekleşmesi için; yeterli düzeyde Almanca bilgisine sahip olma, vatandaşlık için başvuru gerçekleştiren kişinin sabıka kaydının bulunmaması, başvuru sahibinin geçim kaynağının bulunması gibi gerekçeler öne sürülmüştür. Yeni yasaya göre yabancı anne-babaların çocuklarının vatandaşlığını devam ettire bilmeleri için şu koşulları sağlamaları gerekmektedir. Bu koşullardan ilki anne ve babadan en az birinin yasal ve sürekli olarak Almanya’da yaşıyor olması ya da doğumdan önce en az sekiz yıl gerekli şartları sağlaması gerekmektedir. İkincisi ise doğum anında söz konusu kişi doğum yapmadan önceki üç yıl içinde daimi oturma iznine sahipse çocuklar anne babalarının vatandaşlığını devam ettirebileceklerdir. Ancak 18-23 yaş aralığına geldiklerinde hangi vatandaşlığı devam ettirmek istediklerine çocuklar kendileri karar vereceklerdir (Erbaş, 2013: 20).

2004 yılında kabul edilen ve 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren göç yasası ise AB vatandaşı olmayan bilim alanında çalışan yüksek vasıflı işçilerin zaman sınırı olmaksızın oturma izni elde etmesine imkân tanımıştır. Bu düzenleme göçün kalıcı olduğunu kabullenen Alman makamlarının niteliksiz iş gücü alımından vazgeçtiğinin

de bir işareti olarak görülmektedir. Göç Yasası ile birlikte geçici ikamet ve daimi yerleşme izinleri ile “destek ve meydan okuma” ilkesi getirilmiştir. Göçmenlerin Alman dilini ve kültürünü öğrendiği entegrasyon sınıfları bu ilkenin ayrılmaz bir parçasıdır (Gesley, 2017: 9).

Almanya 1 Ocak 2009 tarihinde AB vatandaşı olmayan yüksek vasıflı göçmen işçilerin ülkeye girişlerini kolaylaştırma noktasında yeni bir göç yasası (Labour Migration Control Act) çıkarmıştır. Bu yasa, bir iş bulmaları ve Federal İş Bulma Ajansı’ndan izin alabilmeleri koşuluyla üniversite derecesine sahip olan AB vatandaşı olmayan yabancıların aileleri ile birlikte ülkeye girişlerine imkân tanımaktadır. Yüksek vasıflı göçmen kategorisinde yer alan kişiler yasa kapsamında birçok haktan faydalanabilmektedir. Ülkede yasal yollarla en az dört yıl kesintisiz ikamet eden göçmenler ikamet şansını elde edebileceklerdir. Almanya’ya on sekiz yaşından önce gelen ve eğitimlerini Almanya’da tamamlayan göçmenlerin çalışma izni almaları gerekmemektedir. Öğrencilerin yılda 90 güne kadar tam zamanlı, 180 güne kadar yarı zamanlı çalışmasına izin verilmekte, serbest meslek sahipleri de, eğer yaptıkları iş Alman ekonomisine katkı sağlıyorsa kolaylıkla izin alabilmektedirler (Erbaş, 2013: 22).

1 Ağustos 2012 yılında Mavi Kart uygulaması yürürlüğe girmiştir. Mavi Kart uygulamasının asıl amacı nitelikli işçileri Almanya’ya çekmektir. Mavi Kart uygulaması için gerekli belgeler temin edildiği takdirde 1 ile 4 yıl AB’de çalışma hakkına sahip olabilmektedirler. Kartın geçerli olduğu süre zarfında kart sahipleri çalıştıkları üye ülkeye serbestçe giriş-çıkış yapabileceklerdir. Çalışma koşulları, eğitim, mülkiyet gibi konularda üye ülke vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olmaktadır (Cerna, 2010: 11). Mavi kartın bir diğer önemi de aile bireylerini kapsamasıdır. Bu kapsamda mavi kart direktifi, kart sahiplerinin yakınları için aile birleşimlerini garanti altına almakta ve aile üyelerine de oturma izni sunmaktadır (Kalantaryan, 2015: 5). Almanya’nın belirlediği şartlara göre Mavi Kart ile üçüncü ülkeden Almanya’ya gelip çalışmak isteyenler, yılda en az 44 bin 800 Euro gelir elde ettiklerini, maaşlı bir işte çalıştıklarını, yüksekokul diplomasına sahip olduklarını ibraz ettikleri takdirde Almanya’ya göç edebileceklerdir (Akdemir ve Tekeli, 2017: 82).

Alman göç çerçevesindeki en son değişiklik 6 Nisan 2016 yılında yapılmış ve konuyla ilgili bir bilanço çıkarılmıştır. Entegrasyon Yasası ve Entegrasyon Yasası

Yönetmeliği, mültecilerin Alman toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Mevzuatın arkasında yatan temel fikir, 2005 yılında Göç Yasasında ortaya konulan “destek ve meydan okuma” (Fördern und Fordern) politikasının devamıdır (Gesley, 2017: 11). Yüksek nitelikli işgücüne Avrupa’yı cazip hale getirmek için 2009 yılında uygulamaya konulan mevcut Mavi Kart sisteminin istenilen verimi tam da sağlayamadığı belirtilmiştir. 7 Haziran 2016 yılında Mavi Kart sisteminde yeniliğe gidilmeye çalışılmış ve mevcut Mavi Kart uygulamaları 2016’da esnetilmiştir (Akdemir ve Tekeli, 2017: 84).

2.4.2.Göç Politikalarının Kimlik İnşasına Etkisi

Türkiye’den Almanya’ya giden işçiler için uzun bir süre gastarbeiter (misafir işçiler) terimi kullanılmıştır. Türk işçilere legal statü tanıyan gastarbeiter ifadesi, göçmelerin ülkede kalış sürelerinin sınırlı olduğunu belirtmekle kalmıyor, ayrıca Türk işçilere neden davet edildiklerini de hatırlatıyordu. 1970’li yılların sonuna doğru günlük dilden çok kamusal tartışmalarda gastarbeiter nitelendirmesi yerine ausländische arbeiter (yabancı işçiler) veya einwanderer’a (göçmenler) bırakmaya başlamıştır. Bu terimler, göçmenlerin misafir olarak görülmediği anlamına geliyordu (Kastoryano, 2000: 27-28). Göçmenlerin kimlik inşası sürecinin farklı terimler adı altında küçük değişimlerin yaşanmaya başladığını da gösterir niteliktedir. Almanya’da kimlik esaslı büyük değişimler ise Sosyal Demokrat Parti’nin (SPD) “Sozialdemokratische Partei Deutschlands”, koalisyon hükümeti döneminde gerçekleşmiştir (Abadan-Unat,2017: 32). Almanya esaslı göç politikaları, Almanlar nezdinde olumlu gibi görünse de Türkler açısından kayda değer değişimler yaratmamıştır (Bayraktar, 2016: 287).

Göç sürecinde kimliğin Almanya’da önem kazanmasının belli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Batı Almanya olmak üzere ikiye ayrılması ve işçi göçü ile Almanya’nın birçok farklı kültüre ev sahipliği yapması gösterilebilir. Ayrıca 1990 yılında tekrar birleşen Doğu ve Batı Almanya farklı göçmenlerle karşı karşıya kalmıştır (Abadan-Unat, 2017: 33). Göçmenlik yasasının etkileri de zamanla göçmen sayısında önemli artışlar sağlamıştır. Göçmenlik sürecindeki artışlar farklı kimliklerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Spickard, 2009: 391).

Göçmenler, göç ettikleri bölgelere kültürel değerlerini, sosyo-ekonomik ve yasal statülerini (dil, din, kültür, kimlik) de beraberinde götürmektedir (Knox and Pinch, 2010: 169). Göç eden toplum ile yerel toplum arasındaki bağlar zamanla ikili ilişkileri arttırmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak kendi kültürleri ile göç ettikleri toplumun kültürü sentezlenerek yeni bir kimlik arayışı ortaya çıkmaya başlamaktadır. Gerçekleşen kimlik arayışları bireyleri farklı olgu ve kavramlar üzerinde bir inşa sürecine yönlendirmektedir (Knox and Marston, 2014: 414). Göçmenlerin kimlik arayışı ve göç edilen ülkenin asimilasyon çalışmaları zamanla “aidiyet” kavramını rahatsız edici boyutlara taşımıştır (Arango, 2000: 283-185). Eng ve Han (2003: 365) göç sürecini; kaybedilmiş, terk edilmiş veya “tehdit edilmiş kimlikler” ile bağdaştırmaktadır. Tehdit edilen kimlikler zamanla birey ve toplumların kendi sosyal grupları ile daha yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Göçmenler kendi kültürlerine yakın olduğunu düşündükleri bireylerle evlenmeye ve farklı şekillerde toplumsallaşmaya başlayarak kimliklerini korumaya çalışmışlardır (Nightingale, 2012: 4).

Günümüz dünyasına bakıldığında salt hukuk açısından belirlenen kimlik görelî bir değer taşımaktadır. Önemli olan kişilerin nerede doğup büyüdüğü değil kendilerini nereye ait hissettikleridir (Abadan- Unat, 2017: 33-34). Bireylerin ait hissetme durumları tek veya birden çok boyutlu olabilir. Hükümetlerce uygulanan politikalar göçmen kimliğinde olumlu değişikliklerin yanı sıra beklenmeyen sonuçlara da yol açabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik dönüşümlerine dair analiz sonuçları yer almaktadır. Bu bölümde çalışmanın önemi, amacı, yöntemi, araştırmanın sınırlılıkları, çalışmada uygulanan yöntem ve çalışma sonucunda elde edilen veriler vb. konulara değinilmiştir.

Bu çalışma Ravenstein'in göç yasalarından hareketle kaynak ülke şartlarının itici faktörlerine odaklanıldığı, ülkenin de çekici özelliklerine yer verildiği çalışmalar, göçmenlerin maddi ihtiyaçları nedeniyle göç ettikleri hipotezini savunmaktadır. Nitekim bu tez çalışmasının ilk aşamasında Almanya'da yaşayan dört kuşak Türkiyeli göçmen kadın kimlik dönüşümlerine dair kuşaklar arasında büyük farklılıkların gözlemleneceği varsayılmıştı. Ancak yapılan analizler sonucunda: Almanya'da yaşanan islamofobi, ırkçı saldırılar, sosyal dışlanma gibi çeşitli sebeplerden kaynaklı beklenen sonuçlara ulaşılammıştır. Öyle ki Analiz neticesinde kuşaklar arasında "Genel Kimlik Algısı" düzeylerinde büyük değişimlerin yaşanmadığı ancak dördüncü kuşağa doğru yaklaştıkça kimlik algısı düzeylerinde düşüşlerin görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kadın katılımcıların Almanya'da yaşam süreleri arttıkça kolektif kimlik düzeylerinde düşüşler

gözlemlenirken, kültürel kimliklerinde kayda değer bir değişimin yaşanmadığı sonucuna varılmıştır.

Literatür incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların kimliksel dönüşümlerine dair çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak kültürel ve kolektif kimliklerini ölçmeye dayalı sınırlı çalışmalara rastlanılmıştır. Türkiye’de 1970’li yıllardan sonra kadınların da göç hareketliliğinde erkekler kadar aktif rol alması göçün kadınlaşmasını sağlamıştır. Göç hareketliliğine katılan kadınlar ataerkil düşünceyi esnetmiş ve farklı aile yapılarını ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanla göçe katılan kadınlar kimlik sürecinin zaman, mekân, kuşak bazında daha çok araştırılmasına imkân tanımıştır. Bu çalışmanın Almanya’nın üç ayrı şehrinde gerçekleştirilmesi 1961-2020 yılları arasında Türkiye’den göç eden Almanya’da yaşayan dört kuşak kadınların kuşaklararası karşılaştırılmasına ilişkin bilgilerin yer alması çalışmanın önemine işaret etmektedir

3.1.Yöntem

Çalışmanın teorik bölümlerinde araştırmaya dair bir arka plan oluşturulmaya çalışılmış; bu amaçla göç hareketliliği sonucu kimliksel değişim ve dönüşüme dair literatürdeki boşluğa katkı sunmak amaçlanmıştır. Bunun için ilgili alanyazıda detaylı literatür taraması yapılmıştır.

Çalışmaya ilk olarak Almanya’da farklı üç şehir belirlenerek başlanılmıştır. Bu şehirler arasında Berlin, Bremen, Münih yer almaktadır. Belirlenen üç şehrin seçilme amacı: Berlin’de “küçük İstanbul” diye tanımlanan ve Türklerin en yoğun yaşadığı ve buluşma noktası konumunda görülen “Kreuzberg’in yer almasıdır. İkinci olarak Bremen’in sahil kenti olması ve son olarak da Münih Şehrinin Türkiye ile Almanya arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde Sirkeci’den Münih’e ilk olarak işçilerin hareket etmesinden kaynaklı bu şehirler belirlenmiştir. Bu noktada öncelikle örnekleme tanımak anlamlı olacaktır: 1960’lı yıllarda Türkiye’den Almanya’ya yönelen ilk göç hareketleri boyunca bu ülkeye giriş yapan Türk işçiler, Almanya’da Türkiye kökenlilerin birinci nesli olarak bilinmekte ve literatürde de bu şekilde adlandırılmaktadır. Daha sonra yürürlüğe konulan aile birleşme yasası ile birlikte işçilerin eşleri ve çocukları da Almanya’ya göç etmiş, bu vesile ile Almanya’daki Türkiye kökenliler arasında ikinci nesil de oluşmuştur. Türk işçilerin küçük yaşlarda Almanya’ya göç eden yahut bu ülkede doğan çocuklarının evlenmesi ile doğan

bireyler ise Almanya'daki Türk kökenlilerin üçüncü neslini ve 2000 yılından sonra Almanya'da doğan nesil ise dördüncü nesli oluşturmaktadır. Çalışma 2020 yılında yapılmış olduğundan dört kuşağa da ulaşım sağlanmıştır. Çalışma yalnızca kadınlar üzerinde yapılmış olup 501 kadına ulaşılmıştır. Anket uygulaması yapılan kişilerin yaşları ergin olma yaşı olarak minimum 18 olarak belirlenmiş ve 65 yaş üstünü de kapsayacak biçimde oluşturulmuştur. Çalışma anket şeklinde hazırlanmış olmakla birlikte 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik verilere yer verilmiş olup ikinci bölümde ise 5'li likert ölçeğine göre hazırlanan sorular yer almaktadır. Toplamda 15 tane demografik ve 20 tane kimliği ölçmeye dayalı olmak üzere toplamda 35 soruya yer verilmiştir. Bütün katılımcılarla birebir yüz yüze görüşme sağlanmıştır.

Daha önce güvenilirliği ve geçerliliği teyit edilen 3 farklı çalışmadan yararlanarak hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki; Coşkun'un (2004: 51) "Kimlik Ölçeğinin Bir Türk Örneğinde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması"ndaki kolektif kimlik ölçeği isimli başlığında yer alan 4, 7, 10, 13, 23, 26, 31 ve 33'üncü sorulara yer verilmiştir. İkincisi; Başay'ın (2015: 176-177) "Üniversite Öğrencilerinin Benlik Yapısı ve Eş Seçme Kriterleri" adlı çalışmada yer alan geleneksel ve kültürel kimliği ölçmeye dayalı 5, 7, 10, 13, 16 ve 18'inci sorulara yer verilmiştir. Son olarak; Ayaz'ın (2016: 467-468) "Çokkültürlülük Algı Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması"nda yer alan kültürel kimliği ölçmeye dayalı 2, 6, 8, 11, 14 ve 19'uncu sorulardan yararlanılmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Teknolojinin hızla gelişmesi ile beraber ulaşım ve haberleşme alanlarındaki hayali sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Ülkeler arasında var olan hayali sınırların ortadan kalkması yeni araştırma imkânları sunmuştur. Binlerce araştırmaya ev sahipliği yapan sosyal, siyasal ekonomik ve diğer çalışmalar belirli sınırlamaları da zorunlu hale getirmektedir. Bu çalışmaya ilişkin sınırlılıklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Araştırma bulguları anketin uygulandığı Aralık 2020 tarihinde Almanya'da bulunan Türkiyeli göçmen kadınların verdiği bilgilerden oluşmaktadır.
2. Almanya'da bulunan Türkiyeli kadınların birçoğunun Türk kökenli olduğu diğer (Kürt, Arap vs.) daha az olduğu görülmektedir. Bunun başlıca sebepleri

arasında Türk kadınlarının çalışma hayatında daha aktif rol alması ya da sosyal alanları daha aktif bir şekilde kullanmalarından kaynaklı olduğu söylenebilir.

3. Olumsuz hava şartlarından kaynaklı yeterli katılımcıya ulaşım sağlanamamıştır. Bu durum çalışmanın gerçekleştirildiği şehirler arasında sayıca farklılığa neden olmuştur.
4. Görüşmeler, kadınların iş yerlerinde, alışveriş mekânlarında, Cafelerde ve diğer dış mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmecilere kendi arkadaş, akraba veya tanıdıkları aracılığıyla ulaşılırken, bazı görüşmecilere ise sokak röportajlarıyla ulaşılmıştır.
5. Gerçekleştirilen anket çalışması, bazı katılımcılarda tedirginlik hissi yaratırken bazı katılımcılarda olumlu duygular yaratmıştır. Türkiye’den bir araştırmacının kendileriyle röportaj yapmak için gelmesinden dolayı çalışmaya daha istekli bir şekilde katılım göstermişlerdir.
6. Araştırma verilerinin yalnızca anket yapılarak elde edilmesi; odak görüşme ve mülakat gibi yöntemlerin kullanılmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.
7. Araştırma Türkiyeli kadınların kimliksel değişim ve dönüşümlerini ölçmek ayrıca Almanya’da oluşan dört kuşak farklılıklarını ölçmeyi amaçladığından 18 yaş ve üstü ergin kişiliğe ulaşmış Türkiyeli kadınlar ile sınırlıdır.
8. Karşılaşılan zorluklara rağmen çalışma başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli göçmen kadınlarla diyalog sağlanıp kimliklerine dair bilgiler elde edilmiştir. Zaman ve maliyetin kısıtlı olmasından kaynaklı araştırma yalnızca 501 kadın katılımcı ile sınırlıdır. Daha sonraki süreçlerde örneklem sayısı artırılarak yeni çalışmalar yapılabilir.

3.1.2. Araştırmanın Modeli

Çalışma İlişkisel Araştırma Yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. İlişkisel araştırma yöntemi, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin etmek için kullanılır. Bu yöntem ile değişkenler arasında ilişki olup olmadığı saptanmaya çalışılır. Ayrıca bunun ne tür bir ilişki olduğunu açıklayıp, değişkenlerle ilgili tahmin yürütebilmek için kullanılan ve deneysel olmayan araştırma yöntemidir (Christensen; Johnson; Turner, 2010: 364). Sorular arasındaki ilişkiler Korelasyon testi ve çoklu karşılaştırma yöntemleri kullanılarak elde edilmeye çalışılmıştır.

3.1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada yöntem olarak, nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda nicel araştırma yöntemleri arasında yer alan anket ve veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımcıların gönüllü olmasına özen gösterilen uygulamada, katılımcılara ‘kartopu’ ve ‘basit olasılıklı örnekleme’ yöntemleriyle ulaşılmıştır. Türklerin yoğun olarak ikamet etikleri ve Türklere ait işyerlerini bulunduğu yerler tercih edilmiştir. Katılımcılara isim ve adres bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiş, bu sayede katılımcıların güvene dayalı soru işareti yaşamalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan anket formu, kendi içerisinde üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde; katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin 15 soru, ikinci bölümde katılımcıların Türkiyeli kadınların kolektif kimlik algısını ölçmeyi amaçlayan 10 soru ve üçüncü bölümde katılımcıların kültürel kimlik algı/tutumlarını ölçmeye yönelik 10 soru olmak üzere toplamda 35 sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların kültürel kimlik algılarını belirlemeye yönelik ölçeğe uygulanan faktör analizi sonucunda 2 ifade ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler “1: Kesinlikle Katılmıyorum”, “5: Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde 5’li likert tipi ölçekle ölçümlenmiştir.²

3.1.3.1. Ölçeğin Geliştirilme Süreci

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde yer alan aşamalar, izlenen yöntemlere dair genel bilgiler; madde havuzunun oluşturulması, uzman görüşünün alınması ve ön deneme uygulaması aşamalarına ait genel bilgilere yer verilmeye çalışılmıştır.

3.1.3.1.2. Madde Havuzunun Oluşturulması

Araştırma kapsamında geliştirilmesi amaçlanan Kimlik Algısı Ölçeğinin madde havuzu oluşturulurken ilgili alanyazın detaylı bir şekilde taranmıştır. Yurtdışında yaşayan gurbetçiler ile özellikle kimlik, kültür, sosyal yaşam ile ilgili çalışmaların bulguları ve bu çalışmalarda kullanılan ölçme araçları incelenmiştir. Yapılan bu araştırmalardan sonra Kimlik Algısını ölçmeye yönelik olarak araştırmacı tarafından 5’li likert tipinde 20 madde yazılmıştır.

² Çalışmanın veri toplama araçları kısmı güncel çalışmalardan birisi Gündoğmuş, B. ve Gayırnal, A. (2019) Toplumsal Kabul ve Uyum Süreci Bağlamında Suriyeli Göçmenler adlı çalışmadan alınmıştır

3.1.3.1.3. Uzman Görüşünün Alınması

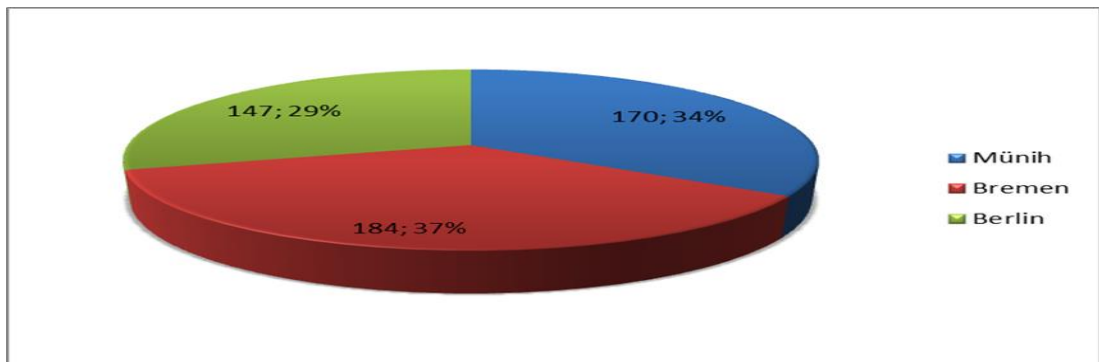
Almanya’da yaşayan kadınların Kimlik Algılarını belirlemek amacıyla yazılan 20 maddenin, ilgili amaca uygun olup olmadığı, anlaşılabilirliği ve ilgili kapsamı temsil edip etmediğinin belirlenebilmesi amacıyla ilgili alanda uzman bir akademisyen ve bir Ölçme ve Değerlendirme uzmanından görüş alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda bazı maddenin ifadelerinde düzeltmeler yapılmıştır.

3.1.3.1.4. Ön Deneme Uygulaması

Ölçeğin deneme uygulamasında 20 maddeden oluşturulan taslak ölçeğin anlaşılabilirliği ve ölçeğin uygulanma süresinin belirlenebilmesi amacıyla ön uygulama yapılmıştır. Bu amaçla asıl uygulamanın yapılacağı örnekleme benzer özellikler taşıyan 20 kişiden oluşan bir grup kadın katılımcıya ölçeğin taslak formu uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda ölçekte yer alan maddelerin genel olarak anlaşılabilir olduğu ve cevaplanma süresinin 10-15 dakika arasında değiştiği gözlemlenmiştir.

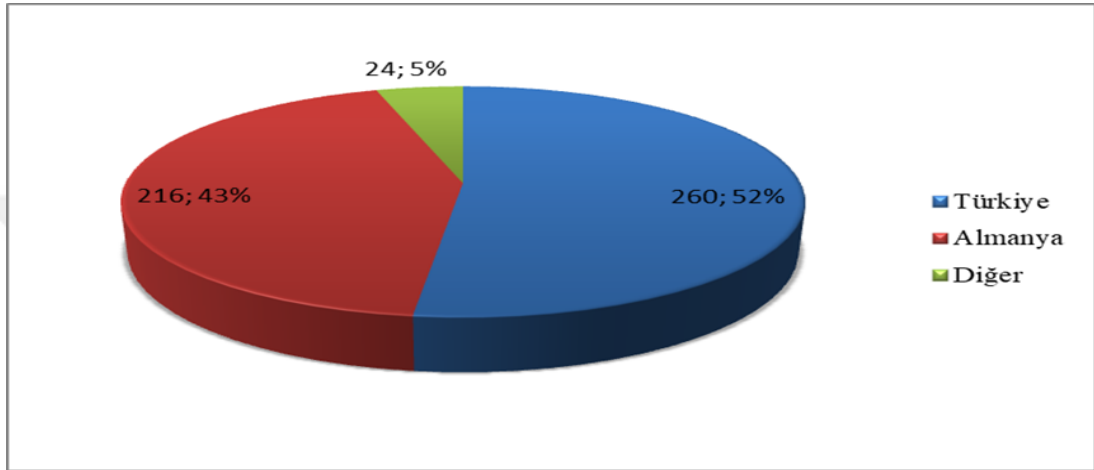
3.1.4. Çalışma Grubu

Ölçeğin geliştirilmesi ve uygulanması amacıyla çalışma grubu oluşturulurken Almanya’nın üç farklı şehrinde toplam 501 kadın katılımcıya ulaşılmıştır. Genel olarak farklı kuşak ve yaşlardan katılımcılara ulaşılarak araştırmanın örnekleme için olabildiğince heterojen bir grup oluşturulmuştur. Örneklem seçiminde zaman, yer ve imkânlar göz önüne alınarak kolay ulaşılabilir/uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, genel olarak araştırmacının evreni oluşturan kişileri belirlemesi ve ulaşması zor olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Araştırmacılar bu şekilde zaman ve iş gücü kaybı açısından ekonomik olacak şekilde örnekleme belirleyebilmektedir (Büyüköztür vd, 2014; Özen ve Gül, 2007).

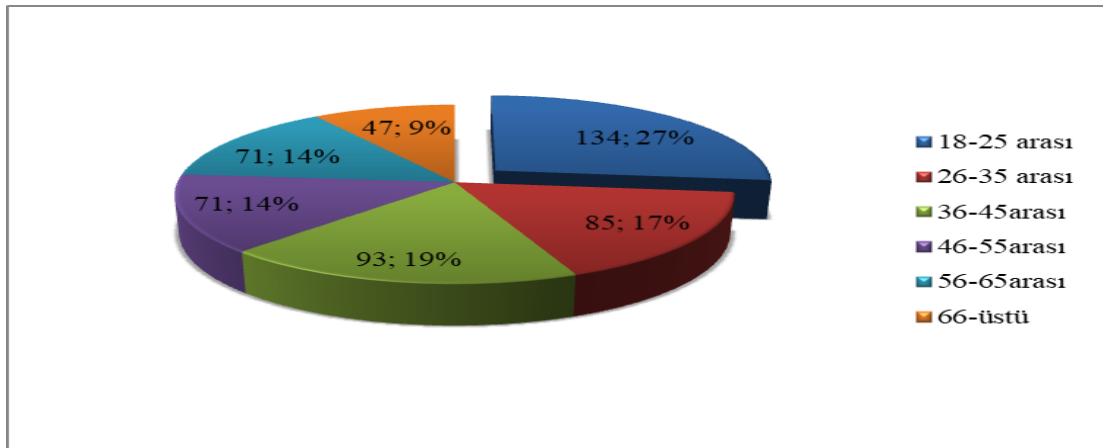
Şekil 3.1: Yaşadıkları Şehir Dağılımları

Şekil 3.1’de görüldüğü üzere, Almanya’nın Münih şehrinde 170, Bremen’de 184 ve Berlin’de 147 olmak üzere toplamda 501 kadın katılımcıyla anket çalışması uygulanmıştır. Sürenin kısıtlı olmasından kaynaklı şehirlerarasında sayıca farklılığa rastlanmaktadır. Sorular yüz yüze ve katılımcılara tek tek sorulduğundan zaman açısından problemle karşı karşıya kalınmıştır.

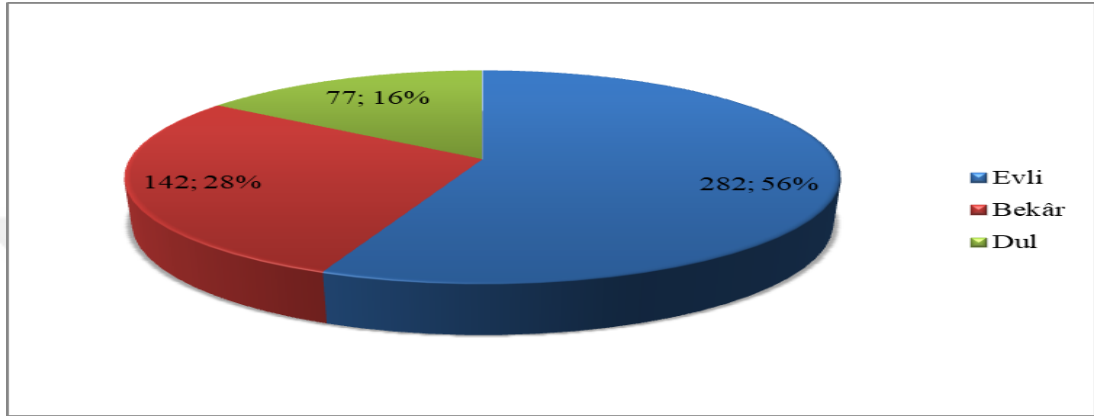
Şekil 3.2: Katılımcıların Doğdukları Ülke Dağılımları

Katılımcıların doğdukları ülkelere göre dağılımı incelendiğinde %52,0’sinin Türkiye’de, %43,0’ünün Almanya’da %5,0’inin farklı ülkelerde doğdukları ve Almanya’da yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Şekil 3.2’ye yansıyan veriler, Almanya’da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğunun Türkiye’de doğduğunu göstermektedir. Ayrıca Almanya’ya göçler legal ve/veya illegal yollarla devam etmektedir.

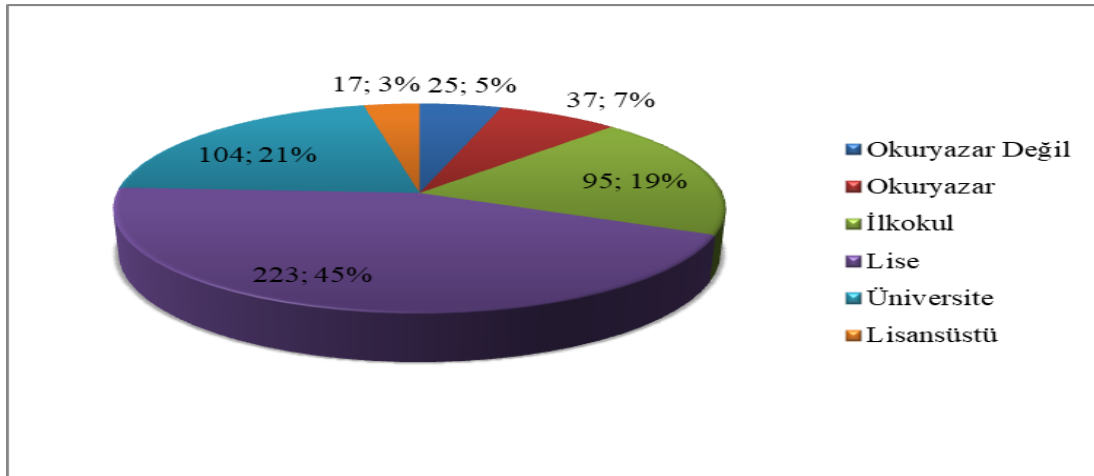
Şekil 3.3: Katılımcıların Yaş Dağılımı

Araştırmaya katılanların; %27,0'si 18-25 yaş grubunda, %17,0'si 26-35 yaş grubunda, %19,0'u 36-45 yaş grubunda, % 14,0'ü 46-55 yaş grubunda, %14,0'ü 56-65 yaş grubunda ve %9,0'u 66 yaş üstü grubunda yer almaktadır. Şekil 3.3'e yansıyan veriler Almanya'da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğunun genç ve orta yaş grubu aralığında olduğuna işaret etmektedir.

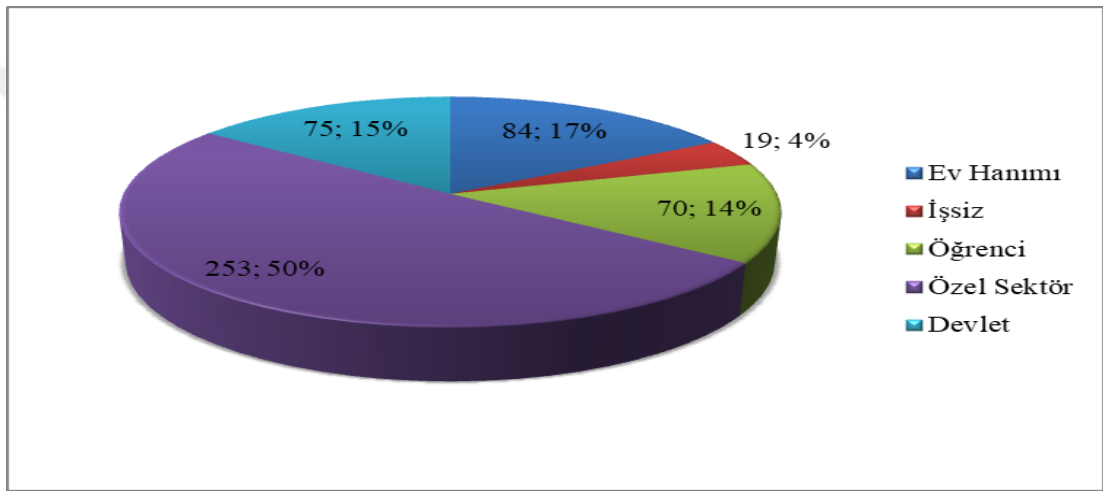
Şekil 3.4: Katılımcıların Medeni Durum Dağılımları

Katılımcıların medeni durum dağılımı incelendiğinde %56,0'sının evli, %28,0'inin bekâr ve %16,0'sının dul (eşi vefat etmiş, boşanmış) olduğu görülmektedir. Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının çoğu eğitimlerini tamamladıktan kısa bir süre sonra evlilik hayatına adım atmaktadır. Ayrıca büyük çoğunluğunun eş tercihinde ortak din, ortak kültür gibi kavramlara önem verdiği görülmektedir.

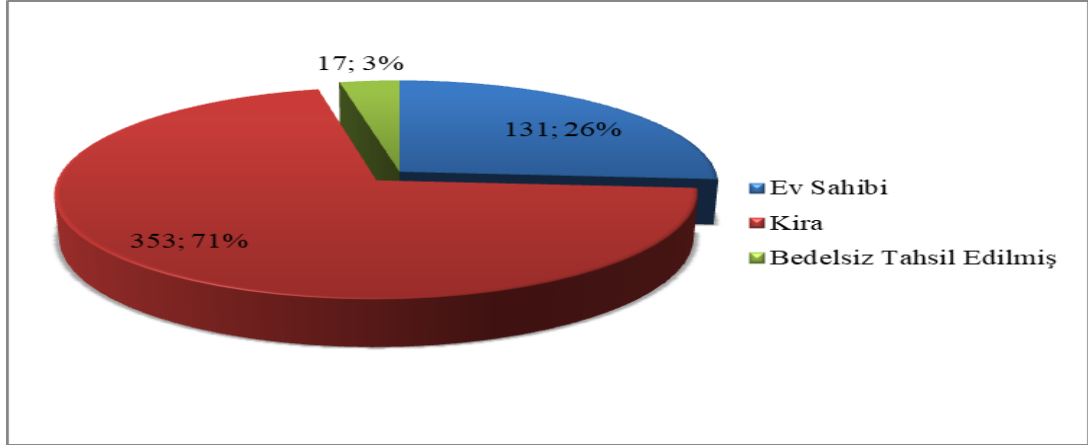
Şekil 3.5: Katılımcıların Eğitim Durum Dağılımları

Katılımcıların eğitim durum dağılımı incelendiğinde %5,0'i okuryazar değil, %7,0'si okuryazar, % 19,0'u ilkokul, %45,0'i lise, %21,0'i üniversite ve %3,0'ünün lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmektedir. Almanya'da gençler mesleklerini lise döneminde icra etmeye başlamaktadır. Gençlerin birçoğu kendilerini lise sürecinde mesleki alanda eğitmektedir. İş imkânlarının fazla olmasından kaynaklı erken yaşta mesleğe atılma yollarını tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca "okuryazar olmayan" ve yalnızca "okuryazar" grubunda yer alanların büyük çoğunluğunun yaş ortalamaları orta yaş grubunun üstündedir. Bunların birçoğu Türkiye'den Almanya'ya giden ilk kuşak arasında yer almaktadır.

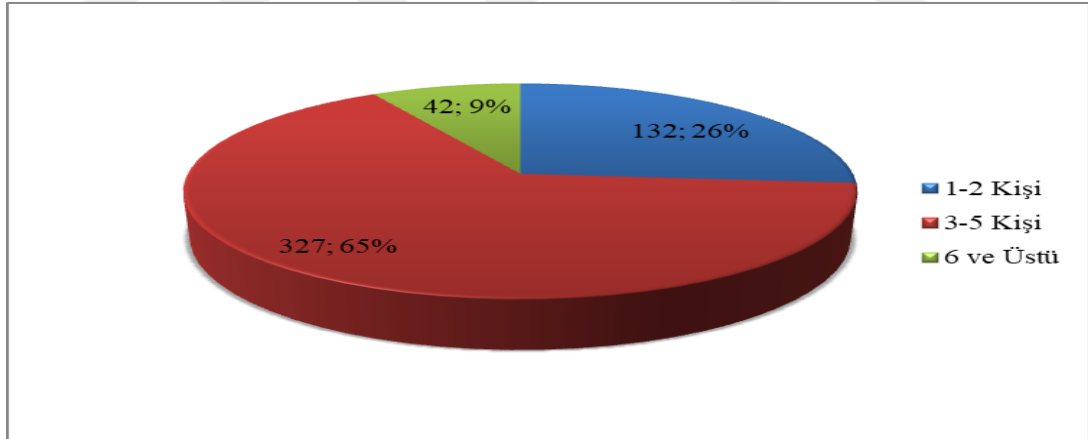
Şekil 3.6: Katılımcıların İş Durum Dağılımları

Katılımcıların iş durum dağılımı incelendiğinde %17,0'si ev hanımı, %4,0'ü işsiz, %14,0'ü öğrenci, %50,0'si özel sektör ve %15,0'i mesleklerini devlette icra etmektedir. Ayrıca Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının (%50,0) yarısı da özel sektörde çalışmaktadır. Ev hanımı kategorisini, emekli ve çalışmayan kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların çoğu çalışma hayatında aktif pozisyonundadır.

Şekil 3.7: Katılımcıların Ev Durum Dağılımları

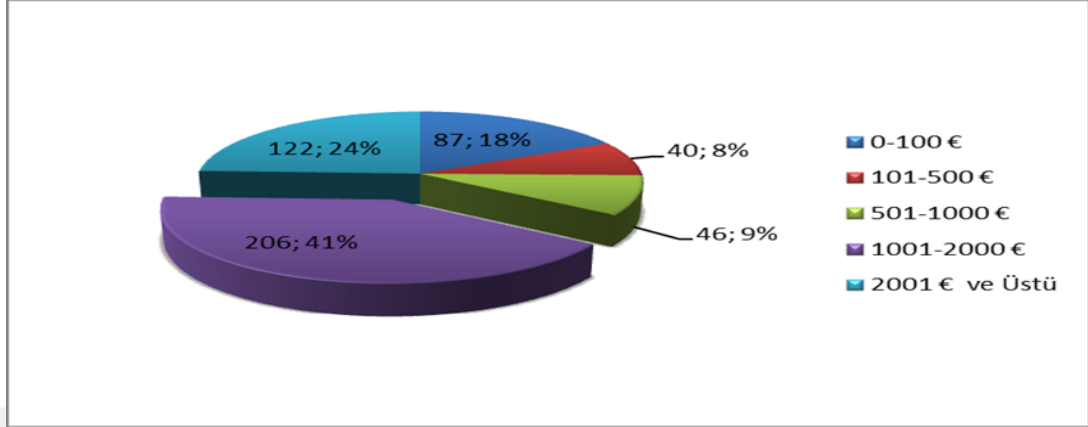
Katılımcıların ev durum dağılımı incelendiğinde %26,0'sı ev sahibi, %71'i kira ve %3,0'ünün bedelsiz tahsis edilmiş olduğu görülmektedir. Almanya'da yaşayan Türk kadınlarının (71) büyük çoğunluğu kirada yaşamaktadır. Ayrıca ev sahibi olanların birçoğu 1961 yılında Almanya'ya giden birinci kuşağa mensup kişiler arasında yer almaktadır. 1960'lı yıllarda ev fiyatlarının daha uygun olması ve ilerleyen süreçlerde konut yetersizliğinden kaynaklı fiyat artışları, Almanya'da yaşayan Türklerin kirada oturmasını zorunlu kılan nedenler arasında gösterilebilir.

Şekil 3.8: Katılımcıların Hane Halkı Dağılımları

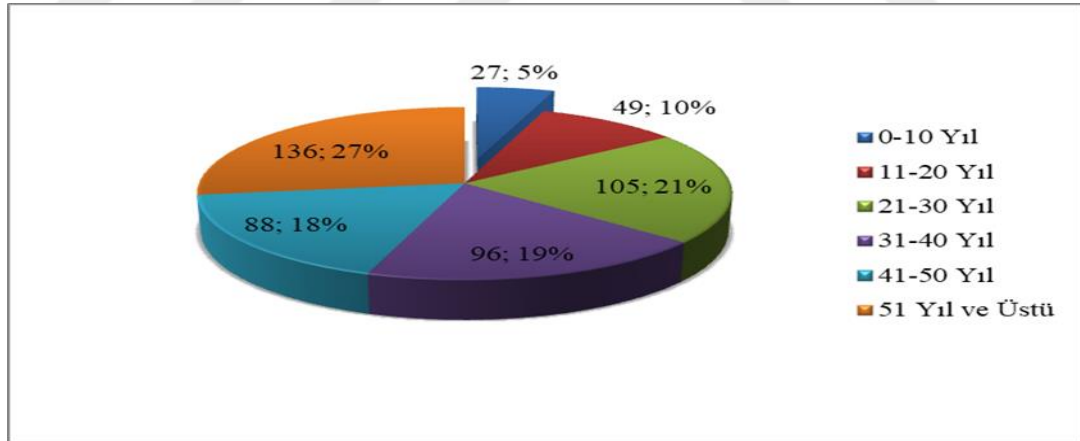
Katılımcıların hane halkı dağılımı incelendiğinde %26,0'sının 1-2, %65,0'inin 3-5, % 9,0'unun 6 ve üstü kişi aralığında yaşadığı görülmektedir. Ayrıca Almanya'da kadın ve erkeğin iş hayatında yer alması, Almanya'da bazı sektörlerde kadınlara yönelik iş istihdamının fazla olması çoğu zaman kadın erkek rollerinin değişmesine neden olmuştur. İş hayatında pasif durumdan aktif konuma geçen kadın yaşanan değişimle beraber eski Türk yaşantısını yavaş yavaş geride bırakarak sosyal

bir pozisyona geçmiştir. Meydana gelen değişimle beraber geçim sıkıntısı, uyum problemi, çalışma hayatı, kadının az sayıda çocuk doğurmasının ve geniş aile yapılarının çekirdek aileye dönüşmesini sağlamıştır.

Şekil 3.9: Katılımcıların Gelir Durum Dağılımları

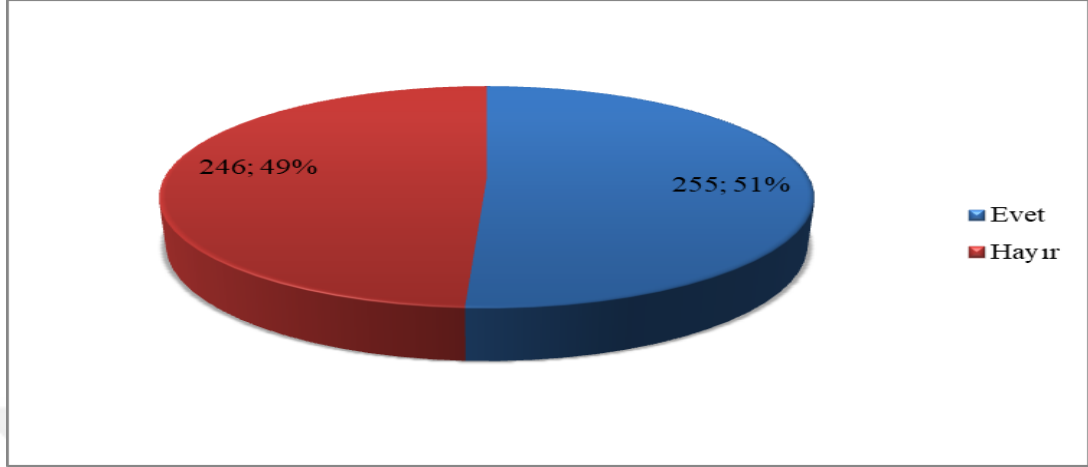
Katılımcıların gelir durumu incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların %18,0’i 0-100 €, %8,0’i 101-500€, %9,0’u 501-1000€, %41,0’i 1001-2000€ ve %24,0’ü 2001€ ve üstü aylık gelire sahip olduğu görülmektedir. Gelir durumunun büyük çoğunluğu (%41) 1001-2000€ aralığındadır.

Şekil 3.10: Katılımcıların Almanya’da Yaşadığı Yıl Dağılımları

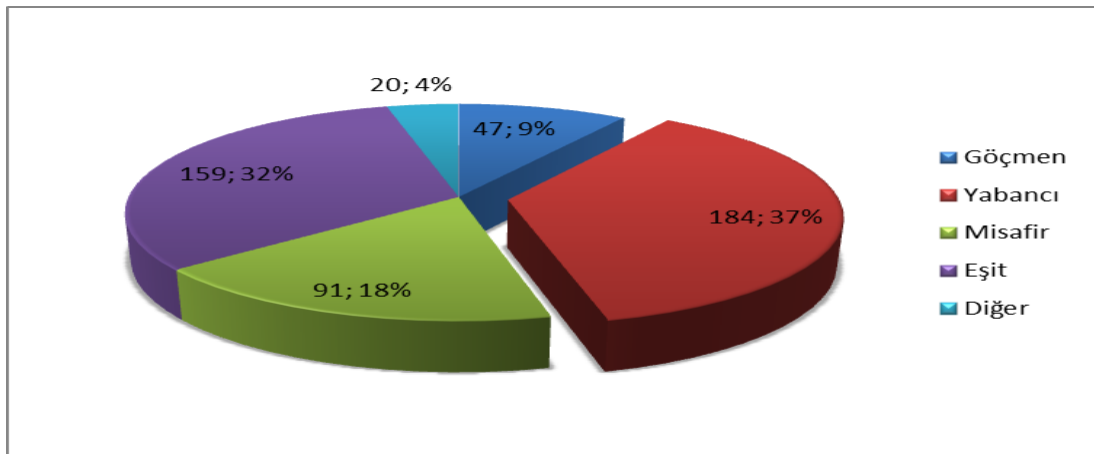
Katılımcıların Almanya’da yaşadığı yıllar incelendiğinde %5,0’i 0-10 yıl, %10,0’u 11-20 yıl, %21,0’i 21-30 yıl, %19,0’u 31-40 yıl, %18,0’i 41-50 yıl, %27,0’si 51 yıl ve üstü Almanya’da yaşadığını belirtmektedir. Frekans sonuçlarına bakıldığında çoğunluğun 21-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Almanya’ya ilk giden birinci kuşağın 2020 yılına gelinmesi ile aşırı yaşlanmış olmaları ve büyük

çoğunluğunun hayatta olmamasından kaynaklı ikinci ve üçüncü kuşağın nüfussal hareketliliğinin daha aktif olduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 3.11: Katılımcıların Alman Vatandaşlığı Dağılımları

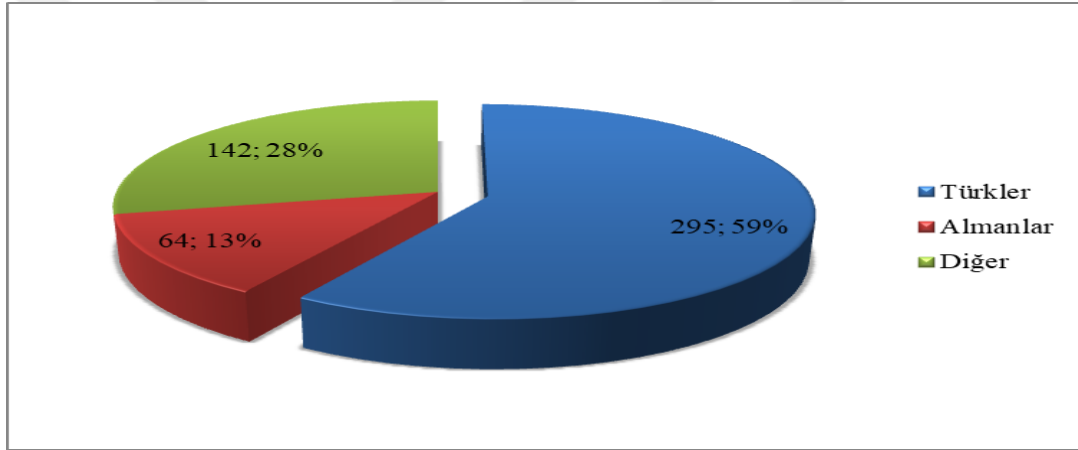
Katılımcıların Alman vatandaşı olmak istediklerine dair sorulan soru incelendiğinde Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların %51,0’i evet, %49,0’unun hayır cevabını verdiği görülmektedir. Almanya’da yaşayan üçüncü kuşak Alman vatandaşı olduğunu ve bu kararın aileler tarafından verilerek genç nesil tarafından pek fazla sorgulanmadığı gözlemlenmiştir. Almanya’da ekonomik şartların ileri düzeyde olması vatandaşlık tercihinde etkili olmuştur. Bu nokta da çift vatandaşlık ya da Alman vatandaşlığı tercih edilmiştir.

Şekil 3.12: Kendilerini Nasıl Tanımladıklarına Yönelik Dağılımları

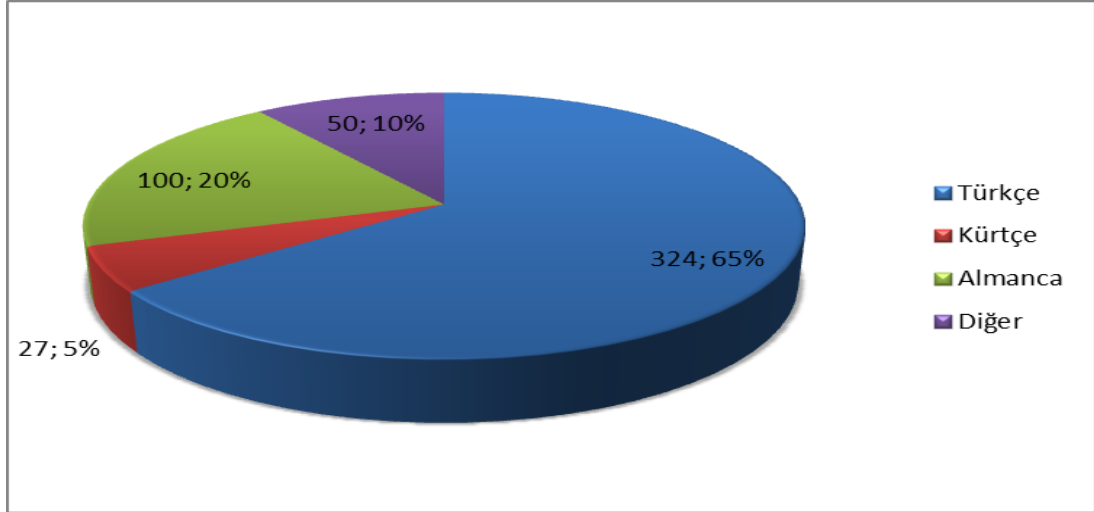
Katılımcıların Alman vatandaşlarına göre kendilerini nasıl tanımladıkları incelendiğinde, %9,0’u göçmen, %37,0’si yabancı, %18,0’i misafir, %32,0’si eşit ve

%4,0'ü diğ er (kararsız olduğunu ve bu konuda kendini hangi kategoriye koyacağını bilememektedir) cevabını vermiştir. Almanya'daki Türk kadınların %37,0'si kendilerini yabancı kategorisinde hissettiklerini belirtmişlerdir. %32,0'si ise kendilerini Alman vatandaşları ile eşit görmektedir. Almanya'da doğmuş ve Alman okullarında eğitim-öğ retimine devam eden çocuklar uyum ve eşitlik konusunda çok fazla problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak kendilerini Alman vatandaşlarına göre farklı görmekte ve tam anlamıyla bir birleşme/bütünleşme olmadığını da belirtmektedirler. Türkiyeli kadın göçmenler Almanya'da ikamet etmelerine rağmen bir gün geri gönderilecekleri ya da belirli sebeplerden kaynaklı sorunlar yaşayacaklarına dair düşüncelerden sıyrılamamışlardır.

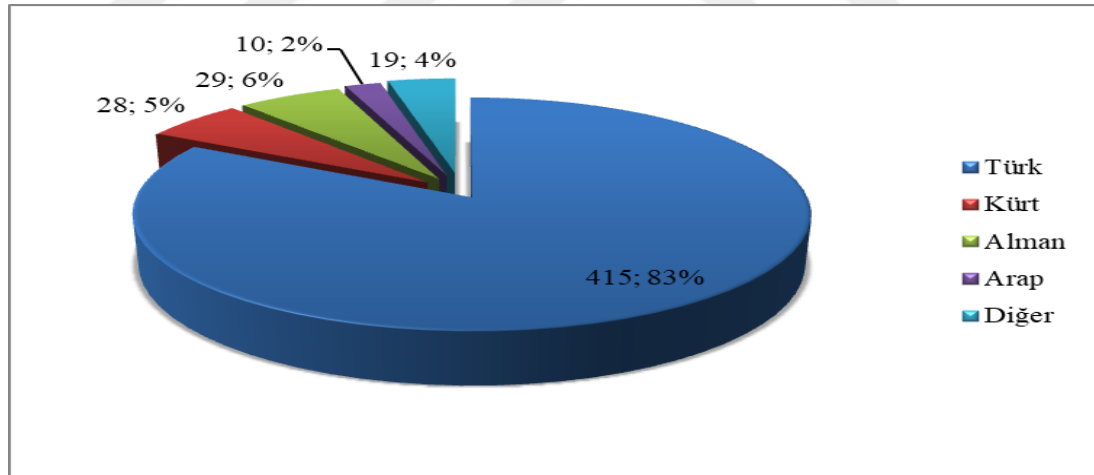
Ş ekil 3.13: Katılımcıların Kendilerine En Yakın Hissettikleri Grup Dağılımları

Katılımcıların kendilerini en yakın hissettikleri gruba ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, %59,0'u Türkler, %13,0'ü Almanlar ve %28,0'i diğ er (Arap, Kürt, hem Alman hem Türk) cevabını vermiştir. Analiz sonuçları, Türkiye'den Almanya'ya gidenlerin hala yerli halkla uyum problemi yaşadıklarını göstermektedir.

Şekil 3.14: Katılımcıların Aile İçi İletişimde Kullandıkları Dil Dağılımları

Katılımcıların kendilerini en yakın hissettikleri gruba ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, %59,0'u Türkler, %13,0'ü Almanlar ve %28,0'i diğer (Arap, Kürt, hem Alman hem Türk) cevabını vermiştir. Analiz sonuçları, Türkiye'den Almanya'ya gidenlerin hala yerli halkla uyum problemi yaşadıklarını göstermektedir.

Şekil 3.15: Katılımcıların Etnik Tanımlamalarına Yönelik Dağılımları

Katılımcıların etnik olarak kendilerini nasıl hissettiklerine ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, %83,0'ü Türk, %5,0'i Kürt, %6,0'sı Alman, %2,0'si Arap ve %4,0'ü diğer (kendilerini hangi gruba ait hissettikleri konusunda çelişki yaşayan) etnik gruba ait hissettiklerini belirtmişlerdir.

3.1.5. Veri Analizi

Katılımcıların Kimlik Algılarını belirlemeye yönelik olarak 20 maddeden oluşturulan ölçek 501 kişiye uygulanmıştır. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Verinin faktör analizi için uygunluğunun belirlenebilmesi amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett küresellik testi kullanılmıştır. KMO değerinin 0,50 ve üzerinde olması verinin faktör analizi yapılabilmesi için uygun olduğunu göstermekte iken, Barlett Küresellik Testi'nin anlamlı çıkması veri matrisinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör yük değeri 0,30'un altında olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır (Büyüköztürk, 2012).

Ölçekten elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilirliğine kanıt sunmak amacıyla, Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır.

Araştırmanın temel amacı Almanya'da yaşayan gurbetçi kadınların kimlik algı düzeylerinin belirlenmesi, kuşaklar arası kimliksel dönüşümlerin saptanması ve farklı demografik özelliklerine göre karşılaştırılmasıdır. Bu amaç kapsamında yapılacak fark analizlerine karar vermek için her bir bağımsız değişkenin kategorilerinde ölçeğin geneli ve alt boyutlardan alınan puana ilişkin dağılımlarının çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Genel olarak bu değerler -1 ile +1 arasında değişmektedir (EK1). Elde edilen bu değerler dağılımların normal olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Hair; Black; Babin; Anderson and Tatham, 2006). Dağılımlar normal olduğu için araştırma kapsamında yapılan analizlerde parametrik yöntemler kullanılmıştır. Bu amaçla, kategori sayısı 2 olan bağımsız değişkenler için, Bağımsız Örneklem T-Testi kullanılmışken, bağımsız değişkendeki kategori sayısı 2'den fazla olan değişkenler için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bağımsız değişkendeki kategori sayısı 2'den fazla olan değişkenlerde istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde edilmişse, çoklu karşılaştırma amacıyla LSD testi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan istatistiksel testlerden elde edilen sonuçların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

3.2. Bulgular

Yapılan araştırmaya ilişkin bulgular, “Türkiye kökenli kadınların Genel Kimlik Algısı” değerlendirmesi ve alt boyutları arasında yer alan “Kültürel Kimlik” ve “Kolektif Kimlik” düzeylerine ilişkin analizler yer almaktadır. 1961 sonrası ve 2020 yılları arasında Almanya’da yaşayan dört kuşak Türkiyeli kadınların kimlik dönüşümlerine dair genel değerlendirmelere yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışma Almanya’nın Berlin, Bremen ve Münih şehirlerinde gerçekleştirilmiş olup farklı illerin seçilmiş olması örnekleme çeşitliliği sağlamak, ayrıca ülkelerin yer aldığı konumla kimlik dönüşümü arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.

3.2.1. Açımlayıcı Faktör Analizine (AFA) Ait Bulgular

Ölçeğin 20 maddeden oluşan nihai hali Almanya’da ikamet eden 501 kadın katılımcıya uygulanmıştır. Elde edilen ölçme sonuçlarının yapı geçerliliğine kanıt sunmak ve faktör sayısını belirlemek amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Bu amaçla Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. Verinin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi amacıyla Kaiser-Meyer Olkin ve Barlett Sphericity (küresellik) testi sonuçları Tablo 3.1’de verilmiştir.

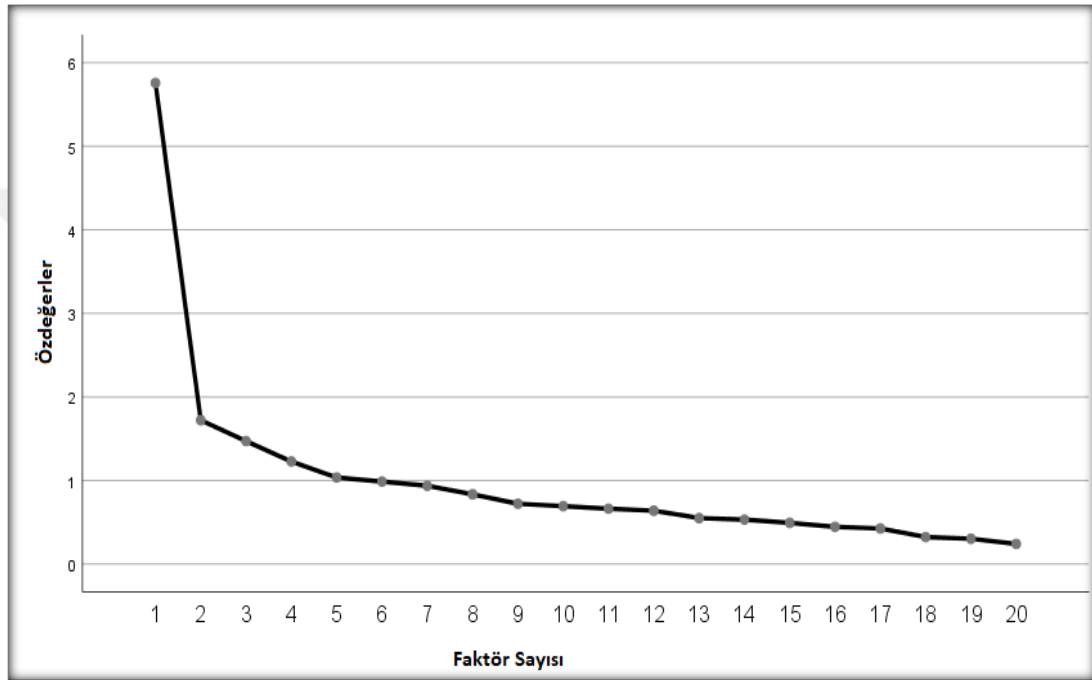
Tablo 3.1: KMO ve Barlett Testine Ait Bulgular

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,86
Barlett Testi	χ^2	2092,64
	sd	190
	<i>p</i>	0,000

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere, KMO değeri 0,86 ve Barlett Testi de 0,05 düzeyinde anlamlıdır ($\chi^2=2092,64$; $p< 0,05$). KMO değerinin 0,50 ve üzerinde olması verinin faktör analizi yapmak için diğer bir ifade ile faktör yapısının ortaya çıkarılması için uygun olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen KMO değeri ve Barlett küresellik testinin anlamlı olması verinin faktör analizi için uygun ve ölçekte yer alan maddelerin ilişkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmada katılımcıların Kimlik Algılarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçeğin faktör sayısına karar vermek için faktör özdeğerleri ve bu değerlere göre oluşturulan yamaç birikinti (Scree Plot) grafiği ile ilgili alanyazın dikkate alınmıştır. İlk aşamada

faktör sayısında herhangi bir sınırlama yapılmadan analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, öz değeri 1'in üzerinde olan 5 faktör elde edilmiştir. Ancak yamaç birikinti grafiği dikkate alındığında en keskin kırılmanın iki faktörlü yapıda gerçekleştiği ve iki faktörlü yapıdan sonra faktör özdeğerlerinin genel olarak çok az değiştiği görülmüştür. Analiz sonucunda faktör özdeğerlerine göre oluşturulan yamaç birikinti grafiği Şekil 3.16'da verilmiştir.

Şekil 3.16: Faktör Özdeğerlerine İlişkin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot)

Şekil 3.16'da görüldüğü üzere ikinci faktörde keskin bir kırılma görülmektedir. Bu durum iki faktörlü yapıdan sonra özdeğerlerin çok değişmediğini göstermektedir. Hem ilgili alanyazın hem uzman görüşü hem de yamaç birikinti grafiği beraber ele alındığında ölçeğin iki faktörlü olduğuna karar verilmiştir. Ölçeğin faktör sayısına karar verildikten sonra faktör sayısı ikiye sabitlenerek tekrar analiz yapılmıştır. Bu aşamada maddelerin en uygun faktörlere yerleşmeleri amacıyla Varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır. Döndürme yapıldıktan sonra faktör yükü 0,30'un altında olan madde 6 ve madde 9 sıra ile çıkarılarak faktör analizi tekrarlanmıştır. Son durumda ölçekte 18 madde kalmıştır. Ölçeğin nihai haline ait özdeğerler, faktör yük değerleri ve açıklanan varyans oranları Tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.2: İki faktörlü Yapıya Ait Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri

	Maddeler	Faktör 1	Faktör 2
M1.	Aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm.	0,49	
M2.	Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değildir.		0,47
M3.	Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir.		0,51
M4.	Almanya'da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemlidir.		0,70
M5.	Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm.		0,35
M7.	Evleneceğim kişiyle aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir.	0,74	
M8.	Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum.		0,49
M10.	Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer olmasına önem veriyorum.	0,73	
M11.	Almanya'da kendi milli ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemlidir.		0,45
M12.	Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değildir.	0,61	
M13.	Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemlidir.	0,64	
M14.	Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil.	0,49	
M15.	Politik veya siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi benim için önemli değil.	0,58	
M16.	Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemlidir.	0,84	
M17.	Almanya'da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemlidir.	0,72	
M18.	Eş tercihimde ailemin onayı benim için önemlidir.	0,64	
M19.	Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşaması benim için önemlidir.		0,57
M20.	Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemlidir.		0,56
Özdeğer:		4,43	2,72
Açıklanan Varyans:		24,62	15,11
Açıklanan Toplam Varyans:		0,40	

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere ilk faktöre ait özdeğer 4,43 ve varyansın yaklaşık olarak %24,62’sini açıklamaktadır. İkinci faktöre ait özdeğer 2,72 ve varyansın %15,11’ini açıklamaktadır. Birinci faktöre ait faktör yükü değerleri 0,49 ile 0,84 arasında değişmekte iken, ikinci faktöre ait faktör yükü değerleri 0,35 ile 0,70 arasında değişmektedir. Ölçekte yer alan 18 madde toplam varyansın %40’ını açıklamaktadır. Ölçek geliştirme çalışmalarında genel olarak faktör yük değerlerinin en az 0,30 olması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2012). Buna ek olarak açıklanan varyans değerinin iyi düzeyde olması, ilgili yapının iyi düzeyde ölçüldüğünün bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Araştırmada elde edilen bulgularda, en düşük faktör yük değeri 0,35’tir ve diğer tüm maddelerin faktör yükleri 0,40’ın üstündedir.

Ayrıca açıklanan toplam varyansın 0,40 olması, ölçekte yer alan maddelerin ilgili yapıyı iyi düzeyde temsil ettiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında Kimlik Algısı ölçeğinin faktör analizi sonucunda iki faktörlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazın ve uzman görüşleri doğrultusunda ilk faktör Kolektif Kimlik Algısı olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörde toplamda 10 madde yer almaktadır (M1, M7, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18). İkinci faktör ise, toplamda 8 maddeden oluşmaktadır (M2, M3, M4, M5, M8, M11, M19, M20). Bu faktörde benzer şekilde alan yazın, madde içeriği ve uzman görüşü doğrultusunda Kültürel Kimlik Algısı olarak isimlendirilmiştir.

Kimlik Algısı ölçeğinin geneli ve alt boyutlarından elde edilen ölçme sonuçlarının yapı geçerliliği için yukarıda verilen kanıtlarla beraber bu ölçme sonuçlarının güvenilirliğinin de belirlenmesi amacıyla Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.3'te verilmiştir.

Tablo 3.3: Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt boyutlarından Elde Edilen Puanların Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Sonuçları

Ölçek	Alt Ölçekler	N*	Cronbach Alpha (α)
Kimlik Algısı Ölçeği	Kimlik Algısı	18	0,86
	Kolektif Kimlik Algısı	10	0,87
	Kültürel Kimlik Algısı	8	0,64

N: ölçekteki madde sayı

Tablo 3.3'te görüldüğü üzere, ölçek ve alt ölçeklerden elde edilen ölçme sonuçlarının Cronbach Alpha (α) güvenilirlik katsayısı değerleri 0,64 ile 0,87 arasında değişmektedir. Bu değerler ölçeklerden elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir.

Kimlik Algısı Ölçeğinin geliştirilmesi sürecinde ve yapılan analizlerde elde edilen tüm bulgular beraber değerlendirildiğinde, ölçekten elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir ve geçerli olduğunu görülmektedir. 5'li likert olarak puanlanan ve 18 maddeden oluşan ölçeğin son halinden alabilecek en düşük puan 18 iken en yüksek puan 90'dır.

Tablo 3.4: Aile ve Akrabalarımın Fikirlerine Önem Veririm Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 1. Aile ve Akrabalarımın fikirlerine önem veririm	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	31	6,2
Katılmıyorum	137	27,3
Kararsızım	5	1,0
Katılıyorum	294	58,7
Tamamen Katılıyorum	34	6,8
Toplam	501	100,0

Demografik verilerin elde edilmesinin ardından Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik dönüşümleri hakkında yöneltilen sorulara verilen yanıtlar önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin Tablo 3.4’te gösterildiği gibi, katılımcılara yöneltilen “aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm” sorusuna katılımcıların %6,2’si “kesinlikle katılmıyorum”, %27,3’ü “katılmıyorum”, %1,0’i “kararsızım”, %58,7 gibi büyük bir çoğunluğu “katılıyorum” ve %6,8’inin de “tamamen katılıyorum” cevaplarını vermiş oldukları görülmektedir. Aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm sorusuna ilişkin tabloda da görüldüğü üzere %65,5 gibi çoğunluğun olumlu cevap verdiği ve Almanya da yaşayan Türkiyeli kadınların akrabalık ilişkilerinde geleneksel kalmaya devam ettikleri görülmektedir.

Tablo 3.5: Birden Fazla kültüre Ait Olmak Benim İçin Önemli Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 2. Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değil	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	67	13,4
Katılmıyorum	214	42,7
Kararsızım	24	4,8
Katılıyorum	158	31,5
Tamamen Katılıyorum	38	6,6
Toplam	501	100,0

“Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değil” yargısına katılımcıların %13,4’ü “kesinlikle katılmıyorum” ve %42,7 gibi büyük çoğunluğu “katılmıyorum” cevaplarını vererek birden fazla kültüre ait olmanın onlar için önem arz ettiğini belirtmektedirler. Ayrıca %4,8’i “kararsız”, %31,5’i “katılıyorum” ve %6,6’sı da “tamamen katılıyorum” cevabını vererek birden fazla kültüre ait olmanın onlar için önemli olduğu görülmektedir. Genel olarak Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadın katılımcıların yaklaşık 3/5’i Almanya’da birden fazla kültüre ait olmanın onlar için önem arz ettiğini belirtmiştir.

Tablo 3.6: Kendimi Alman Toplumuna Ait Hissediyor Olmak Benim İçin Önemlidir Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 3. Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	75	15,0
Katılmıyorum	219	43,7
Kararsızım	26	5,2
Katılıyorum	157	31,3
Tamamen Katılıyorum	24	4,8
Toplam	501	100,0

“Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir” yargısına katılımcıların %15,0’i “kesinlikle katılmıyorum”, %43,7’si “katılmıyorum”, %5,2’si “kararsızım”, %31,3’ü “katılıyorum” ve %4,8’i “tamamen katılıyorum” cevaplarını vermişlerdir. Tablo 3,6’ya bakıldığında katılımcıların çoğu kendilerini Alman toplumuna ait hissetmenin onlar için önemsiz olduğunu kendi yaşantılarından, milli kültürel değerlerinden memnun olduklarını göstermektedir. Ayrıca Almanya’nın belirli bölgelerinde yoğun Türk nüfusunun ikamet etmesi ve toplu yerleşim mekânlarında bir araya gelmiş olmaları milli ve kültürel değerlerinden kopmamalarını sağlamıştır.

Tablo 3.7: Almanya’da Etnik Kökene Dayalı Kimliksel Ayrımcılık Benim İçin Önemli Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 4. Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemli değil	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	27	5,4
Katılmıyorum	91	18,2
Kararsızım	10	2,0
Katılıyorum	234	46,7
Tamamen Katılıyorum	139	27,7
Toplam	501	100,0

“Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemli değil” yargısına katılımcıların %46,7 gibi büyük çoğunluğu “katılıyorum” ve %27,7’si “tamamen katılıyorum” cevabını vererek kimliksel ayrımcılığın Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınlar tarafından $\frac{3}{4}$ gibi büyük oranda önem arz ettiğini göstermektedir. Katılımcıların %2,0’si “kararsız” olduklarını, %5,4’ü “kesinlikle katılmıyorum” ve %18,2’si “katılmıyorum” cevaplarını vererek Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılığın önemli olmadığını belirtmektedirler.

Tablo 3.8: Evleneceğim Kişinin Eğitim Düzeyinin Benimle Denk Olmasına İlişkin Sorular

Madde 5. Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	33	6,6
Katılmıyorum	151	30,1
Kararsızım	37	7,4
Katılıyorum	221	44,1
Tamamen Katılıyorum	59	11,8
Toplam	501	100,0

“Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm” yargısına katılımcıların %6,6’sı “kesinlikle katılmıyorum” %30,1’i “katılmıyorum” %7,4’ü “kararsızım” %44,1’i “katılıyorum” ve %11,8’i “tamamen katılıyorum” cevaplarını verdiği görülmektedir. Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların evleneceği kişiler ile eğitim düzeylerinin denk olmasına önem verdikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3.9: Irkım ve Özgeçmişim Benim İçin Önemlidir Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 6. Irkım ve özgeçmişim benim için önemlidir	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	16	3,2
Katılmıyorum	72	14,4
Kararsızım	15	3,0
Katılıyorum	319	63,7
Tamamen Katılıyorum	79	15,8
Toplam	501	100,0

“Rkım ve özgeçmişim benim için önemlidir” yargısına katılımcıların %3,2’si “kesinlikle katılmıyorum” %14,4’ü “katılmıyorum” cevaplarını vermekle birlikte Almanya’daki yaşayan Türkiyeli kadınların %63,7’si “katılıyorum” %15,8’i “tamamen katılıyorum” ve %3,0’ü “kararsızım” cevaplarını verdikleri görülmektedir. Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların 4/5 gibi büyük çoğunluğunun ırk ve özgeçmişleri konusunda hassasiyetlerinin ve bağlılıklarının devam ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3.10: Evleneceğim Kişiyile Aynı Dinden Mezhepten Olmak Benim İçin Önemlidir Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 7. Evleneceğim kişiyile aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	27	5,4
Katılmıyorum	199	39,7
Kararsızım	29	5,8
Katılıyorum	188	37,5
Tamamen Katılıyorum	58	11,6
Toplam	501	100,0

Genel olarak İslam dinini yaşayan Türkiye vatandaşlarının, eş tercihinde dini kimlik ve mezhep konusunda fikir vereceği varsayımıyla katılımcılara “evleneceğim kişiyile aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir” yargısı sorulmuştur. Katılımcıların %5,4’ü “kesinlikle katılmıyorum” %39,7’si “katılmıyorum” cevaplarını vererek %45,1’lik kesimin genel olarak katılmadığını, %37,5’inin “katılıyorum” %11,6’sının “tamamen katılıyorum” cevaplarını vererek toplamda %49,1’lik kesiminde evleneceği kişiyile aynı din ve mezhepten olmak istediğini dile getirmiştir.

Tablo 3.11: Kültürel Farklılıkların Öğrencilerin Akademik Başarıları İçin Bir Avantaj Olabileceğini Düşünüyorum Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 8. Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	33	6,6
Katılmıyorum	89	17,8
Kararsızım	53	10,6
Katılıyorum	251	50,1
Tamamen Katılıyorum	75	15,0
Toplam	501	100,0

Katılımcıların “kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum” yargısına ilişkin verileri ortaya koyan Tablo 3.11’de belirtilen sonuçlar neticesinde olumlu cevaplar verilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” cevaplarını vererek %65,1 gibi büyük çoğunluğun kültürel farklılığın avantaj getirdiğini belirtmektedir. %24,4’lük kesim “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” cevaplarını verirken %10,6 oranında kararsızlık görülmektedir.

Tablo 3.12: Aksanım Telaffuzum ya da İkinci Dil Biliyor Olmak Benim İçin Sorun Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 9. Aksanım, Telaffuzum ya da ikinci dil biliyor olmak benim için sorun değil	<i>F</i>	<i>%</i>
Kesinlikle katılmıyorum	93	18,6
Katılmıyorum	205	40,9
Kararsızım	18	3,6
Katılıyorum	155	30,9
Tamamen Katılıyorum	30	6,0
Toplam	501	100,0

Bireylerin ve toplumların kimliksel değişim ve dönüşümlerine etki eden önemli parametrelerden birisi de hiç kuşkusuz dil bilme durumudur. Yaşanılan toplumun dilini konuşabilen göçmenler bu sayede ev sahibi toplum ile daha kolay iletişime geçme imkânına sahip olabilmektedir. Katılımcılara yöneltilen “Aksanım, telaffuzum ya da ikinci dil biliyor olmak benim için sorun değil” sorusuna ilişkin verilen cevaplar şu şekildedir. Katılımcıların %18,6’sı “kesinlikle katılmıyorum”, %40,9’u “katılmıyorum” sonuçları analizde yer almaktadır. Ayrıca %3,6 gibi düşük bir rakam “kararsız” olduğunu belirtmekle beraber %30,9’u “katılıyorum” %6,0’sı “tamamen katılıyorum” cevabını vermektedir. Bu durumda Almanya’da yaşayan Türklerin birçoğu dil bilmeme konusunda problem yaşarken birçoğu da yalnız Türkçe konuşarak hayatını rahatça idame edebildiğini belirtmektedir.

Tablo 3.13: Evleneceğim Kişiyle Kültürümün Benzer/ Aynı Olmasına Önem Veririm Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 10. Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer aynı olmasına önem veririm	<i>F</i>	<i>%</i>
Kesinlikle katılmıyorum	23	4,6
Katılmıyorum	185	36,9
Kararsızım	27	5,4
Katılıyorum	228	45,5
Tamamen Katılıyorum	38	7,6
Toplam	501	100,0

“Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer aynı olmasına önem veririm” yargısına katılımcıların %45,5’i “katılıyorum” cevabını vererek kültürel benzerliğin evlilik için önem arz ettiği hususunda belirgin bir nitelik ortaya koyarken %4,6’sı “kesinlikle katılmıyorum”, %36,9’u “katılmıyorum”, %5,4’ü “kararsızım” ve %7,6’sı “tamamen katılıyorum” yanıtlarını vermiştir. Genel çerçeveden bakıldığında katılımcıların çoğunluğu benzer kültürlerle hayatlarını birleştirme düşüncesi içerisinde. Bunun

asıl sebepleri arasında Almanya’da yaşanan ırkçı saldırılar ve Türklerin belli bölgelerde ikamet alanı oluşturmalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3.14: Almanya’da Millî ve Kültürel Değerlerimi Rahatça Yaşıyor Olmak Benim İçin Önemli Sorusuna ilişkin Sonuçlar

Madde 11. Almanya’da millî ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemli	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	11	2,2
Katılmıyorum	74	14,8
Kararsızım	11	2,2
Katılıyorum	242	48,3
Tamamen Katılıyorum	163	32,5
Toplam	501	100,0

“Almanya’da millî ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemli” yargısına katılımcıların %48,3’ü “katılıyorum” ve %32,5’i “tamamen katılıyorum” cevaplarını vererek %80,8 gibi büyük çoğunluğu olumlu cevap vererek Almanya’da yaşama konusunda kalıcılığı tamamen benimseyerek kültürlerini rahatça yaşamanın onlar için büyük önem arz ettiği görülmektedir. Bir ülkede yaşamaya, kalıcı olmaya dair ekonomik koşullar kadar yaşam standartları da büyük önem arz etmektedir.

Tablo 3.15: Hangi Ülkede Yaşadığım ya da Büyüdüğüm Benim İçin Önemli Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 12. Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değil	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	63	12,6
Katılmıyorum	218	43,5
Kararsızım	13	2,6
Katılıyorum	177	35,3
Tamamen Katılıyorum	30	6,0
Toplam	501	100,0

“Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değil” yargısına katılımcıların %43,5’i “katılmıyorum” ve %12,6’sı “kesinlikle katılmıyorum” cevaplarını vererek %56,1 gibi çoğunluğun olumlu cevap verdiği görülmektedir. Geriye kalan %2,6’sı “kararsızım”, %35,3’ü “katılıyorum” ve %6,0’sı “tamamen katılıyorum” yanıtlarını vermiştir. Yapılan saha çalışması esnasında Türkiye’de doğan ve Türk kültürüyle bizzat yakından büyüyen kesim eskiye özlem duymaktadır. Ayrıca iki kültür arasındaki farklılıkları bizzat yaşayarak deneyimlemiş olmalarından kaynaklı doğdukları ve büyüdüğüleri ülke onlar için daha çok önem arz etmektedir.

Tablo 3.16: Evleneceğim Kişinin Aile Bağlarına Düşkün Olması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 13.Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemli	<i>F</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	34	6,8
Katılmıyorum	156	31,1
Kararsızım	16	3,2
Katılıyorum	235	46,9
Tamamen Katılıyorum	60	12,0
Toplam	501	100,0

“Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemli” yargısına katılımcıların %46,9’u “katılıyorum”, %12,0’si “tamamen katılıyorum” cevaplarını vererek büyük çoğunluğun evleneceği kişinin aile bağlarına düşkün olması noktasında olumlu cevap verdiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %3,2’si “kararsız”, %6,8’i “kesinlikle katılmıyorum” ve %31,1’i “katılmıyorum” yanıtlarını vermiştir.

Tablo 3.17: Çevremdeki İnsanların Farklı Dilleri Konuşmaları Benim İçin Sorun Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 14.Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	194	38,7
Katılmıyorum	201	40,1
Kararsızım	15	3,0
Katılıyorum	78	15,6
Tamamen Katılıyorum	13	2,6
Toplam	501	100,0

“Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil” yargısına katılımcıların %38,7’si “Kesinlikle katılmıyorum” ve %40,1’i “katılmıyorum” cevaplarını vererek %78,8 gibi büyük bir kesim farklı dillerin konuşulmasından rahatsız olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca %3,0’ü “kararsız”, %15,6’sı “katılıyorum” ve %2,6’sı “tamamen katılıyorum” cevabını vermiştir. Bu durumda katılımcıların $\frac{1}{4}$ ‘ü farklı dillerin konuşulmasından rahatsızlık duymadığını dile getirirken büyük çoğunluk bu durumdan rahatsızlık duymaktadır.

Tablo 3.18: Politik ve Siyasi konulara Olan İlgi Düzeyimin Başkalarını Rahatsız Etmesi Benim İçin Sorun Değil Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 15.Politik ve siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi beni için sorun değil	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	101	20,2
Katılmıyorum	203	40,5
Kararsızım	33	6,6
Katılıyorum	138	27,5
Tamamen Katılıyorum	26	5,2
Toplam	501	100,0

“Politik ve siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi benim için sorun değil” yargısına katılımcıların %40,5’i “katılmıyorum” ve %20,2’si “kesinlikle katılmıyorum” cevabını vermiştir. Ayrıca %6,6’sı “kararsızım”, %27,5’i “katılıyorum” ve “%5,2’si “tamamen katılıyorum” cevabını vermiştir.

Tablo 3.19: Evleneceğim Kişinin Dindar Olması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 16.Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemli	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	30	6,0
Katılmıyorum	215	42,9
Kararsızım	37	7,4
Katılıyorum	181	36,1
Tamamen Katılıyorum	38	7,6
Toplam	501	100,0

“Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemli” yargısına katılımcıların %42,9’u “katılmıyorum” ve %6,0’sı “kesinlikle katılmıyorum” cevaplarını vererek Almanya’daki kadınların çoğunluğunun eş tercihinde din kavramını ikinci plana koydukları görülmektedir. Ayrıca %7,4’ü “kararsızım”, %36,1’i “katılıyorum” ve %7,6’sı “tamamen katılıyorum” cevabını vermiştir.

Tablo 3.20: Almanya’da Yaşadığım Dinin İslam Olması Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 17. Almanya’da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemli	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	22	4,4
Katılmıyorum	125	25,0
Kararsızım	46	9,2
Katılıyorum	254	50,7
Tamamen Katılıyorum	54	10,8
Toplam	501	100,0

“Almanya’da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemli” yargısına katılımcıların %50,7’si “katılıyorum”, %10,8’si “tamamen katılıyorum” cevaplarını vererek %61,5 çoğunluğun olumlu cevap verdiği dinlerinin İslam olması konusunda özverili yaklaşım sergilediği görülmektedir. Ayrıca %9,2’si “kararsızım”, %25,0’i “katılmıyorum” ve %4,4’ü “kesinlikle katılmıyorum” yanıtlarını vermiştir. Almanya’da yaşayan Türk kadınlarının kendi dinlerinin İslam olması hususunda tutumlu oldukları görülmektedir.

Tablo 3.21: Eş Tercihimde Ailemin Onayı Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 18. Eş tercihimde aile onayı	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	22	4,4
Katılmıyorum	171	34,1
Kararsızım	22	4,4
Katılıyorum	244	48,7
Tamamen Katılıyorum	42	8,4
Toplam	501	100,0

“Eş tercihimde ailemin onayı benim için önemli” yargısına katılımcıların %48,7’si “katılıyorum” ve %8,4’ü “tamamen katılıyorum” cevaplarına vererek büyük çoğunluğun olumlu cevap verdiği görülmektedir. %4,4’ü “kararsızım”, %34,1’i “katılmıyorum” ve %4,4’ü “tamamen katılmıyorum” yanıtını vermiştir.

Tablo 3.22: Farklı Kimliklere Sahip Bireylerin Sorunsuz Yaşamaları Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 19. Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşamaları benim için önemli	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	12	2,4
Katılmıyorum	57	11,4
Kararsızım	22	4,4
Katılıyorum	241	48,1
Tamamen Katılıyorum	169	33,7
Toplam	501	100,0

“Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşamaları benim için önemli” yargısına katılımcıların %48,1’i “katılıyorum”, %33,7’si “tamamen katılıyorum” cevaplarını vererek %81,8 gibi büyük çoğunluğun uyum çerçevesinde yaşamak istedikleri görülmektedir. %11,4’ü “katılmıyorum”, %2,4’ü “kesinlikle katılmıyorum” ve %4,4’ü “kararsızım” yanıtlarını vermiştir.

Tablo 3.23: Ülkemden Gurur Duyma, bir Vatandaş Olarak Övünme Duygusu Benim İçin Önemli Sorusuna İlişkin Sonuçlar

Madde 20. Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemli	<i>f</i>	%
Kesinlikle katılmıyorum	7	1,4
Katılmıyorum	9	1,8
Kararsızım	19	3,8
Katılıyorum	135	26,9
Tamamen Katılıyorum	331	66,1
Toplam	501	100,0

“Ülkemle gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemli” yargısına katılımcıların %66,1’i “tamamen katılıyorum” ve %26,9’u “katılıyorum” cevaplarını vererek %93 gibi çok büyük çoğunluğun Türk olmaktan, ülkesiyle gurur duyma ve övünme duygusunun yüksek olduğu görülmektedir. Çok uzun yıllar Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların ülkelerine olan bağlarının kuvvetlendiği ve zaman içerisinde de azalmadığı bilakis arttığı görülmektedir. %3,8’i “kararsızım”, %1,8’i “katılmıyorum” ve %1,4’ü “ kesinlikle katılmıyorum” cevabını vermişlerdir.

3.3.2. Kimlik Algısı Ölçeğinin Geneli ve Alt Faktörlerden Alınan Puanlara Ait Betimsel Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcılara uygulanan Kimlik Algısı ölçeğinden elde edilen ölçme sonuçlarına ait betimsel istatistikler Tablo 3.24’te verilmiştir.

Tablo 3.24: Katılımcıların Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt Faktörlerinden Aldıkları Puanlara Ait Betimsel İstatistikler

Faktörler	<i>N</i>	Min.	Mak.	\bar{X}	<i>Ss</i>
Kimlik Algısı	501	24,00	88,00	58,19 (3,23)	9,43
Kolektif Kimlik Algısı	501	12,00	49,00	29,79 (2,98)	7,06
Kültürel Kimlik Algısı	501	12,00	40,00	28,39 (3,55)	4,37

Tablo 3.24’te görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınların ölçeğin genelinden aldıkları minimum puan 24 iken maksimum puan 88 ve ortalama puan \bar{X} = 58,19 (3,23) dur. Elde edilen bulgular Almanya’da yaşan gurbetçi kadınları genel kimlik algısı düzeylerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin alt boyutları dikkate alındığında, kadınları kolektif kimlik alt boyutunda aldıkları ortalama puan $\bar{X}= 29,79$ (2,98) dur. Elde edilen bulgular kadınların kolektif kimlik algılarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin kültürel kimlik alt boyutu dikkate alındığında, kadınların aldıkları ortalama puan $\bar{X}= 28,39$ (3,55) dur. Elde edilen bulgular kadınların kültürel kimlik algısı düzeylerinin kolektif kimlik algısı ve genel kimlik algısı düzeylerinden yüksek olduğunu göstermektedir.

3.2.3. Kimlik Algısının Katılımcıların Yaşadıkları Şehirlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Kimlik Algı düzeylerinin yaşadıkları şehirlere göre farklılık gösterip göstermediği hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.25’de verilmiştir.

Tablo 3.25: Katılımcıların Kimlik Algısı Ölçeği ve Alt Faktörlerinden Aldıkları Puanlara Ait Betimsel İstatistikler

Faktörler	Yaşanan Şehir	N	\bar{X}	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	Münih	170	58,06	2-498	3,08	0,047*	1>3 2>3
	Bremen	184	59,39				
	Berlin	147	56,82				
Kolektif Kimlik Algısı	Münih	170	30,27	2-498	5,02	0,007*	1>3 2>3
	Bremen	184	30,58				
	Berlin	147	28,27				
Kültürel Kimlik Algısı	Münih	170	27,79	2-498	2,57	0,078	---
	Bremen	184	28,81				
	Berlin	147	28,55				

*p < 0,05; Kriterler: 1: Münih; 2: Bremen; 3: Berlin

Tablo 3.25’de görüldüğü üzere, Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların genel Kimlik Algısı düzeyleri ikamet ettikleri şehirlere göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(2-498)}= 3,08$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır (Bonferroni). Elde edilen bulgulara göre Münih ($\bar{X}= 58,06$) ya da Bremen’de ($\bar{X}= 59,39$) yaşayan katılımcıların genel kimlik algısı düzeyleri Berlin’de ($\bar{X}= 56,82$) yaşayan katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir.

Kolektif kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kolektif kimlik algısı düzeyleri yaşadıkları şehirlere göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(2-498)}= 5,02$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar

arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Münih ($\bar{X}=30,27$) ya da Bremen’de ($\bar{X}=30,58$) yaşayan katılımcıların kolektif kimlik algısı düzeyleri Berlin’de ($\bar{X}=28,27$) yaşayan katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir.

Kültürel kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kolektif kimlik algısı düzeyleri yaşadıkları şehirlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($F_{(2-498)}=2,57$; $p>0,05$). Elde edilen bulgular bu üç şehirde yaşayan kadın katılımcıların kültürel kimlik algı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

3.2.4. Kimlik Algısının Katılımcıların Doğdukları Yere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Kimlik Algı düzeylerinin yaşadıkları doğum yerlerine göre farklılık gösterip göstermediği hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.26’da verilmiştir.

Tablo 3.26: Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin *Doğum Yerlerine* Göre Karşılaştırılmasına ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Doğum yeri	N	\bar{X}	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	Türkiye	260	57,91	2-497	0,78	0,458	---
	Almanya	216	58,26				
	Diğer	24	60,41				
Kolektif Kimlik Algısı	Türkiye	260	29,58	2-497	2,50	0,083	---
	Almanya	216	29,69				
	Diğer	24	32,91				
Kültürel Kimlik Algısı	Türkiye	260	28,33	2-497	0,69	0,500	---
	Almanya	216	28,56				
	Diğer	24	27,50				

Tablo 3.26’da görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınları genel kimlik algısı ($F_{(2-497)}=0,78$; $p>0,05$) kolektif kimlik algısı ($F_{(2-497)}=2,50$; $p>0,05$) ve kültürel kimlik algısı ($F_{(2-497)}=0,69$; $p>0,05$) düzeyleri doğum yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, doğum yeri farklı olan kadınların kimlik algı düzeylerinin benzer olduğunu diğer bir ifade ile farklı yerde doğmuş olmanın kimlik algısını değiştirmedini göstermiştir.

3.2.5. Kimlik Algısının Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Kimlik Algı düzeylerinin eğitim durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.27’de verilmiştir.

Tablo 3.27: Katılımcıların Kimlik Algısı Düzeylerinin *Eğitim Durumlarına* Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Eğitim Durumu	N	\bar{X}	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	Okur Yazar Değil	25	56,68	5-495	1,60	0,159	
	Okur Yazar	37	56,59				
	İlköğretim	95	57,26				
	Lise	223	59,27				
	Üniversite	104	57,22				
	Lisansüstü	17	60,76				
Kolektif Kimlik Algısı	Okur Yazar Değil	25	30,60	5-495	1,49	0,191	
	Okur Yazar	37	29,59				
	İlköğretim	95	29,38				
	Lise	223	30,60				
	Üniversite	104	28,51				
	Lisansüstü	17	28,64				
Kültürel Kimlik Algısı	Okur Yazar Değil	25	26,08	5-495	5,40	0,000*	6>1 6>2 6>3 6>4
	Okur Yazar	37	27,00				
	İlköğretim	95	27,87				
	Lise	223	28,67				
	Üniversite	104	28,70				
	Lisansüstü	17	32,11				

*p < 0,05; Kriterler: 1: Ok. Yaz. değil; 2: Okuryazar; 3: İlköğretim; 4: Lise; 5: Üniversite; 6: Lisansüstü

Tablo 3.27’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınları genel kimlik algısı ($F_{(5-495)} = 1,60$; $p > 0,05$) ve kolektif kimlik algısı ($F_{(5-495)} = 1,49$; $p > 0,05$) düzeyleri eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, farklı eğitim düzeyinde olan kadınların genel kimlik algısı ve kolektif kimlik algısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kültürel kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kültürel kimlik algısı düzeyleri eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(5-495)} = 5,40$; $p < 0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar

arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre lisansüstü öğrenime sahip kadınların kültürel kimlik algısı düzeyleri; okuryazar olmayan, okuryazar ve lise mezunu kadınlardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Genel olarak kadınların eğitim düzeyleri arttıkça kültürel kimlik algısı düzeyleri de artmıştır.

3.2.6. Kimlik Algısının Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Kimlik Algı düzeylerinin gelir durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.28’de verilmiştir.

Tablo 3.28: Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin *Gelir Durumlarına* Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Gelir Durumu	N	\bar{X}	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	0-100	87	59,08	4-496	1,27	0,281	---
	101-500	40	57,15				
	501-1000	46	57,91				
	1001-2000	206	58,89				
	2001 üstü	122	56,81				
Kolektif Kimlik Algısı	0-100	87	31,34	4-496	2,97	0,019*	1>5
	101-500	40	28,20				
	501-1000	46	29,19				
	1001-2000	206	30,33				
	2001 üstü	122	28,53				
Kültürel Kimlik Algısı	0-100	87	27,73	4-496	0,81	0,520	---
	101-500	40	28,95				
	501-1000	46	28,71				
	1001-2000	206	28,55				
	2001 üstü	122	28,27				

*p < 0,05; Kriterler: 1: 0-100; 2: 101-500; 3: 501-1000; 4: 1001-2000; 5: 2001 ve üstü

Tablo 3.28’de görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınların genel kimlik algısı ($F_{(4-496)} = 1,27$; $p > 0,05$) ve kültürel kimlik algısı ($F_{(4-496)} = 0,81$; $p > 0,05$) düzeyleri gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, gelir düzeyi farklı olan kadınların genel kimlik algısı ve kültürel kimlik algısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kolektif kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kolektif kimlik algısı düzeyleri gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(4-496)} = 2,97$; $p < 0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar

arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre 0-100 Euro gibi düşük gelire sahip kadınların kolektif kimlik algı düzeyleri 2001 ve üstü Euro gelire sahip kadınlardan daha yüksektir.

3.2.7. Kimlik Algısının Katılımcıların Almanya’da Yaşadıkları Yıllara Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Kimlik Algı düzeylerinin Almanya’da yaşadıkları yıllara göre farklılık gösterip göstermediği hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.29’da verilmiştir.

Tablo 3.29: Katılımcıların Kimlik Algısı düzeylerinin Almanya’da Yaşadıkları Yıla Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Yıl	N	\bar{X}	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	0-10 yıl	27	60,44	5-495	1,14	0,348	---
	11-20 yıl	49	58,71				
	21-30 yıl	105	59,24				
	31-40 yıl	96	58,30				
	41-50 yıl	88	57,81				
	51 ve üstü	136	56,90				
Kolektif Kimlik Algısı	0-10 yıl	27	32,55	5-495	2,27	0,047*	1>5 1>6
	11-20 yıl	49	30,63				
	21-30 yıl	105	30,76				
	31-40 yıl	96	29,83				
	41-50 yıl	88	28,62				
	51 ve üstü	136	28,94				
Kültürel Kimlik Algısı	0-10 yıl	27	27,88	5-495	0,99	0,425	---
	11-20 yıl	49	28,08				
	21-30 yıl	105	28,48				
	31-40 yıl	96	28,46				
	41-50 yıl	88	29,19				
	51 ve üstü	136	27,96				

*p < 0,05; Kriterler: 1: 0-10; 2: 11-20; 3: 21-30; 4: 31-40; 5: 41-50; 6: 51 ve üstü

Tablo 3.29’da görüldüğü üzere, araştırma kapsamındaki gurbetçi kadınları genel kimlik algısı ($F_{(5-495)} = 1,14$; $p > 0,05$) ve kültürel kimlik algısı ($F_{(5-495)} = 0,99$; $p > 0,05$) düzeyleri Alman’da yaşadıkları yıllara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Elde edilen bulgular, kadınların Almanya’da yaşadıkları yıl farketmeksizin genel kimlik algısı ve kültürel kimlik algısı düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kolektif kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kolektif kimlik algısı düzeyleri Almanya’da yaşadıkları yıllara göre istatistiksel olarak anlamlı

şekilde farklılaşmıştır ($F_{(5-495)}= 2,27$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Almanya’da 0-10 yıl arası yaşayan kadın katılımcıların kolektif kimlik algısı düzeyleri Almanya’da 41-50 ve 51 ve üstünde yıl kalan katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Genel olarak kadın katılımcıların Almanya’da kaldıkları yıl arttıkça kolektif kimlik düzeyleri düşmüştür.

3.2.8. Kimlik Algısının Katılımcıların Buldukları Kuşaklara Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Araştırma kapsamında Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların Kimlik Algı düzeylerinin kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediği hesaplanmış ve elde edilen bulgular Tablo 3.30’da verilmiştir.

Tablo 3.30: Katılımcıların Kimlik Algısı Düzeylerinin Buldukları Kuşaklara Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Testi Sonuçları

Faktörler	Gelir Durumu	N	\bar{X}	sd	F	p	Fark
Kimlik Algısı	1.Kuşak	81	54,85	3-497	4,33	0,005*	2>1
	2.Kuşak	193	59,08				3>1
	3.Kuşak	127	58,96				4>1
	4.Kuşak	100	58,19				
Kolektif Kimlik Algısı	1.Kuşak	81	26,98	3-497	5,87	0,001*	2>1
	2.Kuşak	193	30,79				3>1
	3.Kuşak	127	30,18				4>1
	4.Kuşak	100	29,66				
Kültürel Kimlik Algısı	1.Kuşak	81	27,86	3-497	0,81	0,489	---
	2.Kuşak	193	28,28				
	3.Kuşak	127	28,78				
	4.Kuşak	100	28,53				

* $p < 0,05$; Kriterler: 1: 1. kuşak; 2: 2. kuşak; 3: 3.kuşak; 4: 4. kuşak

Tablo 3.30’da görüldüğü üzere, Almanya’da yaşayan gurbetçi kadınların genel kimlik algısı ($F_{(3-497)}= 4,33$; $p<0,05$) ve kolektif kimlik algısı ($F_{(3-497)}= 5,87$; $p<0,05$) düzeyleri buldukları kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmıştır ($F_{(2-498)}= 3,08$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre 2, 3 ve 4. kuşakta yer alan katılımcıların genel kimlik algısı ve kolektif kimlik algısı düzeyleri 1. kuşakta yer alan kadın katılımcılardan anlamlı şekilde daha yüksektir.

Kültürel kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kültürel kimlik algısı düzeyleri buldukları kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmamıştır ($F_{(3-497)}= 0,81$; $p>0,05$). Elde edilen bulgular Almanya’da yaşayan kadınların kuşak farketmeksizin kültürel kimlik algısı düzeylerinin orta düzeyde ve benzer olduğunu göstermektedir. Katılımcıların sorularına ilişkin “dört kuşak analiz sonuçları” tablo 3.31’de yer almaktadır.

Tablo 3.31: Katılımcıların Sorulara İlişkin Dört Kuşak Analiz Sonuçları

	Maddeler	Kuşak				
		I	II	III	IV	
Kolektif Kimlik Algısı	M1.	Aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm.	2,97	3,27	3,51	3,47
	M7.	Evleneceğim kişiyle aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir.	2,79	3,26	3,07	3,06
	M10.	Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer olmasına önem veriyorum.	2,88	3,30	3,05	3,17
	M12.	Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değildir.	2,69	2,94	2,85	2,48
	M13.	Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemlidir.	2,81	3,48	3,29	3,14
	M14.	Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil.	1,80	2,06	2,06	2,12
	M15.	Politik veya siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi benim için önemli değil.	2,34	2,61	2,57	2,66
	M16.	Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemlidir.	2,75	3,09	2,95	2,90
	M17.	Almanya’da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemlidir.	3,17	3,48	3,43	3,30
	M18.	Eş tercihimde ailemin onayı benim için önemlidir.	2,75	3,26	3,36	3,36
	Kolektif Kimlik Algısı Ortalama Puanı	2,70	3,08	3,01	2,97	
Kültürel Kimlik Algısı	M2.	Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değildir.	2,49	2,88	2,76	2,79
	M3.	Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir.	2,46	2,67	2,77	2,70
	M4.	Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemlidir.	3,72	3,62	3,87	3,76
	M5.	Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm.	2,83	3,18	3,40	3,49
	M8.	Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum.	3,43	3,48	3,52	3,50
	M11.	Almanya’da kendi milli ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemlidir.	4,11	3,96	3,81	3,92
	M19.	Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşaması benim için önemlidir.	4,12	3,94	4,05	3,91
	M20.	Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemlidir.	4,66	4,51	4,58	4,46
	Kültürel Kimlik Algısı Ortalama Puanı	3,48	3,53	3,60	3,57	
	Kimlik Algısı Ölçeği Genel Ortalama Puanı	3,09	3,30	3,30	3,27	

Tablo 3.31’de genel kimlik algısı alt boyutlarını içeren kolektif kimlik algısı ve kültürel kimlik algısı maddeleri tek tek ele alınmıştır. Kolektif kimlik algısına ilişkin sorular; M1, M7, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17 ve M18 olmak üzere toplamda on sorudan oluşmaktadır. M1. “aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm” sorusunda birinci kuşak 2.97 puanla daha az önem verirken üçüncü kuşağın

3,51 puanla aile ve akraba fikirlerine daha çok önem verdiği görülmektedir. M7. “evleneceğim kişiyle aynı dinden mezhepten olmak benim için önemlidir” sorusunun da ikinci kuşak en yüksek değeri almıştır. M10. “evleneceğim kişiyle kültürümün benzer olmasına önem veriyorum” sorusuna 3.30 gibi bir değerle ikinci kuşağın en yüksek değeri aldığı ve kültürel kimliğine en bağlı kuşağı oluşturduğu görülmektedir. M12. “hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değildir” sorusuna birinci kuşak 2.69’luk değerle olumsuz cevap verirken geriye kalan ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşaklar arasında hangi ülkede doğup büyüdüğü onlar için önemini kaybettiğini ve katılımcıların yıl ve doğduğu ülke farklılaştıkça ülke kavramına bağlılığın da azaldığı görülmektedir.

M13. “evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemlidir” sorusuna ikinci ve üçüncü kuşağın yüksek değerler alarak “değer” verdikleri görülmektedir. Birinci ve dördüncü kuşak daha düşük puanlar alarak evlilikte aile bağlarına düşkünlük noktasında daha esnek oldukları görülmektedir. Dördüncü kuşak olarak nitelendirdiğimiz ve 2000 yılı sonrası Almanya’da doğup büyüyen genç kuşağın bu soruya verdikleri yanıt doğrultusunda kültürel değerlerinden uzaklaşmaya başladıkları belirtilebilir. M14. “çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil” sorusuna ikinci ve üçüncü kuşak eşit puanlar alarak bu durumdan rahatsız olmadıklarını dile getirmektedir. Farklı dillerin konuşulmasından en fazla rahatsızlık duyduğunu dile getiren birinci kuşak, Almanya’ya ilk giden Türkiyeli göçmen kadınlar grubunu oluşturması, daha öncesinden Almanca ve diğer dillerle bir yakınlıklarının olmaması birinci kuşağın dil konusunda problem yaşamalarına neden olmuştur. Dördüncü kuşağın Almanya’da eğitim alması, okul sürecinde birçok dil ve dine mensup toplumlarla tanışması, aile içinde karma dile ağırlık verilmesi, okul sürecinde Almanca eğitim almaları dördüncü kuşağın Türkçe dilde yetersiz kalmasını ve Almanca ’ya daha vakıf olmalarını sağlamıştır.

M15. “politik veya siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi benim için önemli değil” sorusuna bütün kuşaklar birbirlerine yakın cevaplar vermiştir. Elde edilen analiz değerleri doğrultusunda Almanya’da yaşayan kadın göçmenlerin politik ve siyasi konulara yaklaşımları kuşaklar arasında farklılıklara yol açmamıştır. M16. “evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemlidir” sorusuna ilişkin en yüksek değer 3,09 ile ikinci kuşak 2,95 ile üçüncü kuşak ve 2,90

ile dördüncü kuşak olduğu görülmektedir. Birinci kuşak dışında diğer kuşaklar arasında yıllara göre Türkiyeli göçmen kadınların kimliksel bazda değişim ve dönüşüm yaşadıkları görülmektedir. Kuşaklar arasındaki kimliksel değişim yıllara göre yavaş bir şekilde gerçekleşmektedir. M17. “Almanya’da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemlidir” sorusunda en yüksek ortalamayı ikinci ve üçüncü kuşak almıştır. Almanya’da yaşadıkları dinin İslam olması noktasında en hassas kuşağın ikinci kuşak olduğu da görülmektedir. M18. “eş tercihimde ailemin onayı benim için önemlidir” sorusuna ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak birbirlerine yakın cevaplar vermiştir. Kolektif kimlik algısı ortalama puanında kuşaklar arası farklılık incelendiğinde, kolektif kimlik algısı düzeyinin en yüksek olduğu kuşağın 3,08’lik algı ortalaması ile ikinci kuşak olduğu görülmektedir. İkinci kuşaktan dördüncü kuşağa doğru kolektif kimlik algısında düzenli düşmeler yaşanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Türkiyeli göçmen kadınların Almanya’da yaşadıkları yıl, nerede doğup büyüdüğü ve içinde yaşadıkları çevre kadınların kolektif kimlik algısında değişimlere yol açmıştır.

Kültürel kimlik algısını ölçmeye ilişkin sorular; M2, M3, M4, M5, M8, M11, M19 ve M20 olmak üzere toplamda sekiz sorudan oluşmaktadır. M2. “birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değil” sorusuna birinci kuşak 2,49 değer ile kendilerini birden fazla kültüre ait hissetmenin önemli olmadığını belirtmişlerdir. İkinci kuşak 2,88 değer ile farklı kültürlere ait olmanın kendileri için önemini vurgulamışlardır. Üçüncü ve dördüncü kuşaktaki katılımcılar ise eşit puan almışlardır. M3. “Kendimi alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemlidir” sorusunda birinci ve ikinci kuşak düşük puanlar alarak kendilerini Alman toplumuna ait hissediyor olmanın onlar için daha az önemli olduğu, üçüncü ve dördüncü kuşak için daha çok önem arz ettiği varsayımı öne çıkmaktadır.

M4. “Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemlidir” sorusuna ilişkin bütün kuşaklar arasında birbirine yakın değerler elde edilmiştir. Kuşak fark etmeksizin Almanya’da yaşanan İslamofobi ve diğer ırkçı saldırılarında yaş ve yıl farketmeksizin önem arz ettiği görülmektedir. M5. “evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm” sorusuna 2.83 değer ile birinci kuşağın en az önem verdiği görülmüştür. Birinci kuşak eğitimden ziyade karakter ve kişilik gibi kavramları ön planda tuttuklarını açıklamışlardır. İkinci kuşak 3,18 üçüncü kuşak 3,40 ve dördüncü kuşak 3,49 ile

piramidin en üst halkasında yer almaktadır. Almanya'daki Türkiyeli göçmen kadınların eş tercihinde eğitim düzeylerinin kendileri ile denk olmasına önem vermekle beraber kadın katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe karşı cinsten kendilerini geliştirmeleri noktasında seçici davrandıkları sonucuna da varılmıştır. M8. “Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum” sorusunda birinci kuşak 3,43 ile en düşük değere sahiptir. Birinci kuşak kültürel farklılıkları öğrencilerin akademik başarıları için çok gerekli görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. İkinci, üçüncü ve dördüncü kuşağın yakın değerler aldığı ve kuşak arasında anlamlı farklılıklar yaratmamıştır.

M11. “Almanya’da kendi milli ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemlidir” sorusunda birinci kuşağın en yüksek milli ve kültürel değere sahip olduğu görülmüştür. Milli ve kültürel değer noktasında bütün kuşaklar için önem arz ettiği kanısına varılmıştır. M19. “farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşaması benim için önemlidir” sorusun da birinci ve üçüncü kuşak ortak düşünceler taşımaktadır. Ayrıca ikinci ve dördüncü kuşağın da yakın cevap verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu soruya ilişkin kuşaklar arasında herhangi bir ayrışmaya rastlanmamakla beraber birinci kuşağın kültürel uyum noktasında daha duyarlı olduğu söylenebilir. M20. “ülkemden gurur duyma bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemlidir” sorusunda birinci kuşak 4,66’lık değer ile ilk sırada yer almaktadır. Birinci kuşağın Türkiye’de doğması, büyümesi, kendi ana vatanlarından uzun yıllar uzakta hasret çekmeleri birinci kuşağın Türkiye için en büyük özlemi barındıran yaş grubunu temsil ettiği söylenebilir. İkinci ve üçüncü kuşağın birbirlerine yakın değerlere sahip olduğu, dördüncü kuşağın 4.46’lık değer ile kendi kültürel kimlik algısından uzaklaşan kuşağı temsil ettiği sonucuna varılmıştır.

“Kültürel kimlik algısı ortalama puanı”nda birinci ve ikinci kuşağın kültürel kimlik algılarının en düşük olduğu, 3,60 değer ile üçüncü kuşağın kültürel kimlik algısının en yüksek olduğu, üçüncü kuşaktan dördüncü kuşağa doğru kültürel kimlik algısında azalma yaşandığı görülmektedir. “Kimlik algısı ölçeği genel ortalama puanı”na baktığımızda; 3,09 puan ile birinci kuşağın genel kimlik algısının en düşük seviyede olduğu görülmektedir. İkinci ve üçüncü kuşak 3,30’luk değer ile aralarında fark olmadığı, bu iki kuşak arasında genel kimlik değişimi aynı oranda değişime uğramaktadır. Dördüncü kuşakta ise 3,27’ değer ile kimlik algısında değişim

yaşanmaya başladığı birinci kuşaktan sonra ikinci ve üçüncü kuşağın ortalama değişimleri aynı düzeyde ilerlediği ve dördüncü kuşaktan sonra kimlik değişimi ve kimlikten yavaş yavaş kopmalar görülmeye başlamıştır.

SONUÇ

Bundan tam altmış yıl önce resmi kurum ve kuruluşlar tarafından imzalanan işgücü antlaşması ile başlayan göç, Türkler için önemli bir süreç olarak tarihteki yerini almıştır. Beşinci kuşağın oluşmaya başladığı Almanya, Türklerin en yoğun yaşadığı ikinci anayurdu olarak nitelendirilebilecek konuma gelmiştir. Şüphesiz ki altmış yıl önce ne Almanya ne de Türkiye sürecin bu şekilde ilerleyeceğini kestirememişken sürecin aktörü konumunda bulunan işçiler de gelecekleri noktayı öngörememişlerdir. Almanya savaş sonrasında endüstri ülkesi olma hedefine en ucuz işgücüyle ulaşmayı; Türkiye ise kalkınma planları çerçevesinde işsizlik olgusunu azaltmayı döviz transferleriyle bütçe açıklarını kapatmayı ve yerli sanayiye oluşturmayı amaçlamıştır. Almanya'ya göç eden işçiler, elde edecekleri maddi birikimlerle memleketlerinde yaşam standartlarını artırmaya yönelik kısa süreli kazanç motivasyonu ile göç sürecine katılmışlardır. Amaçlanan hedefin öngörülen zamanda gerçekleşmemiş olması, tarafların ekonomik çıkarlarının temini için geri dönüşleri sürekli ertelemeleri rotasyon sisteminin uygulanmasına engel olmuştur. İlk etapta sistematik bir rota izleyen göç hareketliliği, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin neden olduğu ekonomik sorunları gerekçe gösteren Almanya'nın işçi ithalini durdurma kararı alması nedeniyle görece yavaşlamıştır. Ayrıca 1970'li yıllar, işgücü göçünün demografik yapısındaki değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Almanya, endüstride ihtiyaç duyduğu düşük ücretli, el becerisine dayalı, bedensel emek işleri için kadın işgücü ithalini başlatmıştır. İşgücü göçünün başlangıcında 173 olan kadın işçi sayısı, 1968'den sonra hızla ivme kazanmaya başlamış ve 1974 yılına gelindiğinde 160.000'e yükselerek toplam işçilerin çeyrek

oranına ulaşmıştır. Almanya’da demografik değişime etkisi sınırlı olan kadın işçilerden yine aynı döneme damga vuran ve kayıtlara geçen aile birleşmeleri, Almanya’daki Türk nüfusunu 1980’li yıllara kadar bir milyonun üzerine taşınmasına katkı sunmuştur. Bu nedenle aile birleşmeleri, Türk nüfusunun kalıcılığa sürecine girmesi noktasında en büyük etkenler arasında gösterilmektedir.

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda, kadın göçmenlerin 1970’li yıllardan sonra görünürlüğünün artmaya başladığı söylenebilir. Aile birleşimi yoluyla Almanya’ya kadın göçünün gerçekleşmesi ve kadının iş sektöründe yer alması, cari toplumsal yapıyı sarsmıştır. Göç sonrasında yeni bir yaşama geçişle birlikte, alışkın olunan rollerden sıyrılarak, günlük yaşamda daha farklı rollere sahip olan kadınlar, bu süreçten en çok etkilenenlerdir. Almanya’da yaşamlarını idame ettirmeye çalışan Türkiyeli kadınlara yönelik alan araştırmasını içeren bu çalışmada, Türklerin kültürel ve kolektif kimliklerine dair incelemelere yer verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Almanya’ya yapılan göçlerin bireyler üzerinde kültürel ve yaşamsal etkileri, kadın göçmenler üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmından önce göç sürecine ilişkin teorik çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle göçe ilişkin kavramsal tanımlara, göç teorilerine daha sonrada 1961 yılında Ankara Antlaşması ile yaşanan göçün belirli teorik kısımlarına yer verilmiştir.

Göçü anlamaya ve açıklamaya yönelik dönemsel birçok teorik yaklaşım geliştirilmiştir. Teorik yaklaşımların uluslararası göçü açıklamada ilk dönemlerde ekonomik temelli bir bakış açısına sahip olduğu bilinmektedir. Ravenstein’in göç yasalarından başlayarak kaynak ülke şartlarının itici faktörlerine odaklanıldığı, buna karşın hedef ülkenin çekici özelliklerine yer verildiği bu çalışmalar, göçmenlerin maddi ihtiyaçlar nedeniyle göç ettikleri hipotezini savunmaktadır. Bu noktada gidilecek yerin mesafesinin de hesaba katıldığını eklemek gerekmektedir. Göçün nedenleri üzerine odaklanan teorik çalışmalar, ilerleyen yıllarda göçün işgücü piyasasına etkilerini inceleyen çalışmalarla birlikte yeni bir evreye girmektedir. Göçmenlerin gittikleri ülkenin emek piyasasında neden olduğu değişiklikler ve yine göçmenlerin kendi ülke ekonomileri açısından taşıdığı önem öne çıkartılmaya başlanmaktadır. Uluslararası göçün teorik çerçevesi son yıllarda ise ağ teorileri üzerinden belirlenmeye çalışılmaktadır. Göçmenlerin hedef ülke ile kaynak ülke arasında ağlar kurduğu, yeni göç dalgalarını tetiklediği ve hatta aslında göçü kalıcılaştırdığı, ulus devlet sürecinde ulus-ötesi ilişkiler kurarak hem ev sahibi

ülkelerde hem de kendi ülkelerinde yeni siyasal ve sosyal alanlar oluşturduğu göz önüne alınmaktadır.

Bir inşa ürünü olan kimliğin oluşum evresinde var olan benimsenmiş aidiyetler kadar farklılıkların da rolü yadsınamayacak derecede önemlidir. Belirtilen farklılar “öteki” kavramına şekil veren mahiyettedir. “Ben” kimliğinin sınırlarını oluşturmak, bu sınırları belirleyebilmek için ihtiyaç duyulan “öteki” kişinin, bireysel ve kolektif kimliğinin inşasında bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimlik inşasında temel odak noktasının merkezinde yer alan “öteki” kavramı, kimliğin toplumsallığını belirtmektedir. Bireyin dünyaya gelmesiyle, dış mekânda önceden belirlenmiş toplumsal ve kültürel değerler hazır bulunmaktadır. Bu değerler içerisinde etnisite, ırk, milliyet, kültür, din gibi kavramlar yer almaktadır. Belirlenmiş değerler mevcut olsa da, söz konusu olan yapılar asla durağan değildir. İçerisinde bulunan gezegenin çarkları döndükçe, içinde var olan parçacıklar da asla durağan olmamakta; aksine devamlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde hareketliliğine devam etmektedir. Bu dönüşümü sağlayan etkenlerin başında da toplumların yaşadıkları, siyasal ve ekonomik nedenler yer almaktadır. Göç süreci ve kimlik de yaşanan bu değişim/dönüşüm sürecinde tetikleyici mekanizma rolünü gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Kimlik ve göç tartışmaları, küreselleşme süreciyle birlikte bir okuma yapmayı gerekli kılmaktadır. Küreselleşme bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim ve etkileşimin daha hızlı gerçekleşmesi noktasında bir nevi köprü görevi görmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile “küresel köy” haline gelen günümüz dünyasında ülkeler arasında yaşanan bilgi alışverişi hızla yayılmaya başlamıştır. Gelişen iletişim teknolojileri ve ulaşım olanakları “zaman” ve “mekân” kavrayışında anlam değişmelerini tetiklemiş, bu durum da kimlik ve göç süreçlerini büyük oranda dönüştürmüştür. Küreselleşmenin kimliğe etkisi bakımından düşünüldüğünde, sürecin parçayı ön plana çıkaran bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Küreselleşmenin getirmiş olduğu yeni anlayışlar, toplumun var olan geleneksel yapısı ile uyumlanmamaktadır.

Bu çalışmada asıl amaç, 1961-2020 yılları arasında Almanya’ya giden ve orada yaşayan Türkiyeli kadın göçmenlerin kimliksel değişim ve dönüşümlerini araştırmaktır. Alan araştırmasına dair analiz sonuçlarına üçüncü bölümde yer verilmiştir. Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların, kimliksel değişim ve

dönüşümlerine dair sorulara Almanya'nın Bremen, Berlin ve Münih şehirlerinde yapılan ankette yer verilmeye çalışılmıştır. Almanya'nın üç farklı şehrinde gerçekleştirilen çalışmada, Türk kadınlarının ekonomik düzeyi, eğitim düzeyi gibi çeşitli demografik değerler üzerinden inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Böylelikle demografik bulgular ve Almanya'da yaşayan dört kuşak Türkiyeli kadınlar arasında gerçekleşen kimliksel değişim ve dönüşüme yanıt aranmaya çalışılmıştır

Çalışmanın ilk ve ikinci bölümlerinde kavramsal ve kuramsal çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda göç ve kimlik kavramları irdelenmiş, ilgili literatür taraması yapılmıştır. Küreselleşmenin göç ve kimliğin oluşum, değişim/dönüşüm süreçlerine etkileri, Türkiye'den Almanya'ya göçün nedenleri ve göç politikaları birlikte ele alınarak konu detaylandırılmıştır. Çalışmanın son bölümü ise alan araştırmasında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında Münih'te 170, Bremen'de 184 ve Berlin'de 147 olmak üzere toplam 501 kadın katılımcı ile yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kimlik algısını ölçmeye dayalı oluşturulan alt boyutlardan kolektif kimlik ve kültürel kimlik algıları incelendiğinde elde edilen analiz sonucunda Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların "genel kimlik algısı" düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmektedir. Alt boyutlara bakıldığında kadınların kültürel kimlik algısı düzeylerinin; kolektif kimlik algısı ve genel kimlik algısı düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların kültürel kimlik algısı düzeylerinin yüksek olması, Almanya'da yaşayan Türkiyeli kadınların öz değerlerinden kopmadıklarını göstermektedir. Katılımcıların kimlik algısı düzeyleri, yaşadıkları şehirlere göre karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde Münih'in genel kimlik algısı düzeyinin Bremen ve Berlin'e oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, ilgili şehirlerin genel politik görüntüsüyle bağlantılı bir sonuç vermiştir. Zira Münih'in Bremen ve Berlin'e göre daha kapalı bir toplum olduğu ve bu nedenle de farklılıklara karşı görece önyargılı davranıldığı yönündeki genel algıyı desteklemiştir. Genel kimlik algısının alt boyutları arasında yer alan kolektif kimlik algısı da, katılımcıların yaşadıkları illere göre farklılaşmaktadır. Elde edilen sonuçlar neticesinde Münih ya da Bremen'de yaşayanların kolektif kimlik algısı, Berlin'de yaşayanlara göre daha yüksektir. Kültürel kimlik algısında ise şehirler arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamaktadır. Katılımcıların kimlik algısı düzeylerinin doğdukları şehirlere

göre karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçlarında, Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların genel kimlik algısının alt boyutlarından, kolektif ve kültürel kimlik algılarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında Almanya’da yaşanan İslam düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık vb. birçok neden sıralanabilmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre kimlik algısı düzeyleri karşılaştırıldığında da genel kimlik algıları ve kolektif kimlik algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamaktadır. Farklı eğitim düzeyine sahip kadınların genel kimlik ve kolektif kimlik algı düzeylerinde farklılık görülmezken kültürel kimlik algısında “eğitim” seviyesinin bireyler arasında farklılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda yüksek lisans mezunu kadınların kültürel kimlik düzeyleri: “okuryazar olmayan”, “okuryazar” ve “lise” mezunlarına göre farklılık göstermektedir.

Katılımcıların kimlik algısı düzeylerinin “gelir durumlarına” göre karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde ise, Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların genel kimlik algısı ve kültürel kimlik algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Lakin kolektif kimlik algısının alt boyutu dikkate alındığında: kolektif kimlik algısı düzeyleri, gelir durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla gruplar arasında gerçekleştirilen çoklu karşılaştırma testi neticesinde, aylık geliri 0-100 Euro aralığındaki kadınların kolektif kimlik algılarının, 2001 Euro ve üstü gelire sahip kadınlarınkinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Almanya’da yaşayan kadınların kimlik algısı düzeylerinin “Almanya’da yaşadıkları yıllara göre” farklılık gösterip göstermediği yönünde yapılan araştırmalar sonucunda, kadınların genel kimlik algısı ve kültürel kimlik algısı düzeylerinin Almanya’da yaşadıkları yıllara göre anlamlı farklılıklar oluşturmadığı görülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde, Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların Almanya’da yaşadıkları süre fark etmeksizin genel kimlik ve kültürel kimlik algı düzeylerinin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bunun en büyük sebepleri arasında: Almanya’da yaşayan ebeveynlerin kültürlerinden kopmak istememesi, Almanya’daki Türklerin birbirlerine yakın yerleşim alanlarını tercih etmesi, akrabalık ilişkilerinin devam etmesi, yaşanan ırkçı saldırılar vb. sebepler sıralanabilir. Kolektif kimlik alt boyutu incelendiğinde, kadınların Almanya’da yaşadıkları yıllar neticesinde farklılaşmalar görülmektedir. Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan analizler neticesinde,

Almanya’da 0-10 yıl arasında yaşayan katılımcıların 41-50 ve 51 yıl üstünde yaşayanlara nazaran kolektif kimlik algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel anlamda Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların Almanya’da yaşadıkları süre arttıkça kolektif kimliklerini kaybettikleri görülmektedir. Katılımcıların kimlik algısı düzeylerinin “buldukları kuşaklara göre” karşılaştırılmasına yönelik yapılan alan araştırmasında, Almanya’da yaşayan Türkiyeli kadınların genel kimlik algısı ve kolektif kimlik algısı düzeyleri arasında farklılığa rastlanmaktadır. Farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan karşılaştırma analizi neticesinde; ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşakta yer alan katılımcıların genel kimlik algısı ve kolektif kimlik algısı düzeylerinin, birinci kuşakta yer alan kadın katılımcılardan anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmaktadır. Birinci kuşağın uzun yıllar Almanya’da yaşamlarını idame etmesi, anket aşamasında ulaşılan birinci kuşak kitlenin daha çok sosyal hayatlarına düşkün olmaları, çalışma hayatında aktif rol almış kadın kitleden oluşmaları genel kimlik algısı ve kolektif kimlik algısı düzeyinde değişimden en çok etkilenen kuşak olmalarında en büyük etkenler arasında sıralanabilir. Kültürel kimlik algısı alt boyutu dikkate alındığında, katılımcıların kültürel kimlik algısı düzeyleri buldukları kuşaklara göre farklılaşmamaktadır.

Genel olarak Almanya’da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların “kolektif kimlik algısı ortalama puanı” incelendiğinde, birinci kuşağın 2,70’lik değer ile kolektif kimlik algı düzeyi en düşük olan grubu oluşturduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebinin; ilk kuşak olarak gittikleri Almanya’da yaşadıkları tüm süreçlerde büyük ölçüde yalnızlık ve yabancılık duygusu yaşamalarının yattığı düşünülmektedir. İkinci kuşak kadınlar, araştırmada 3,08’lik değer ile “kolektif kimlik algısı ortalama puanı” en yüksek kuşağı temsil etmektedir. Kolektif kimlik algısı ortalama puanı baz alınarak Türkiyeli kadın göçmenlerin ikinci kuşaktan dördüncü kuşağa doğru kolektif kimliklerinde düzenli bir düşüş gözlemlenmektedir.

Kültürel kimlik algısı ortalama puanına bakıldığında, kolektif kimlikten farklı olarak dalgalanmalar gözlemlenmektedir. Kolektif kimlik algısı ortalama puanına ilişkin sonuçlar neticesinde, birinci kuşak 3,48, ikinci kuşak 3,53, üçüncü kuşak 3,60 ve dördüncü kuşak 3,57’dir bu değerler sonucunda en düşük ortalamanın birinci kuşakta yer aldığı görülmektedir. Kuşaklar arasında kolektif kimlik algısı bakımından birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen veriler

doğrultusunda “kültürel kimlik algısı ortalama puanında” kültürel kimlik bazında kuşaklar arası düzenli bir düşüş olmadığı görülmektedir.

Son olarak “kimlik algısı ölçeği genel ortalama puanına” baktığımızda birinci kuşağın 3,09'luk değer ile en düşük ortalama grubuna sahip olduğu görülmektedir. İkinci kuşak 3,30 ve üçüncü kuşak 3,30'luk ortalama ile kimlik algılarının aynı düzeyde ilerlediği bu iki kuşak arasında kimlik değişim ve dönüşüm bazında farklılıklara rastlanmamıştır. Dördüncü kuşağa bakıldığında 3,27'lik değer ile düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Kimlik algısı ölçeği genel ortalaması bazında ikinci ve üçüncü kuşaklarda kimlik bazda durağanlık görülürken dördüncü kuşakta genel ortalama hareketlilik oluştuğu ve ivmede düşüş yaşandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 1961-2020 yılları arasında Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik dönüşümlerinin ele alındığı bu çalışma, önemli verileri tespit etmiş bulunmaktadır. Almanya'nın üç önemli şehrinde yürütülen alan araştırması, kimliksel değişim ve dönüşümün farklı kuşaklar ve farklı kimlik düzeyleri arasında yaşandığını gözler önüne sermektedir. Ancak birlikte yaşamın doğal bir sonucu olarak görülebilecek bu durum, beşinci kuşağın oluşmaya başladığı Almanya'da Türklerin halen “göçmen” kavramıyla birlikte anılmasıyla da tezat teşkil etmektedir. Kalıcı olarak nitelendirilebilecek bir zaman aralığının geçmiş olmasına karşın Türklerin Almanya'da “göçmen” ya da “gurbetçi” olmadığını kabul edilmesinde yaşanan tereddütlerin, kimlik değişim ve dönüşümleri ile ilgili sürece de yön vereceği düşünülmektedir.

1961 yılında Ankara Antlaşması ile başlayan işgücü göçünün niteliği ve kapsamı, bu alanda araştırma yapmak isteyenler açısından önemli bir laboratuvar imkânı sunmaktadır. Türk vatandaşlarının Almanya'daki varlığına ilişkin tartışmaların ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen araştırmaların ilerleyen yıllarda da gündemdeki yerini koruyacağı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (3.Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abadan-Unat, N. (2017). *Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü. Yorum, Eleştiri, Öngörü*. *Türkiye'nin göç tarihi*, 14, s.259-76.
- Akdemir, E. ve S. Tekeli. (2017). "AB Mavi Kart Uygulamasının Türkiye İşgücü piyasasına olası etkileri". *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 75-101.
- Akıncı, A. ve S. Usta. (2016). "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 275-288.
- Altıntaş, İ. (2008). *Dış-göç ve Din: Almanyadaki Türklerin dini hayatına ilişkin sosyolojik bir çözümleme* (1.Baskı). İstanbul: Den Yayınları.
- Altunsoy, Ş. (2019). "Fakir Baykurt'un Almanya'da Yazdığı Eserlerinde Yurt Dışında Yaşayan Türklerin Dil, Kültür ve Eğitim Sorunları". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 43, 105-122.
- Arango, J. (2000). Explaining migration: a critical view. *International social science journal*, 52(165), 283-296.
- Arıcan, M. ve R. Bulut. (2020). "Avrupa'da Yaşayan Türkler'de Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği". *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 4(1), 66-80.
- Arıdıncı, S. (2015). *Almanya'daki Türkiye Kökenli Göçmen Kadınların Kimlik Algısı Üzerine Bir Alan Çalışması: Hessen Eyaleti Örneği*. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli.
- Arnold, M. D. (2016). *Queer Korea: Identity, Tradition, and Activism* (Doctoral dissertation, Master's thesis, Duke University).
- Arslantürk, Z. (2004). *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Ensar Yayınları.

- Aslan, A. (2018). Çok Kültürlülük ve Entegrasyon Tartışmaları Bağlamında Üçüncü Kuşağın Kimlik Algısı ve Din: Köln Örneği. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Samsun.
- Atar, Z. (2015). II. Abdülhamid Döneminde Alman Eğitim Gemilerinin Osmanlı Sularındaki Seyahatleri. *Journal of Modern Turkish History Studies/Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 53-77.
- Ayaz, M. F. (2016). Çokkültürlülük Algı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57).
- Aydemir, M. and A. Rotas. (2008). Introduction: Migratory Settings. *Thamyris/Intersecting* 19: 7–32.
- Aydemir, S. ve M. C. Şahin. (2017). “Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 28(3), 359-71.
- Aydın, S. (2009). *Türk kimliğinin yaratılması ve ulusal kimlik sorunu üzerine* (3.Basım). İstanbul: Özgür Üniversite.
- Aykaç, M. (2007). “Uluslararası göç: Kadınlar için tehdit fırsat ve yükler”. (*Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildiriler*, 01-02 Aralık 2007 “International Symposium on Migration and Women, 01-02 December 2007”), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s.28-250.
- Başay, A. C. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Benlik Yapısı ve Eş Seçme Kriterleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçlar*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Parçalanmış Hayat*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayraktar, R. (2016). “Ulus-ötesi Yurttaşlık Kimliğine Sahip Ahıskalı Türkler”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 279-288.
- Bell, S., S. Alves., E. S. de Oliveira and A. Zuin. (2010). Migration and land use change in Europe: A review. *Living Reviews in Landscape Research*, 4(2), 1-49.

- Bhabha, J. (2011). From citizen to migrant: The scope of child statelessness in the twenty-first century. *Children without a state: A global human rights challenge*, 1-42.
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bulut, S. (2009). “27 Mayıs 1960’tan günümüze paylaşılmayan Demokrat Parti mirası”. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 73-90.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., E. K. Çakmak., Ö.E. Akgün., Ş. Karadeniz ve F. Demirel. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Castles, S. ve M. J. Miller. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünya’da Uluslararası Göç Hareketleri*. Çev. Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cehajic, M. (2007). “Savaş Mağduru Bosnalı Kadınlar”. (Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildiriler, 01-02 Aralık 2007 “International Symposium on Migration and Women, 01-02 December 2007”), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2007, 28-250.
- Cerna, L. (2010) “The EU Blue Card: A Bridge Too Far?”, Fifth Pan European Conference on EU Politics, 23-26.
- Chambers, I. (2019). *Göç, Kültür, Kimlik*. Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Christensen, L. B., R. B. Johnson. and L. A. Turner. (2010). Qualitative and mixed methods research. *Research methods, design, and analysis (11th ed., pp. 360-387)*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Colombo, E. (2014). Living on the Move. In *Migration, Diaspora and Identity* (pp. 19-35). Springer, Dordrecht.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. Çev. Ferma Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Coşkun, H. (2004). “Kimlik Ölçeğinin Bir Türk Örnekleminde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Türk Psikoloji Yazıları*.
- Çağlar, A. (2011). *Türkiye'de Sığınmacılar: Sorunlar, Beklentiler ve Sosyal Uyum*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Çakır, M. (2012). “Türklerin Alman Kültüründeki İmajı”. *50*, 27-52.
- Çiftçi, K. (2007). “Tarih Kimlik ve Türkiye'nin Belleğinin Dış Politikası”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(1), 97-131.
- Dağhan, O. (2012). Göçün Tanımı, s.53-60. In: Türk-Alman İşgücü Anlaşmasının 50. Yılında Almanya Türkleri (Eds: Zehra Gülmüş). Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Sorunlarını Araştırma Merkezi Yayınları No:3.
- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 161- 176.
- Dedeoğlu S. (2014). Migrants, Work and Social Integration Women's Labour in the Turkish Ethnic Economy.
- Demir, Z. (2010). *Almanya'da yaşayan Türk kadınları: durumları, sorunları, din ve diyanet algıları*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Doty, R. L. (2003). *Anti-Immigrantism in Western Democracies: Statecraft, desire and the politics of exclusion*. Routledge.
- Douglas S. Massey. (1998). *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*.
- Düvell, F. (2005). *Illegal immigration in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Elnajjar, H. (1993). Planned emigration: the Palestinian case. *International migration review*, 27(1), 34-50.
- Eng, D. L. and S, Han. (2003). A Dialogue on Racial Melancholia. Loss: The Politics of Mourning. Ed. David L. Eng and David Kazanjian.
- Erbaş, S. (2013). *Göçün Yeniliğe Katkısı: Almanya'daki Türkler Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi. 1, 1-17.

- Erdem, A. (2019). *1950 Sonrası Türkiye'den Almanya'ya Dış Göçler*. Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, T., (2019). Kavramsal ve Kuramsal Açından Göç. (s.15-43). “Geçmişten Günümüze Göçler”, (Ed. Alaattin Aköz, Doğan Yörük, Haşim Karpuz). Konya Ticaret Odası, Konya Kitabı XVII.
- Erkayhan, Ş. (2008). 1960 Sonrası Almanya'da Türk Sanatçılar: Göç ve Kültürel Kimlik. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi
- Faist, T. (2003). Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar. (Çev. A. Gündoğan ve C. Nacar). Bağlam Yayınları. 208.
- Franck, D. (2005). International Organization for Migration. (2010). *World Migration Report*. International Organization for Migration.
- Friedman Thomas, L. (2000). *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği* Çev. Özsayar Elif. İstanbul: Boyner Holding Yayınları.
- Genel, M. (2014). Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki izdüşümü “Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a”. *Selçuk İletişim*, 8(3), 301-338.
- Gesley, J. (2017). Germany: The development of migration and citizenship law in postwar Germany. Law Library of Congress, Global Legal Research Center.
- Gezgin, M. F. (1991) “İşgücü Göçü Teorileri”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı 23.
- Gezgin, M.F. (1994). İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri. İstanbul: Fakülteler Matbaası
- Ghorashi, H. (2004). How Dual is Transnational Identity? A Debate on Dual Positioning of Diaspora Organizations. *Culture and Organization*, Vol. 10(4): 329- 335 .
- Gitmez, A. S. (1983). *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler Beklentiler Gerçekleşenler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Good, K. (2005). Patterns of politics in Canada's immigrant-receiving cities and suburbs: How immigrant settlement patterns shape the municipal role in multiculturalism policy. *Policy Studies*, 26(3-4), 261-289.
- Göç Platformu. (2011). Zorla Yerinden Edilenler için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Araştırma Raporu.

- Gül, S.U. (2010). Küreselleşme ve Kimlik, Yüksek Lisans Tezi.
- Güllüpinar, F. (2012). "Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).
- Gülmüş, Z., (2012). Türk Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya'da İletişim Dili Olarak Türkçe, (s.125-144). In: Türk-Alman İşgücü Anlaşmasının 50. Yılında Almanya Türkleri (Ed. Zehra Gümüş). Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Sorunlarını Araştırma Merkezi.
- Günay, E., D. Atılğan, ve E. Serin. (2017). *Dünya'da ve Türkiye'de göç yönetimi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 37-60.
- Gündoğmuş, B. (2018). *Göç, Din ve Siyaset Avrupa'da Milli Görüş* (7.Basım). İstanbul. Bilsam Yayınları.
- Gündoğmuş, B. ve A. Gayırnal. (2019). "Toplumsal Kabul Ve Uyum Süreci Bağlamında Suriyeli Göçmenler", *Journal of Academic Value Studies*, Vol: 5, Issue: 5; pp: 859-860 (ISSN: 2149-8598).
- Görgün, M. (2017). Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişkileri Ağının Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 1317-1327.
- Habermas, J. and İ. Aka. (1999). "Öteki" olmak, "öteki" yle yaşamak: siyaset kuramı yazıları. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi AŞ.
- Hair, J. F., W.C. Black., B. J. Babin., R. E. Anderson., and R. L. Tatham. (2006). *Multivariate Data Analysis: Pearson Prentice Hall. Upper Saddle River, NJ*, 1-816.
- Hall, S. (2000). Conclusion: The Multicultural Question. I Hesse, B (red). *Un/settled Multiculturalisms. Diaspora, Entanglements, Transruptions*.
- Hall, S. (2003). "Cultural Identity and Diaspora". In, JK Braziel and A Mannur. *Theorizing Diaspora*, 233-246.
- Hammar, T. (1992). Laws and policies regulating population movements: A European perspective. *International migration systems: A global approach*, edited by Mary M. Kritz, Lin Lean Lim, and Hania Zlotnik. New York: Oxford University Press.

- Hammar, T., G. Brochmann., K. Tamas ve T. Faist. (1997). *International migration, immobility and development: Multidisciplinary perspectives*. Routledge.
- Işıkkhan, B. (2013). Yarı Türk Yarı Alman Ailelerde Kültür Transferi Kimlik Algısı (Berlin Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Jennissen, R. P. W. (2004). *Macro-economic determinants of international migration in Europe*. Rozenberg Publishers.
- Kalantaryan, S. (2015) “Reforming the EU Blue Card as a Labour Migration Policy Tool?”, Migration Policy Centre Policy Brief, May (8): 1- 12.
- Karrenbrock, G. (2006). “Göç ve İltica”. (Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 8-11 Aralık 2005 “International Migration Symposium Communique, 8-11 December 2005”), Bildiriler Cilt 1, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2006, 163-205.
- Kastoryano, Riva. (2000). Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. ve F. Kentel. (2005). *Euro-Türkler, Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, İ. (2007). *Müslüman Amerikalılar: göç, kimlik ve entegrasyon*. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Kazgan, G. (2000). *Küreselleşme ve Ulus Devlet. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 125-126.
- Kemper, F. J. (1993). New trends in mass migration in Germany. *Mass Migration in Europe: The Legacy and the Future*. 257-274.
- Kılıç, T. (2006). “Bir İnsan Hakkı Olarak İltica”. (Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, 8-11 Aralık 2005 “International Migration Symposium Communique, 8-11 December 2005”), Bildiriler Cilt 1, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 163-205.
- Kılınc, İ. ve Akman, A. (2010) AB’de Entegre Sınır Yönetiminin Gelişimi ve AB Sürecinde Türkiye’nin Entegre Sınır Yönetimine Geçiş Çalışmaları, Türk İdare Dergisi, Sayı:467, 11.
- Knox, P.and S. Pinch. (2010). *Urban social geography: an introduction*. Routledge.

- Knox, P. L. And S.A. MARSTON. (2014). Human Geography: Places and Regions in Global Co 5.
- Koçak, Y. ve E. Terzi. (2012). *Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri*, Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3.
- Koser, K. and F. Laczko. (2010). World migration report 2010. *The future of migration: Building capacities for change, Geneva, Switzerland. IOM: International Organization for Migration.*
- Kömürcü, E. (2011). *Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Sorunları: Bir Entegrasyon Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi.
- Lee, E.S. (1966). “A Theory of Migration” Demography, Population Association of Amerika, Vol:3, Issue: pp:47-57.
- Linhard, T. and T. H. Parsons. (2019). Introduction: how does migration take place?. In *Mapping migration, identity, and space* (pp. 1-20). Palgrave Macmillan, Cham.
- Martin, P. L., S.F. Martin., and P. Weil. (2006). *Managing migration: The promise of cooperation*. Lexington Books.
- Massey, D. S. (1990). Social structure, household strategies, and the cumulative causation of migration. *Population index*, 56 (1), 2-26.
- Massey, D. S., J. Arango., G. Hugo., A. Kouaouci., A. Pellegrino and J. E. Taylor. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and development review*, 431-466.
- Massey, D. S., J. Durand and N. J. Malone. (2005). Principles of operation: Theories of international migration. *The new immigration. An interdisciplinary reader*, 21-33.
- Michael, P. (1979). *Birds of Passage. Migrant Labour and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morrison, A. R., M. Schiff and M. Sjöblom. (2007). *The international migration of women*. Washington, DC: World Bank and Palgrave Macmillan.
- Morrison, T. (2019). *Ötekilerin Kökeni* (1.Basım). Çev: Ceren Demirdöğdü. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek Agonistik Siyaset* (1.Basım). Çev. Murat Bozluolcay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mueller, C. F. (1982). *The economics of labor migration: A behavioral analysis*. Elsevier.
- Neto, M. I. D. Á., A. Durand-Delvigne., and J. Nazareth. (2012). (Im) migrant Women's Work in France and Brazil: Towards Social Recognition and Social Justice. In *Feminism and migration* (pp. 209-226). Springer, Dordrecht.
- Ndiaye, N. (2007). "Göç Kadınları Tehlikeli, Kirli, Aşağılayıcı İşlerde Çalışmaya Zorluyor". (*Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu*,01-02 Aralık 2007), *Bildiriler*, Cilt 1, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, s.20-22.
- Nightingale, C. H. (2012). *Segregation: A global history of divided cities*. University of Chicago Press.
- Oberman, K. (2016). "Immigration as a human right. *Migration in political theory: The ethics of movement and membership*". 109, 32.
- Oğuz, A. (2018). *Hanif Kureishi ve Kara Plak: Göç, kimlik ve aitlik sorunları* (1.Basım). Pegem Atıf İndeksi, 001-165.
- Ortaylı, İ. (2005). "Genel Göç Olgusu". (*Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 8-11 Aralık 2005 "International Migration Symposium Communique, 8-11 December 2005"), *Bildiriler* Cilt 1, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2006, s.17-41.
- Özcan, E. (2017). "Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*", 2(4), 183-215.
- Özen, Y. ve A. Gül. (2007). "Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), s.394-422.
- Pamuk, A. (2014). *Kimlik ve tarih: Kimliğin inşasında tarihin kullanımı*. Yeni İnsan Yayınevi
- Papademetriou, D. G. and A. Terrazas. (2009). Immigrants and the current economic crisis. *Migration Policy Institute, Washington, DC*.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of passage: Migrant labor and industrial societies*.

- Piper, N. and R. Ball. (2001). "Globalization of Asian Migrant Labor: The Philippine-Japan Connection." *Journal of Contemporary Asia* vol. 31, no.
- Piper, N. and M. Roces. (2003). Introduction: Marriage and migration in an age of globalization. In *Wife or worker? Asian women and migration*. Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Polat, F. (2007). *Kültürel kimlikten ulusal kimliğe: Kırgızistan örneği*. Bizim Büro Basımevi.
- Prakash, N. (2009). The development impact of workers' remittances in Fiji. Retrieved from Massey University website: [DSpace Ana Sayfası \(massey.ac.nz\)](https://dspace.massey.ac.nz/) erişim tarihi 02.06.2021
- Pries, L. (Ed.). (1999). *Migration and transnational social spaces*. Ashgate Pub Limited.
- Ravenstein, E. G. (1885) "The Laws of Migration", *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 42 - 43.
- Savran, S. (2011). *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Schiff, M. and Ç. Özden. (2005). *International migration, remittances, and the brain drain*. The World Bank.
- Sezal, İ. (1997). "Göçler ve şehirleşemeyen şehirler". *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, TC Başbakanlık DİE/Sosyoloji Derneği, Ankara*, 147-151.
- Shohat, E. (2012). The Sephardi-Moorish Atlantic: Between Orientalism and Occidentalism. In *Between the Middle East and the Americas. The Cultural Politics of Diaspora*, ed. Evelyn Asultany and Ella Shohat, 42–62. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Silkin, S. (2010). *Almanya'da Türk Kökenli Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı Bremen Eyaleti Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Silkin, S. (2012). Üç Kuşağın Çalışma Deneyimleri: Türk Kökenli Kadınların Alman İş Piyasasındaki Fırsat ve Sorunları. Zehra Gülmüş, (s.243-258). In: *Türk-Alman İşgücü Anlaşması'nın 50.Yılında Almanya Türkleri* (Ed. Zehra Gülmüş). YUTAM.

- Silverstein, P. A. (2004). *Algeria in France: Transpolitics, race, and nation*. Indiana University Press.
- Sirkeci, İ., Şeker, B. D. ve Çağlar, A. (Ed.). (2015). *Turkish Migration Identity and Integration*. TPLondon Yayınları.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. Çev: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Spellman, W. M. (2008). *Uncertain identity: International migration since 1945*. Reaktion Books.
- Spickard, P. (2009). *Almost all aliens: Immigration, race, and colonialism in American history and identity*. Routledge.
- Stalker, P. (2001). *The no-nonsense guide to international migration*. Verso.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*. Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural.
- Stouffer Samuel A. (1940). Intervening Opuurtunities and Competing Migrants, *Journal of Regional Science*, Volume: 2, Issue1, Page: 1-26.
- Şimşek, D. (2016). *Uluslararası Kimlikler; Londra'da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- T.C İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020). <https://www.goc.gov.tr/multeci> Erişim, 02.07.2020
- Todaro, M. P. (1977). *Economic Development in the Third World: An introduction to problems and policies in a global perspective*. Pearson Education.
- Todaro, M. P. and S.C. Smith. (2015). *Economic development*.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü (International Labour Migration)*. İstanbul: Bilgi University Publications.
- Turhan Tuna, S. (2015). Kişisel Kimlik ve Kolektif - Millî Kimlik Bağlamında 'Manasçı Destancı' ve 'Manas Destanı' (Personal and Collective Identity - National Identity In The Context of 'Manasçı – Destancı' and 'Manas Epic). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 36 .

- Tüfekçi, S. (2002). Kırsal kesimlerden büyükşehirlere göç ve göçün aile yapısındaki meydana getirdiği değişiklikler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549
- Uzun, M. (2018). “Küreselleşme sürecinde göç olgusu: göçün stratejik yönetimi ve Türkiye örneği”.
- Ünsaldı, L. (2017). *Türkiye’de Asker ve Siyaset*. Çev. O. Türkay. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Vermeer, P. ve Furat, A. Z. (2006). *Dini Kimlik Oluşumu: Eğitimsel bir Yaklaşım*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (13), s.173-193.
- Youngs, G. M. (2007). “Küreselleşme, Göç ve Politik Ekonomi- Feminist Yaklaşım”. (Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildiriler, 01-02 Aralık 2007 “International Symposium on Migration and Women, 01-02 December 2007”), Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s.28-250.
- Yurdakul, A. ve Çaha, Ö. (2018). *Almanya’da Yaşayan Üçüncü Nesil Türkiye Kökenli Göçmenlerde Kimlik Algısı*. Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi, 3(1), 141-163.
- Zolberg, A. R. (2009). *A nation by design: Immigration policy in the fashioning of America*. Harvard University Press.
- Waldinger, R. and D. Fitzgerald. (2004). “Transnationalism in question. *American journal of sociology*”, 109(5), 1177-1195.
- Wickramasinghe, A. A. I. N. and W. Wimalaratana. (2016). International migration and migration theories. *Social Affairs*. 1(5), 13-32.

EKLER

EK-1: GÖRÜŞME FORMU

1961-2020 YILLARI ARASINDA ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKİYELİ GÖÇMEN KADINLARIN KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

Başlıklı Yüksek Lisans Tez Çalışması Soru Formu

Demografik Veriler

1. Almanya'nın hangi şehrinde yaşıyorsunuz?

- 1.() Münih 2.() Bremen 3. () Berlin

2. Nerede doğdunuz?

- 1.() Türkiye 2. () Almanya 3. () Diğer

3. Kaç yaşındasınız?

- 1.() 18-25 2.() 26-35 3.() 36-45 4.() 46-55 5. () 56- 65 6.() 66 Üstü

4. Medeni Durumunuz?

- 1.() Evli 2.() Bekâr 3.() Dul (Eşi vefat etmiş, Boşanmış)

5. Eğitim Durumunuz Nedir?

- 1.() Okur Yazar değil 2.() Okur Yazar 3.() İlkokul 4.() Lise 5. () Üniversite
6. () Lisansüstü

6. Almanya'da ne iş yapıyorsunuz?

1.) Ev hanımı 2.() İşsiz 3.() Öğrenci 4.() Özel sektör 5.() Devlette çalışıyorum

7. Oturduğunuz evin durumu?

- 1.() Ev sahibi 2.() Kira 3.() Bedelsiz Tahsil edilmiş

8. Evde kaç kişi yaşıyor?

- 1.() 1-2 2.() 3-5 3. () 6-8 4.() 9 ve üstü

9. Ortalama aylık geliriniz ne kadar?

- 1.() 0-100 € 2. () 101-500 € 3.() 501-1000€ 4. () 1001-2000€ 5.() 2001 ve üstü

10. Ne kadar zamandır Almanya'dasınız?

- 1.() 0-10 yıl 2.() 11-20 yıl 3.() 21-30 yıl 4.() 31-40 yıl 5.() 41-50 yıl 6.() 51 ve Üstü

11. Alman vatandaşı olmak ister misiniz?

- 1.() Evet 2.() Hayır

12. Kendinizi Alman vatandaşlarına göre nasıl tanımlıyorsunuz?

1.) Göçmen 2.() Yabancı 3.() Misafir 4. () Eşit 5. () Diğer

13. Almanya'da kendinize en yakın hissettiğiniz grup hangisidir?

- 1.() Türkler 2.() Almanlar 3.() Diğerleri

14. Aile içi iletişimde hangi dili kullanıyorsunuz?

1.() Türkçe 2.() Kürtçe 3.() Arapça 4.() Almanca 5.() Diğer

15. Etnik olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?

1.() Türk 2.() Kürt 3.() Alman 4.() Arap 5.() Diğer

Anket Soruları

	1- Kesinlikle Katılmıyorum	2- Katılmıyorum	3- Kararsızım	4- Katılıyorum	5- Tamamen Katılıyorum
1.Aile ve akrabalarımın fikirlerine önem veririm.					
2. Birden fazla kültüre ait olmak benim için önemli değil.					
3.Kendimi Alman toplumuna ait hissediyor olmak benim için önemli.					
4. Almanya’da etnik kökene dayalı kimliksel ayrımcılık benim için önemli.					
5. Evleneceğim kişinin eğitim düzeyinin benimle denk olmasına önem veririm.					
6.Irkım ve özgeçmişim benim için önemli değildir.					
7.Evleneceğim kişiyle aynı dinden/mezhepten olmak benim için önemli.					
8. Kültürel farklılıkların öğrencilerin akademik başarıları için bir avantaj olabileceğini düşünüyorum.					
9. Aksanım, telaffuzum ya da ikinci dil biliyor olmak benim için sorun değil.					
10. Evleneceğim kişiyle kültürümün benzer/aynı olmasına önem veriyorum.					
11. Almanya’da kendi milli ve kültürel değerlerimi rahatça yaşıyor olmak benim için önemli.					
12.Hangi ülkede yaşadığım ya da büyüdüğüm benim için önemli değil.					
13.Evleneceğim kişinin aile bağlarına düşkün olması benim için önemli.					
14. Çevremdeki insanların farklı dilleri konuşmaları benim için sorun değil.					
15.Politik veya siyasi konulara olan ilgi düzeyimin başkalarını rahatsız etmesi benim için önemli değil.					
16. Evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemli.					
17.Almanya’da yaşadığım dinin İslam olması benim için önemli.					
18. Eş tercihimde ailemin onayı benim için önemli.					
19 Farklı kimliklere sahip bireylerin sorunsuz yaşaması benim için önemli.					
20.Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygusu benim için önemli.					

EK-2: BİLİMSEL ETİK KURULU ONAYI

T.C.
ŞİRNAK ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

Sayı: 2020/40

Tarih: .../11/2020

ÇALIŞMANIN ADI: "1960-2020 Yılları Arasında Almanya'da Yaşayan Türkiyeli Göçmen Kadınların Kimlik Dönüşümleri"

Sorumlu Araştırmacı: Ayşe GAYIRNAL

Sayın: Ayşe GAYIRNAL

"1960-2020 Yılları Arasında Almanya'da Yaşayan Türkiyeli Göçmen Kadınların Kimlik Dönüşümleri" isimli çalışmamız Üniversitemiz Etik Kurulu tarafından incelenmiş olup ve etik yönünden uygunluğuna karar verilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ayşe GAYIRNAL

Uyruğu: T.C

EĞİTİM:

DERECE	KURUM	MEZUNİYET YILI
Lise	Batman Petrol Lisesi	2011
Ön Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi Aksu Mehmet Süreyya Demiraslan Meslek Yüksekokulu	2014
Lisans	Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF/ Kamu Yönetimi	2017
Yüksek Lisans	Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Siyaset Ekonomisi	2021

YABANCI DİL

İngilizce

Farsça

YAYINLAR

1. Gündoğmuş, B., Gayırnal, A. (2019). “Toplumsal Kabul Ve Uyum Süreci Bağlamında Suriyeli Göçmenler”, Journal of Academic Value Studies, Vol: 5, Issue: 5; pp: 859-860 (ISSN: 2149-8598).